

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Θέμα Εργασίας: Η ηθική διάσταση του Τουρισμού: Η Περίπτωση της Αρκαδίας

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σωτηροπούλου Φωτεινή

Πτυχιούχου Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου (2007)

Επιβλέπουσα: Ιωάννα Σηλιοπούλου

Επίκουρος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Καλαμάτα, Ιούνιος 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
2. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ.....	5
2.1 Το γενικότερο πλαίσιο προβληματισμού για τον ρόλο του τουρισμού.....	5
2.2 Το διεθνές πλαίσιο συζήτησης για τον ορισμό του τουρισμού.....	7
2.3 Το πλαίσιο συζήτησης για τον ρόλο του κράτους στην εθνική τουριστική ανάπτυξη.....	9
3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	11
3.1 Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού.....	11
3.2 Προϋποθέσεις ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού.....	14
3.3 Βασικές μορφές εναλλακτικού τουρισμού.....	16
3.4 Η περίπτωση της Ελλάδας.....	18
4. Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΗΘΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ.....	20
4.1 Η ηθική της ανάδειξης των μνημείων.....	20
4.2 Παγκόσμιος κώδικας ηθικών αρχών για τον τουρισμό.....	24
4.3 Ηθικοί προβληματισμοί.....	28
4.4 Ηθικές προεκτάσεις.....	30

4.5 ‘ <i>Genious Loci</i> ’- Το πνεύμα του τόπου	31
5. Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ.....	32
5.1 Τα μνημεία και οι τόποι φυσικού κάλλους της Αρκαδίας.....	32
5.2 Η υφιστάμενη τουριστική δραστηριότητα στον νομό Αρκαδίας.....	36
5.3 Δυνατότητες και προοπτικές προώθησης του πολιτιστικού και εναλλακτικού τουρισμού στην Αρκαδία.....	38
5.4 Ηθικοί προβληματισμοί γύρω από την τουριστική ανάπτυξη του νομού Αρκαδίας.....	44
6. Ο ΕΝΔΕΧΟΜΕΝΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ,ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΓΙΑ ΔΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΑΡΚΑΔΙΑΣ	47
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	52
8. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	54
9. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	68
10. ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	74
11. ΕΙΚΟΝΕΣ.....	76
12. ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	86

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός είναι ένα παγκόσμιο κοινωνικό-οικονομικό φαινόμενο, το οποίο έχει τη βάση του στην ανάγκη του ανθρώπου για αναψυχή, την επαφή με τη φύση και τη γνωριμία άλλων ξένων τόπων και πολιτισμών. Γενικότερα ο τουρισμός πρέπει να αποτελεί το πλέον αντιπροσωπευτικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο διασυνδέεται η ποιότητα με τους επιμέρους οικονομικούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.¹

Τα γενικότερα προβλήματα του τουρισμού είναι ότι δεν υπάρχει α) μια οριοθέτηση της φύσης του, ικανή να ερμηνεύει τη φύση της κρατικής παρέμβασης και γενικότερα του ρόλου του κράτους για την ανάπτυξή του και β) ο εντοπισμός της διαδικασίας της συγκρότησης τόσο των επιμέρους όσο και των εθνικών τουριστικών πολιτικών.²

Την τελευταία δεκαετία η επιστημονική έρευνα και μελέτη έχει στρέψει το ενδιαφέρον της αρκετά εξειδικευμένα και στην ανάλυση των πολιτιστικών δεδομένων και επιδράσεων του. Αυτό οφείλεται στη σημασία που έχει εκλάβει ο πολιτισμός στη ζωή μας, στην γενικότερη εμπορική του αξιοποίηση από το κράτος και την ιδιωτική πρωτοβουλία, στη δυνατότητα εμπλουτισμού των τουριστικών προγραμμάτων με νέους τουριστικούς πόρους και στις πολλαπλές και αξιοσημείωτες επιδράσεις του πολιτισμού στην τουριστική διεργασία.

Οι πολιτιστικές αξίες ενός τόπου αποτελούν πόλο έλξης του τουρισμού μιας χώρας και είναι εκείνα τα πνευματικά στοιχεία που πρέπει να προηγούνται των τεχνικών και των υλικών στοιχείων της οποιασδήποτε τουριστικής ανάπτυξης. Ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα που εξαρτάται άμεσα από το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Στην ουσία αυτό το ίδιο το περιβάλλον είναι η απαραίτητη πρώτη ύλη για τη δημιουργία του τουριστικού προϊόντος. Η πολιτιστική συνεργασία για τη δημιουργία της νέας Ενωμένης Ευρώπης με τη διαμόρφωση της ενιαίας ευρωπαϊκής συνείδησης χωρίς παράλληλα να αγνοείται η ιδιαίτερη πολιτισμική παράδοση των επί μέρους χωρών, αποτελεί πρωταρχικό αίτημα των καιρών. Η σχέση πολιτισμού-τουρισμού είναι σημαντικός παράγοντας προώθησης της αναπτυξιακής διαδικασίας, όχι μόνο του νομού Αρκαδίας που θα αναλύσουμε στην παρούσα εργασία, αλλά και ολόκληρης της χώρας μας.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτέλεσε θεμελιώδες συστατικό στοιχείο του ελληνικού τουρισμού ήδη από τον 19^ο αιώνα. Η κρίση που αντιμετώπισε ο τουρισμός λόγω του ότι είχε στραφεί στο είδος του μαζικού τουρισμού, οδήγησε στην ανάγκη αναπροσανατολισμού με την υποστήριξη του πολιτιστικού τουρισμού. Η δράση που έχει

¹ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 60.

² Διονυσοπούλου 2012: 23.

γίνει ως τώρα από δημόσιους φορείς αλλά και από ιδιωτικές επιχειρήσεις, καταδεικνύει τη σαφή εκ νέου ανακάλυψη του πολιτισμού ως σημαντικού πόρου που θα αναβαθμίσει το τουριστικό προϊόν.³

Με δεδομένη την πρόθεση της ελληνικής τουριστικής πολιτικής να στραφεί από τον μαζικό τουρισμό, που αποτελεί το κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης του τουρισμού της μεταπολεμικής περιόδου σε ένα άλλο μοντέλο που στηρίζεται στις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, το οποίο βασίζεται στην ενδογενή τουριστική ανάπτυξη και στις αρχές της αειφόρου κάρπωσης των πόρων, εκτιμάται ότι αυτή η διαρθρωτική μεταβολή θα προκαλέσει αλλαγή στη δομή και τον χαρακτήρα της τουριστικής ζήτησης αλλά και της τουριστικής προσφοράς, με αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος. Η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού με πολιτισμική διάσταση μπορεί να αποτελέσει για τη χώρα μας τροχοπέδη ή έναυσμα πολλών αλλαγών και ανάπτυξης, αρκεί να υπάρχει η σωστή εκπαίδευση και τουριστική πολιτική για τις πόλεις και χώρες υποδοχής των τουριστών. Θα πρέπει να ερευνηθεί πώς αντιλαμβάνεται και πως προβάλλει η σύγχρονη Ελλάδα τον «Εαυτό» της απέναντι στους «Άλλους», επιδιώκοντας αφενός να διαφοροποιηθεί εντός του διεθνούς τουριστικού πλαισίου και αφετέρου να ικανοποιήσει τις προσδοκίες των ξένων τουριστών;⁴

Στην περίπτωση του νομού Αρκαδίας η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να στραφεί προς τον πολιτιστικό και θρησκευτικό τουρισμό. Στην Αρκαδία αντιπροσωπεύονται όλες οι φάσεις του πολιτισμού στον ελλαδικό χώρο, από την απώτερη προϊστορία ως τα κλασικά και βυζαντινά χρόνια, καθώς και τη σύγχρονη ζωή. Η πλούσια αυτή πολιτισμική κληρονομιά της Αρκαδίας περιλαμβάνει αρχαιολογικά κατάλοιπα, ιστορικά μνημεία, αρχιτεκτονικά μνημεία και μνημεία της φύσης. Τα ιστορικά μνημεία μαρτυρούν τη δράση του ανθρώπου στον χώρο και τον χρόνο, συνθέτοντας έτσι την πολιτισμική του ταυτότητα, που διατηρεί τα διακριτά του στοιχεία. Ο νομός Αρκαδίας συγκεντρώνει πολλά πλεονεκτήματα όπως: τους παραδοσιακούς του χώρους που προσφέρονται για πολιτισμικό τουρισμό, παραδοσιακούς οικισμούς, παραλίμνιους ή ορεινούς με αρχοντικά, σημαντικά δείγματα της αρκαδικής αρχιτεκτονικής όπως τα Λαγκάδια και η Δημητσάνα, βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες με σπάνιες τοιχογραφίες και ξυλόγλυπτα, μοναστήρια και τόπους φυσικού κάλλους και οικολογικού ενδιαφέροντος.

³ Δρίτσα 2007: 190.

⁴ Μπανάρου 2012: 12.

2. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ.

2.1 Το γενικότερο πλαίσιο προβληματισμού για τον ρόλο του τουρισμού

Ο τουρισμός θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα του αιώνα που πέρασε και η διατήρηση της θέσης και της σημασίας του θα παραμείνει και τον επόμενο αιώνα. Κάθε χρόνο ολοένα και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού συμμετέχουν σε παγκόσμιο επίπεδο στην τουριστική δραστηριότητα. Για την πλειοψηφία των χωρών ο εισερχόμενος διεθνής τουρισμός συνιστά έναν από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της οικονομίας τους.⁵

Η συμβολή του τουρισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο αναδεικνύεται μέσα από τα κείμενα της ΕΕ, καθόσον ο τουρισμός εκφράζει ένα σημαντικό ποσοστό στα οικονομικά μεγέθη. Εκτός όμως από την αξιόλογη συνεισφορά του σημειώνεται η τάση του να αυξάνει το μερίδιό του στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας στην οποία αναπτύσσεται. Η αυξημένη σπουδαιότητα της τουριστικής βιομηχανίας στην ΕΕ αντανακλάται από το γεγονός της αναφοράς της για πρώτη φορά στις Συνθήκες ως μέρος της συμφωνίας του Μάαστριχτ. Το άρθρο 3 της Συνθήκης καθορίζει ένα κατάλογο από τομείς πολιτικής, πολλοί από τους οποίους επιδρούν άμεσα στη βιομηχανία. Αυτοί περιλαμβάνουν την κατάργηση των εμποδίων στο εμπόριο, την ελεύθερη μετακίνηση των ανθρώπων, τη γεωργία, τις μεταφορές, την κοινωνική και οικονομική συνοχή, το περιβάλλον, την υγεία, την εκπαίδευση, την προστασία του καταναλωτή και «μέτρα στους τομείς της ενέργειας, της αστικής προστασίας και του τουρισμού». Αυτή η ευρεία ποικιλία τομέων πολιτικής δεικνύει την “cross-sectorial” φύση του τουρισμού.⁶ Ο τουρισμός είναι πράγματι μια δραστηριότητα αξιόλογης οικονομικής σπουδαιότητας σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτή η αυξανόμενη σπουδαιότητα του τουρισμού ως πηγή εισοδήματος και απασχόλησης και ως κύριου παράγοντα στο ισοζύγιο πληρωμών για πολλές χώρες προκάλεσε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις κυβερνήσεις, στις περιφερειακές και τοπικές αρχές και σε διεθνείς και εθνικούς φορείς, που ενδιαφέρονται για την οικονομική ανάπτυξη.

Η αποδοτικότητα του τουρισμού ως τμήματος του παραγωγικού μηχανισμού μιας οικονομίας πρέπει να αξιολογείται όχι μόνο με κριτήρια επίτευξης στόχων σε βραχυχρόνια ορίζοντα μέσα στο στενό πλαίσιο του

⁵ Διονυσοπούλου 2012: 25.

⁶ Διονυσοπούλου 2012: 49.

κλάδου της τουριστικής οικονομίας, αλλά και με μακροχρόνιες προοπτικές ουσιαστικής συμβολής του στην επίτευξη των γενικότερων οικονομικών και κοινωνικών στόχων του προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης μιας χώρας. Η αξιολόγηση της οικονομικής θέσης του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών μπορεί να γίνει θετικά με την μέτρηση των επενδύσεων που πραγματοποιούνται στην τουριστική οικονομία και αρνητικά με τον προσδιορισμό των αρνητικών επιδράσεων που προκαλούνται σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, εξαιτίας μιας υπερβολικής ή και μονόπλευρης προώθησης του τουρισμού.⁷

Ο τουρισμός έχει υιοθετηθεί και συμπεριλαμβάνεται σε συμβάσεις και εμπορικές συμφωνίες που σχεδιάστηκαν και έτυχαν διαπραγματεύσεων για λόγους που δεν έχουν άμεση σχέση με τη ρύθμιση του διεθνούς τουριστικού φαινομένου. Η πιο γνωστή διεθνής Συμφωνία που περιέχει προβλέψεις για τον τουρισμό είναι το κείμενο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Συμφωνίας του Ελσίνκι το 1975, που ήταν η τελική πράξη του Συνεδρίου για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη. Το γνωστότερο τμήμα της Συμφωνίας ασχολείται με το δικαίωμα του ανθρώπου να μεταναστεύει ελεύθερα. Στο τμήμα που αναφέρεται στον τουρισμό, τα τριάντα δύο έθνη αναγνώρισαν ότι ο τουρισμός είναι συστατικό στοιχείο για την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των εθνών.⁸

Οι πολιτικές πλευρές του τουρισμού παρά το ότι είναι συνυφασμένες με τις οικονομικές του συνέπειες, συγκρατούν μια μεγάλη αυτονομία έναντι του οικονομικού στοιχείου, εξαιτίας κυρίως της ιδιάζουσας οικονομικής και ευρύτερης κοινωνικής φύσης του τουριστικού φαινομένου. Γι' αυτό τον λόγο ο τουρισμός είναι ή μπορεί να καθίσταται ένα εργαλείο, που χρησιμοποιείται όχι μόνο για οικονομικούς αλλά και για ευρύτερους εθνικούς και διεθνείς πολιτικούς σκοπούς. Ο κύριος όγκος της τουριστικής έρευνας έχει αγνοήσει ή παραμελήσει την πολιτική διάσταση της κατανομής των τουριστικών πόρων, τη γέννηση της τουριστικής πολιτικής και τις πολιτικές της τουριστικής ανάπτυξης. Η προσεκτική παρατήρηση της ανάπτυξης του τουρισμού σε διάφορες κυρίως αναπτυσσόμενες οικονομίες δείχνει ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν είναι το αποτέλεσμα μιας ορθολογικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων και ότι γενικότερα υπάρχει απροθυμία και έλλειψη ενδιαφέροντος για την αντιμετώπιση του τουρισμού ως σοβαρού επιστημονικού αντικείμενου. Η πολιτική επιστήμη έχει αποτύχει έως σήμερα να δει και να αντιμετωπίσει τον τουρισμό ως ένα πραγματικό αντικείμενο μελέτης. Διαφορετικά θα έπρεπε να προσδιορίσει τρεις κύριες διαστάσεις του τουρισμού ως αντικείμενα πολιτικής έρευνας: α) τις πολιτικές του τουρισμού στον τόπο αγοράς, ιδιαίτερα στις μητροπολιτικές

⁷⁷ Ηγουμενάκης - Κραβαρίτης-Λύτρας 1999: 34.

⁸ Διονυσοπούλου 2012: 55.

χώρες, 2) τις πολιτικές του τουρισμού στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες και 3) τις ιδεολογικές συζητήσεις για τον τουρισμό, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες και πώς θα εφαρμοστούν αυτά.⁹

Η τουριστική δραστηριότητα στην Ευρώπη αντιμετωπίζει πολυάριθμες προκλήσεις, όπως την παγκόσμια οικονομική κρίση, τη μεγαλύτερη ανταγωνιστικότητα άλλων προορισμών, τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και τις εποχικές διακυμάνσεις της τουριστικής δραστηριότητας. Η διεθνής πρακτική έχει δείξει ότι ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει για τα αναπτυσσόμενα κράτη μια από τις κυριότερες συναλλαγματοφόρες πηγές τους και με συντονισμένη προσπάθεια να επιτευχθεί η συγκρότηση ευρωπαϊκής τουριστικής πολιτικής, κατά το πρότυπο των διακριτών πολιτικών της ΕΕ.¹⁰

2.2 Το διεθνές πλαίσιο συζήτησης για τον ορισμό του τουρισμού

Η προσέγγιση της έννοιας του τουρισμού έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης μεγάλου αριθμού συγγραφέων και ειδικών εργασιών, όπου διαπιστώνεται η ανυπαρξία ενός γενικά αποδεκτού πλαισίου καθορισμού του. Ο πρώτος ορισμός που έτυχε ευρείας αποδοχής διατυπώθηκε από τους Ελβετούς Hunziger και Graf το 1942, που πήρε την τελική του μορφή το 1965: «Τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και φαινομένων που προκύπτουν από το ταξίδι και την παραμονή ξένων σε ένα τόπο, εφόσον η παραμονή δεν έχει το χαρακτήρα της μόνιμης εγκατάστασης και συνεπώς δεν ασκείται κάποια δραστηριότητα για την εξασφάλιση εισοδήματος».¹¹ Έκτοτε πλήθος ορισμών έχουν κατατεθεί στη διεθνή συζήτηση για το τουριστικό φαινόμενο, που περιλαμβάνουν τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές πλευρές του ή και όλες μαζί σε συνδυασμό, αφού ο τουρισμός είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, καθώς επηρεάζει και επηρεάζεται από πολλούς εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Η σχέση του τουρισμού με τις άλλες επιστήμες, π.χ. ψυχολογία, κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, γεωγραφία, οικονομικά, είναι αυτή που διαμόρφωσε και την περίπλοκη φύση του τουριστικού φαινομένου.¹²

Σύμφωνα με την προσέγγιση των Mathieson and Wall, ο τουρισμός ορίζεται ως «η προσωρινή μετακίνηση σε τόπους εκτός της μόνιμης διαμονής και εργασίας, οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια αυτής της παραμονής και οι παρεχόμενες διευκολύνσεις για την κάλυψη των τουριστικών

⁹ Διονυσοπούλου 2012: 58-59.

¹⁰ Διονυσοπούλου 2012: 48.

¹¹ Διονυσοπούλου 2012: 60.

¹² Fennell 2001: 25.

αναγκών». Περιγράφεται το τουριστικό γεγονός, αλλά δεν προσδιορίζεται το αντικείμενο. Στην «προσωρινή μετακίνηση» ενυπάρχει μόνο το στοιχείο της μετάβασης χωρίς να φαίνεται η σχέση μεταξύ του τόπου της μόνιμης διαμονής, του τόπου προορισμού και της μεταξύ τους σχέσης. Αντικείμενο όμως διερεύνησης αποτελούν τα κίνητρα και οι εμπειρίες των τουριστών, οι προσδοκίες των κατοίκων των προορισμών και η προσαρμογή τους στις αλλαγές που υφίσταται ο τόπος τους, καθώς και οι ρόλοι των διαφόρων φορέων και θεσμών που μεσολαβούν μεταξύ των τουριστών και των κατοίκων. Η ύπαρξη του οικονομικού στοιχείου στον τουρισμό έγινε με τον ορισμό του Stephen Smith, ο οποίος προσεγγίζει την οικονομική διάσταση του τουρισμού τον ορίζει ως κλάδο της οικονομίας. Ο ορισμός του τουρισμού ως κλάδου της οικονομίας με τη στενά ταξινομική του έννοια αποτελεί μια μονοδιάστατη αντιμετώπιση, παραβλέποντας τη συνθετότητα του τουριστικού φαινομένου η λειτουργία του οποίου θέτει σε εφαρμογή μια σειρά παραγόντων που δεν είναι μόνο οικονομικοί.¹³

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 και 1990 κυριαρχούσε η προσέγγιση των Papadopoulou and Mirza, οι οποίοι προσέγγισαν τον τουρισμό ως «βιομηχανία υπηρεσιών». Η συνθετότητα όμως του τουριστικού προϊόντος δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με την έννοια της «βιομηχανίας υπηρεσιών». Η ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών περιλαμβάνει άυλα και υλικά προϊόντα, που προϋποθέτουν την διαδικασία της παραγωγής. Στο μοντέλο του Leiper, το 1979, ο τουρισμός αναφέρεται ως «ένα σύστημα που εμπεριέχει την εθελούσια μετάβαση και προσωρινή παραμονή ενός ατόμου σε τόπο διαφορετικό από τον τόπο της συνήθους διαμονής του, όπου πραγματοποιεί τουλάχιστον μια διανυκτέρευση. Εξαιρούνται τα ταξίδια που έχουν ως κύριο σκοπό την απόκτηση εισοδήματος στον προορισμό». Οι McIntosh et al. προσδιορίζουν τέσσερις παράγοντες – ομάδες η αλληλεπίδραση των οποίων δημιουργεί τον τουρισμό. Είναι οι τουρίστες, οι επιχειρήσεις που παρέχουν αγαθά και υπηρεσίες, η δημόσια διοίκηση σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης ή τοπικής αυτοδιοίκησης και οι κάτοικοι του τουριστικού προορισμού.¹⁴

Ένας ολοκληρωμένος ορισμός του τουρισμού δεν είναι εύκολη υπόθεση. Υπάρχει αδυναμία καθορισμού ενός γενικά αποδεκτού θεωρητικού πλαισίου του διεθνούς τουρισμού ως συγκεκριμένη αναλυτική κατηγορία σε μια οικονομία αποδοχής. Άλλοι ορισμοί περιγράφουν τη λειτουργία του ταξιδιού επίσκεψης, άλλοι τους όρους παραγωγής που πρέπει να διασφαλίσουν αυτό το ταξίδι και άλλοι αντιμετωπίζουν τον τουρισμό στη βάση της κοινωνικής φύσης του. Θα πρέπει να βρεθεί ένας πληρέστερος και ενιαίος ορισμός του τουρισμού που να καλύπτει τόσο τους ντόπιους, αυτούς δηλαδή που κάνουν εσωτερικό τουρισμό, όσο και τους ξένους τουρίστες, αυτούς που κάνουν εξωτερικό τουρισμό.¹⁵

¹³ Διονυσοπούλου 2012: 64-65.

¹⁴ Διονυσοπούλου 2012: 67-68.

¹⁵ Ηγουμενάκης - Κραβαρίτης-Λύτρας 1999: 95.

Η φύση του τουρισμού καθορίζει την αναγκαιότητα της φύσης της πολιτικής, που πρέπει να εφαρμοστεί ως συνθετική πολιτική των επιμέρους διακριτών πολιτικών του κράτους. Ο τουριστικός τομέας είναι ανόμοιος, αποτελείται από ένα πλήθος εργοστασίων και εταιρειών, περιλαμβάνει δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, μεγάλες ανώνυμες και πολυεθνικές εταιρείες, όπως αλυσίδες ξενοδοχείων, αεροπορικές εταιρείες κ.ά. που παράγουν συνολικά ένα ταξιδιωτικό προϊόν, που μερικές φορές αναφέρεται σε μια «αθέατη» εξαγωγή. Ο ασαφής προσδιορισμός του τουριστικού προϊόντος είχε ως αποτέλεσμα την ύπαρξη δυσχερειών στην αντιμετώπισή του και τη λήψη ανάλογων μέτρων πολιτικής, γεγονός που αποτελούσε εμπόδιο στον καθορισμό του πλαισίου της τουριστικής πολιτικής. Με την παραδοχή του τουρισμού ως ιδιωτική κατανάλωση γίνεται αντιληπτό γιατί η τουριστική πολιτική είναι μια τόσο σύνθετη, παρεμβατική λειτουργία του κράτους, που συντίθεται από τις επιμέρους κρατικές πολιτικές.

Ο σαφής προσδιορισμός του τουριστικού προϊόντος και η γνώση του τρόπου μέτρησής του συνιστούν το κύριο συστατικό στοιχείο για την ορθολογική αντιμετώπισή του με σκοπό τη διαμόρφωση και εφαρμογή της ανάλογης πολιτικής για την προώθηση και ανάπτυξή του.¹⁶

2.3 Το πλαίσιο συζήτησης για τον ρόλο του κράτους στην εθνική τουριστική ανάπτυξη

Οι συνθήκες και οι ιδιαίτερες καταστάσεις, πολιτικές, οικονομικές, συνταγματικό σύστημα, κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, βαθμός τουριστικής ανάπτυξης που επικρατούν σε κάθε κράτος, διαμορφώνουν και προσδιορίζουν την έκταση του ρόλου του κράτους στον τουρισμό. Η Διεθνής Ένωση Επίσημων Οργανισμών Τουρισμού συμφώνησε ότι «ο τουρισμός είναι ένας τομέας κλειδί, που για να αναπτυχθεί σε κλίμακα ανάλογη της εθνικής του σπουδαιότητας χρησιμοποιώντας όλα τα απαραίτητα μέσα για να το επιτύχει, έχει ανάγκη την κρατική παρέμβαση για τη δημιουργία ενός κατάλληλου θεσμικού πλαισίου με σκοπό την προώθηση και ανάπτυξή του με τους διάφορους τομείς με τους οποίους συνδέεται». Οι λόγοι που καθιστούν αναγκαία την κρατική παρέμβαση στον τουρισμό είναι πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί. Πολιτικοί, γιατί ο τουρισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη γνωριμία και την αλληλοκατανόηση των λαών, επεκτείνει τον ορίζοντα του τουρίστα και παρουσιάζει τη χώρα οικοδεσπότη ως ευκαιρία επηρεασμού των ξένων επισκεπτών. Η αποδοχή ξένων επισκεπτών και η διευκόλυνσή του ταξιδιού τους μέσα στα σύνορα μιας χώρας είναι πολιτική πράξη. Επομένως ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζεται ο διεθνής τουρισμός από μια χώρα, εκφράζει μια άποψη της εξωτερικής της πολιτικής. Κοινωνικοί λόγοι, γιατί ο τουρισμός ως κοινωνικό φαινόμενο αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, εφόσον στα πλαίσια ανάπτυξης του

¹⁶ Διονυσοπούλου 2012: 72.

κοινωνικού κράτους το θεσμικό πλαίσιο που αφορά τις ετήσιες πληρωμένες διακοπές, τις συντάξεις κ.ά. ενισχύει την κοινωνική σημασία του τουρισμού, ο οποίος καταλαμβάνει ένα σημαντικό τμήμα του μη εργάσιμου χρόνου.¹⁷

Όμως ο τουρισμός μπορεί να γίνει αιτία φθοράς του κοινωνικού ιστού του τόπου από την αλληλεπίδραση των διαφορετικών πολιτισμών και αξιών που έρχονται σε επαφή με τους κατοίκους του τόπου υποδοχής. Η πολιτική που ασκείται από ένα κράτος αποτελεί τον βαθμό εστίασης της κυβερνητικής δραστηριότητας. Αυτή η πολιτική επηρεάζεται από τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας, καθώς επίσης και από τις κυβερνητικές δομές και άλλα χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος. Επομένως η φύση του τουρισμού είναι μια ιδιαίτερα διαμορφούμενη ιδιωτική κατανάλωση που αφορά μέρος της παραγωγής του συνόλου των κλάδων της οικονομίας, καθορίζει, ανάλογα με τον βαθμό σημασίας που δίνεται στην τουριστική ανάπτυξη για τη στήριξη της γενικότερης οικονομικοκοινωνικής ανάπτυξης ότι η αναγκαία πολιτική για τη ρύθμιση αυτού δεν μπορεί να αφορά ένα κλάδο, αλλά πρέπει να κατευθύνεται σε όλες τις κρατικές πολιτικές και να είναι επιμέρους στοιχείο αυτών.¹⁸

Το διαρκές ενδιαφέρον για τον τουρισμό, ο οποίος αποτελεί μια αξιόλογη οικονομική δραστηριότητα σε όλο τον κόσμο, προκάλεσε το ενδιαφέρον των κυβερνήσεων και των τοπικών αρχών για την δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων, που συμβάλλουν στην ανάπτυξή του. Η αναγκαιότητα του κρατικού παρεμβατισμού προτείνεται ως απάντηση ‘επανόρθωσης’ των αποτυχιών της αγοράς, οι οποίες μπορεί να προκύψουν είτε από μονοπωλιακές καταστάσεις με την είσοδο εμποδίων είτε από ωφέλιμες ή επιβλαβείς εξωτερικές καταστάσεις ως προς την ίδια την ενεργοποίηση της τουριστικής ζήτησης και της συνακόλουθης διακίνησης του τουρίστα, που απορρέουν από τη χρήση δημοσίων αγαθών.¹⁹

Κατά την πρώτη περίοδο του τουρισμού ο ρόλος της κεντρικής κυβέρνησης ήταν μικρός ή ασήμαντος. Μόνο ύστερα από τη μεγάλη οικονομική κρίση στις αρχές της δεκαετίας του 1930 το κράτος άρχισε να συνειδητοποιεί το μέγεθος και τη σημασία του τουρισμού ως οικονομικής και κοινωνικής δύναμης με εξαιρετικό αντίκτυπο στην εθνική και τοπική οικονομία. Οι περισσότερες κυβερνήσεις έδιναν υψηλό βαθμό προτεραιότητας στον τουρισμό στο πλαίσιο του σχεδίου εθνικής οικονομικής ανάκαμψης, ενισχύοντάς τον με φορολογικές, οικονομικές, προγραμματικές και άλλες επικουρικές ρυθμίσεις. Το κράτος είναι εκείνο που θα αποφασίσει εάν ο τουρισμός αποτελεί ή όχι πρωτεύον εθνικό συμφέρον ή εάν θα αντιμετωπίσει τον τουριστικό

¹⁷ Διονυσοπούλου 2012: 73.

¹⁸ Διονυσοπούλου 2012: 74.

¹⁹ Διονυσοπούλου 2012: 76.

τομέα ως τμήμα του ανταγωνιστικού ιδιωτικού τομέα, το οποίο είναι καλύτερα να ρυθμίζεται από τις δυνάμεις της αγοράς, χωρίς τη δική του παρέμβαση.²⁰

Το κράτος μπορεί να εγγυηθεί τη διασφάλιση των αναγκαίων ισορροπιών στον ενδοκλαδικό και επιχειρηματικό ανταγωνισμό για την επίτευξη της αναγκαίας, συνεχούς και αλληλοδιάδοχης παραγωγής και διάθεσης των διαφοροποιούμενων τουριστικά ζητούμενων προϊόντων και υπηρεσιών στη χώρα τουριστικής παραμονής. Η διαχείριση του τουριστικού ταξιδιού έπρεπε να αποτελέσει στοιχείο εθνικών και διεθνών παρεμβάσεων. Συγκεκριμένα, οι επίσημοι ή Εθνικοί Οργανισμοί Τουρισμού στις χώρες υποδοχής και οι υπερεθνικοί οργανισμοί κανονιστικού χαρακτήρα θα έπρεπε να εκπροσωπούν και να εξισορροπούν τα εθνικά τουριστικά συμφέροντα. Οι κυβερνήσεις ελέγχουν τη μετανάστευση, εφαρμόζοντας νόμους εναντίον της παράνομης εισόδου των μεταναστών. Κλείνοντας είναι ύψιστη πολιτική πράξη η αποδοχή ξένων επισκεπτών και η διευκόλυνση τους μέσα στα σύνορα μιας χώρας. Επομένως ο τρόπος που προσεγγίζεται ο διεθνής τουρισμός από μια χώρα εκφράζει στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή μια άποψη της εξωτερικής της πολιτικής, όπως της οικονομικής και εμπορικής της πολιτικής.²¹

3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.1 Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού

Ο πολιτισμός και ο τουρισμός αποτελούν πολυδιάστατες έννοιες, που είναι όμως αλληλένδετες. Ο πολιτισμός αποτελεί μια ανθρώπινη δραστηριότητα, μια έκφραση του ανθρώπινου μυαλού με υλική μορφή (π.χ. μνημεία), αλλά και άυλη μορφή (π.χ. μουσική, λογοτεχνία κ.λ.π.). Εάν το φυσικό περιβάλλον είναι το πρώτο λίκνο που συντήρησε και καλλιέργησε τους ανθρώπους, τότε ο πολιτισμός είναι το δεύτερο, με το οποίο σχηματίστηκε, γαλουχήθηκε και δημιουργήθηκε ολόκληρη η πνευματική ζωή των ανθρώπων. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκαν πολλές επιθυμίες για αναζήτηση του νέου και διαφορετικού, και αυτές είναι από τους κύριους λόγους γένεσης και ανάπτυξης του τουρισμού.²²

Μέσα από διάφορους ορισμούς θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια κατηγορία του τουρισμού στην οποία το κύριο κίνητρο για την επίσκεψη ενός τόπου βασίζεται στα πολιτισμικά

²⁰ Lickorish-Jenkins 2004: 278-279.

²¹ Διονυσοπούλου 2012: 55.

²² Παυλογεωργάτος - Κωνσταντόγλου 2004: 61.

χαρακτηριστικά του τόπου, σύμφωνα όμως με την αντίληψη του πολιτισμικού υποβάθρου που έχει ο ίδιος ο τουρίστας. Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που αφορά στην αναζήτηση γνώσης για την ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα ενός τόπου (μνημεία, μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, τελετουργίες, χοροί, τοπική κουζίνα, κ.λ.π.), ενώ επιπλέον ο λόγος του ταξιδιού αφορά ακριβώς τις παραπάνω δραστηριότητες.²³ Ο πολιτιστικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού απαιτεί σαφή προσδιορισμό ως προς τις συνιστώσες του. Συμπεριλαμβάνει τόσο φυσικά στοιχεία, όπως μνημεία, αξιόλογα κτήρια, εκθέματα όσο και εκδηλώσεις που συνδέονται με τα μνημεία και την ιστορία τους.²⁴ Το συγκεκριμένο είδος τουρισμού μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα ωφέλιμο τόσο για την κοινωνία του τόπου υποδοχής όσο και για τον τουρίστα. Ο πολιτιστικός τουρισμός αναφέρεται τόσο στην επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, μουσεία κ.ά. καθώς επίσης και στην «παρακολούθηση» των στοιχείων που συνθέτουν την κουλτούρα μιας κοινωνίας/ενός τόπου όπως παραδοσιακοί χοροί, φεστιβάλ κ.ά. Δεν καθορίζεται αν κύριος σκοπός του ταξιδιού είναι η επίσκεψη ενός αρχαιολογικού χώρου, μνημείου ή η παρακολούθηση και η απόκτηση γνώσης για την κουλτούρα και την ιστορία μιας κοινωνίας. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ο πολιτισμικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που αφορά την αναζήτηση γνώσης για την ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα ενός τόπου (μνημεία, μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, τελετουργίες, χοροί, τοπική κουζίνα, κ.ά.), ενώ επιπλέον ο λόγος του ταξιδιού αφορά ακριβώς τις παραπάνω δραστηριότητες.²⁵

Πόροι του πολιτιστικού τουρισμού είναι: 1) Φεστιβάλ και άλλα δρώμενα (παραδοσιακός λαϊκός πολιτισμός, επιτελεστικές τέχνες, αθλητικά και εξειδικευμένου ενδιαφέροντος δρώμενα), 2) Βιομηχανία και εμπόριο (επισκέψεις σε περιοχές επαγγελματικού ενδιαφέροντος, θεάματα σε φάρμες, διάσημα εμπορικά κέντρα, διεθνείς αγορές και συγκροτήματα εξειδικευμένων αγορών), 3) Σύγχρονος λαϊκός πολιτισμός (θέσεις που γυρίστηκαν ταινίες και τηλεοπτικά, κινηματογραφικά, ραδιοφωνικά στούντιο), 4) Θέσεις που συσχετίζονται με ιστορικά γεγονότα και διάσημους ανθρώπους, 5) Θεάματα πολιτιστικής κληρονομιάς (μουσεία και κέντρα πολιτιστικής κληρονομιάς, κάστρα, αρχοντικά σπίτια, αρχαία μνημεία, ιστορικά τοπία, ιστορικά χωριά-πόλεις και ιστορικοί κήποι), 6) Παραδοσιακή κουζίνα και ποτά, 7) Θρησκευτικές θέσεις (ιεροί τόποι, ναοί, εκκλησίες και μοναστήρια), 8) Διακοπές ειδικού ενδιαφέροντος, 9) Γλώσσα (κυρίαρχη γλώσσα αυτοχθόνων, μειονοτικές και περιφερειακές διάλεκτοι και σχολεία γλωσσομάθειας), 10) Αθλητικές και

²³ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2004: 65.

²⁴ Μπιτσάνη 2004: 206.

²⁵ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2004: 65-66.

ελεύθερου χρόνου δραστηριότητες (συμμετοχή, παρατήρηση και παραδοσιακά παιχνίδια και αθλήματα), 11) Αρχιτεκτονικοί ρυθμοί, 12) Τέχνες (θέατρα και αίθουσες εκθέσεων τέχνης) και 13) Παραδοσιακές δεξιότητες.²⁶

Το προϊόν κορμό του πολιτιστικού τουρισμού αποτελεί το σύνολο της ωφέλειας που έχει ο τουρίστας, τις άμεσες υπηρεσίες που καταναλώνει αγοράζοντας το συγκεκριμένο προϊόν (μάθηση, αναψυχή). Το προσδιοριζόμενο προϊόν του αντιπροσωπεύει εκείνα τα επιμέρους χαρακτηριστικά του προϊόντος που προσφέρονται σε συγκεκριμένα σημεία δωρεάν ή έναντι αντιτίμου. Περιλαμβάνουν την παρουσίαση, εξήγηση των πολιτισμικών πόρων, την οργάνωση του δικτύου των πόρων και των επιμέρους διαδρομών. Το διευρυμένο προϊόν του περιλαμβάνει ειδικές εκθέσεις και εκδηλώσεις, παράγωγα προϊόντα (videos, CD-ROM, κάρτες, χάρτες αντίγραφα εκθεμάτων), συνοδευτικές υπηρεσίες (εστίαση, αναψυχή), κοινά προγράμματα επίσκεψης (π.χ. ενιαίο εισιτήριο, εκπτώσεις). Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένη ζήτηση προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού. Για την κάλυψη της ζήτησης έχουν αναπτυχθεί τα κατάλληλα σύνθετα προϊόντα. Το απαιτούμενο επίπεδο οργάνωσης-παροχής υπηρεσιών πολιτιστικού τουρισμού είναι ιδιαίτερα υψηλό, γιατί απευθύνεται σε πελατεία με υψηλό εκπαιδευτικό πολιτιστικό επίπεδο. Γενικότερα ο πολιτιστικός τουρισμός δεν μπορεί να στηριχθεί αποκλειστικά σε αποκαταστάσεις μνημείων ή κατασκευή υποδομών. Προϋποθέτει την οργάνωση ενεργειών υποστήριξης, όπως πολιτιστικών εκδηλώσεων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, διάθεσης εμπορεύσιμων προϊόντων ακόμη και βραβείων.²⁷ Όσο πιο άρτιο και ολοκληρωμένο είναι το πολιτιστικό προϊόν τόσο περισσότερο εμπλουτίζεται η προσφορά υπηρεσιών προς τον επισκέπτη του τόπου, ενώ αυξάνεται η ικανοποίηση των προσδοκιών του και η επιθυμία του να επαναλάβει την εμπειρία της επίσκεψης του, να παρατείνει την διαμονή του, να ενημερώσει και να προβάλει και σε άλλους την θετική του εμπειρία. Με αυτόν τον τρόπο θα ανέλθει η ελκυστικότητα του προορισμού και αντίστοιχα η προστιθέμενη αξία των τουριστικών δραστηριοτήτων στο εγχώριο προϊόν.²⁸

Μία από τις κυριότερες υποκατηγορίες του πολιτιστικού τουρισμού αποτελεί ο θρησκευτικός τουρισμός, που αποσκοπεί στην ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών μέσω της επίσκεψης ενός ιερού χώρου για προσκύνημα, για συμμετοχή σε θρησκευτικές εορτές ή για την εκπλήρωση κάποιου τάματος. Θρησκευτικοί τόποι όπως οι Άγιοι Τόποι στα Ιεροσόλυμα, η Λούρδη στα Πυρηναία Όρη της Γαλλίας, το Santiago de Compostela στην Ισπανία κ.ά., κατακλύζονται από μεγάλο αριθμό επισκεπτών από όλο τον κόσμο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και αντιπροσωπεύουν μνημεία με εξαιρετική θρησκευτική, ιστορική και πολιτιστική αξία. Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα που θεωρείται το επίκεντρο της Ορθοδοξίας, οι βυζαντινές και οι μεταβυζαντινές

²⁶ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2004: 64.

²⁷ Μπιτσάνη 2004: 207.

²⁸ Χατζηδάκης 2001: 132.

εκκλησίες, τα ξωκλήσια, τα μοναστήρια με την αξιολογή εικονογράφησης τους, με ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και αγιογραφίες την έχουν κάνει ιδανικό προορισμό για χιλιάδες Ανατολικοευρωπαίους προσκυνητές. Οι θρησκευτικοί χώροι που προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών στην Ελλάδα είναι το Άγιο Όρος, τα Μετέωρα και η Παναγία της Τήνου.²⁹ Στη σημερινή εποχή υπάρχει μεγάλη ζήτηση για αυτού του είδους τον τουρισμό από την στιγμή που σε κάθε θρησκεία υπάρχουν ιεροί χώροι και γίνονται ποικίλες θρησκευτικές εκδηλώσεις.³⁰ Η μορφή αυτή του τουρισμού είναι περιορισμένης διάρκειας, συνήθως μια ως τρεις μέρες. Τα τουριστικά πακέτα για θρησκευτικό τουρισμό είναι φθηνότερα από εκείνα άλλων μορφών τουρισμού, επειδή είναι πιο λιτά, ενώ το οικονομικό όφελος για τους θρησκευτικούς τόπους και τις οικονομίες των χωρών αυτών είναι σημαντικό.³¹

Κατά τη δεκαετία του 1980, στις αγγλοσαξονικές χώρες κυριαρχούσε ο διεπιστημονικός τομέας των πολιτιστικών σπουδών, ο οποίος υπήρξε μία από τις επιστημονικές «ομπρέλες» που στέγασαν το ενδιαφέρον για την εικόνα. Ο κλάδος που προέκυψε ονομάστηκε *Visual Culture Studies* και το αντικείμενό του *Visual Culture*, δηλαδή οπτικός πολιτισμός. Οι εικόνες που παράγουν και καταναλώνουν οι άνθρωποι, συγκροτούν το αντικείμενο του οπτικού πολιτισμού, ο οποίος διαδραματίζει όλο και περισσότερο αποφασιστικό ρόλο για τη διαμόρφωση του κοινωνικού νοήματος. Σε όλο σχεδόν τον κόσμο, η αγάπη για τις «ρίζες», η στροφή προς το παρελθόν και το ενδιαφέρον για την κατασκευή του κοινωνικού νοήματος και τις ταυτότητες είναι ισχυρά στοιχεία. Αλλού συνδέονται με την άνεση που δίνουν η αφθονία και η ευημερία και αποτελούν κομμάτι του τρόπου ζωής, ενώ αλλού προβάλλουν ως αντίσταση στην «ισοπέδωση» της παγκόσμιας εμπορευματικής κουλτούρας, που χαρακτηρίζεται από «κατακλυσμό» οπτικών εικόνων, αναπόσπαστο μέρος της οποίας είναι και ο διεθνής τουρισμός. Μολονότι το τοπίο αποτελούσε ανέκαθεν αναπόσπαστο κομμάτι τόσο της συλλογικής μνήμης όσο και του προσωπικού φαντασιακού, τα τελευταία χρόνια το μαζικό ενδιαφέρον προς τα τοπία τουρισμού έχει καταστήσει ιδιαίτερος κρίσιμο και το ζήτημα των οπτικών αναπαραστάσεών του, εκτός από το ζήτημα της αρχιτεκτονικής του τοπίου, με δεδομένη τη σημασία της εικόνας για την τουριστική βιομηχανία.³² Δεν είναι μόνο ο ταξιδιώτης που καταναλώνει τις ταξιδιωτικές εικόνες, ούτε καταναλώνει μόνο εικόνες που αναφέρονται στους τόπους που ταξίδεψε. Οι εικόνες λειτουργούν σε μία ποικιλία κατευθύνσεων, για διαφορετικές ομάδες του κοινού τους. Αυτό το σύνθετο πλέγμα σχέσεων που διαμεσολαβούνται από τις εικόνες εγγράφεται στο επιστημονικό πεδίο του οπτικού πολιτισμού.

²⁹ Ανδριώτης 2008: 122.

³⁰ Κολτσιδόπουλος 2005: 44.

³¹ Ηγουμενάκης – Κραβαρίτης - Λύτρας 1999: 124.

³² Μπονάρου 2012: 9.

3.2 Προϋποθέσεις ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού

Για να επιτευχθεί η επιθυμητή βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη μέσω της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού αλλά και άλλων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, θα πρέπει να υπάρχει ορθολογικός και συμμετοχικός σχεδιασμός της τουριστικής δραστηριότητας, καθώς και η δημιουργία ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου, που να επιτρέπει ή αποτρέπει από δραστηριότητες σε συγκεκριμένες χωρικές ζώνες και γενικά να «ορίζει» την εκάστοτε ένταση και έκταση της συγκεκριμένης δραστηριότητας. Η αποτελεσματική και λεπτομερής καταγραφή και ερμηνεία του πολιτισμικού αποθέματος της χώρας μαζί με την προβολή των πολιτισμικών της πόρων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Τέλος, η χρήση των νέων τεχνολογιών μαζί με την συγκεκριμένη μελέτη, οργάνωση, διασύνδεση και πληροφόρηση για το πολιτισμικό απόθεμά της μέσω της δημιουργίας δικτύων και διαδρομών, θα συμβάλει στην βελτίωση της διάχυσης της πληροφορίας και της τουριστικής κίνησης.³³ Επιπλέον σημαντική είναι η δημιουργία εθνικού προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Το πρόγραμμα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών θα πρέπει να εντάσσεται στο γενικότερο πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης μιας χώρας, που σημαίνει ότι οι στόχοι της γενικότερης τουριστικής πολιτικής θα πρέπει να καλύπτουν και τους στόχους των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Οι επενδυτές θα πρέπει να πληροφορούνται για τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει μια τέτοια επένδυση, δίνοντας έμφαση στην αλλαγή που παρουσιάζει η ζήτηση τα τελευταία χρόνια. Απαραίτητη είναι η ύπαρξη διαφόρων πόλων έλξης, δηλαδή η ύπαρξη διάφορων περιβαλλοντικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και λαογραφικών στοιχείων, που θα προσελκύσουν τον τουρίστα να επισκεφθεί μια περιοχή. Επίσης είναι απαραίτητη και η ύπαρξη υποδομής για την πρόσβαση στην περιοχή (μέσα μεταφοράς, οδικό δίκτυο κ.ά.), καταλύματα, χώροι στάθμευσης, ηλεκτροδότηση, υδροδότηση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κ.ά. Η υποδομή δεν θα πρέπει όμως να είναι μεγάλης κλίμακας διότι τότε θα υπάρχει κίνδυνος μετατροπής του εναλλακτικού τουρισμού σε μαζικό.³⁴ Το πιο σημαντικό όμως βήμα για την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και συγκεκριμένα του πολιτισμικού είναι η εκπαίδευση. Η εκπαίδευση θεωρείται πλέον απαραίτητη για να εξασφαλιστεί καλύτερη αποτελεσματικότητα με στόχο την καλύτερη ανάπτυξη που να διαφυλάσσει το περιβάλλον για διάρκεια στην οικονομική ανάπτυξη μέσω του τουρισμού.³⁵ Γι' αυτό το λόγο το κράτος θα πρέπει να σχεδιάζει προγράμματα για την εκπαίδευση των ιδιοκτητών και των εργαζομένων σε επιχειρήσεις

³³ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 82.

³⁴ Ανδριώτης 2008: .240

³⁵ Κολτσιδόπουλος 2005 : 43.

εναλλακτικού τύπου. Γελικό στάδιο είναι η προώθηση του εναλλακτικού τουριστικού προϊόντος στο ευρύ κοινό με τη χρήση διαφόρων τεχνικών μάρκετινγκ, όπως διαφήμιση κ.ά.³⁶

Γενικότερα η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη έχει κινηθεί σε δύο κατευθύνσεις: α) στον τουρισμό των πολιτιστικών διαδρομών, που συνδέεται με την περιήγηση /επίσκεψη επιμέρους στοιχείων σε διαφορετικές περιοχές με θεματική όμως σύνδεση και β) τον τουρισμό των αστικών κέντρων, που συνδέεται με συγκεκριμένες δραστηριότητες, φυσικά στοιχεία, εκδηλώσεις ποιότητας κ.ά.³⁷ Η ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού συνεπάγεται από πολλούς παράγοντες, όπως τη σωστή διαχείριση και προσαρμογή του ντόπιου πολιτισμού, την ορθή διαχείριση του τουρισμού, την ανάπτυξη δυναμικής σχέσης μεταξύ πολιτισμών και την δημιουργία υποδομών.

Τα πρωτεύοντα στοιχεία για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού είναι: α) ο χώρος δράσης που μέσα σε αυτόν περιλαμβάνονται πολιτιστικές εγκαταστάσεις (αίθουσες μουσικής, κινηματογράφοι, εκθέσεις, μουσεία και πινακοθήκες και θέατρα), αθλητικές εγκαταστάσεις (κλειστά γυμναστήρια, γήπεδα), εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας (κέντρα διασκέδασης, καζίνο, εκδηλώσεις-festivals, discos), πλαίσιο αναψυχής/μάθησης (αρχαία μνημεία, εκκλησιαστικά κτήρια, ιστορικά, ιστορικές διαδρομές, ενδιαφέροντα κτίρια, πάρκα, περιοχές πρασίνου και παράχθιες περιοχές, κανάλια), πλαίσιο αναψυχής/μάθησης-κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά (λαϊκή παράδοση, φιλικότητα/φιλοξενία, γλώσσα, ζωντάνια, έθιμα και ασφάλεια). Τα δευτερεύοντα στοιχεία για την ανάπτυξη του τουρισμού είναι: ξενοδοχεία και υπηρεσίες εστίασης, αγορές και υπηρεσίες αγοράς. Τέλος, τα συμπληρωματικά στοιχεία είναι πρόσβαση και χώροι στάθμευσης και τουριστικές εξυπηρετήσεις (γραφεία πληροφοριών, σήμανση, τουριστικοί οδηγοί, χάρτες και διαφημιστικά φυλλάδια).³⁸

Ο πολιτιστικός τουρισμός έχει αναγνωριστεί από την Ουνέσκο- στο πλαίσιο μάλιστα ειδικών δράσεων της δεκαετίας αυτής- ως βιομηχανία τεράστιας οικονομικής δύναμης, με ευεργετικό αναπτυξιακό αποτέλεσμα στις κοινωνίες εκείνες που τον διαχειρίζονται με σύνεση, κατάρτιση και ορθολογισμό, εφαρμόζοντας πιστά τους διεθνείς κανόνες που ισχύουν για τον σεβασμό της πολιτισμικής κληρονομιάς. Παράλληλα, έχει προκαλέσει γόνιμο θεωρητικό προβληματισμό στα ποικίλα πολιτιστικά ιδρύματα, όπως για παράδειγμα τα διάφορα ειδικότητες μουσεία, οι πινακοθήκες ή οι χώροι προβολής της πολιτισμικής κληρονομιάς, που ερευνούν αυτή την περίοδο σε βάθος θέματα που αφορούν τον πολιτιστικό τουρίστα, σε σχέση με τη γνωστική εμπειρία, τη διαπολιτισμική επικοινωνία, τη διαδραστική επαφή, τη μαθησιακή διαδικασία και την

³⁶ Ανδριώτης 2008: 241.

³⁷ Μπιτσάνη 2004: 208.

³⁸ Μπιτσάνη 2004: 208.

αποτελεσματικότητα των περιοδικών εκθέσεων και των ειδικών εκδηλώσεων, που βιώνει κατά την επίσκεψή του στον πολιτιστικό φορέα.³⁹

Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να έχει ιδιαίτερα θετικές επιδράσεις τόσο στην οικονομία των τόπων υποδοχής όσο και στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον τους. Μπορεί να οδηγήσει στην προστασία και ανάδειξη του πολιτισμικού αποθέματος της χώρας. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, είναι απαραίτητος ο σχεδιασμός και η μελέτη της συγκεκριμένης δραστηριότητας σε όλα τα επίπεδα (εθνικό, περιφερειακό και τοπικό), αλλά και η επίτευξη της συναίνεσης ανάμεσα σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (κρατικός μηχανισμός-τοπική κοινωνία).⁴⁰

3.3 Βασικές μορφές εναλλακτικού τουρισμού

Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σύγχρονου τουρισμού είναι η μαζική μετακίνηση των τουριστών μέσα και έξω από την χώρα στην οποία διαμένουν μόνιμα. Το γνώρισμά του αυτό αποτελεί χωρίς άλλο συνέπεια των τελευταίων εξελίξεων του τουριστικού φαινομένου που συνδέεται με την απαρχή μιας λαϊκοποίησής του και παράλληλα μιας λίγο-πολύ έντονης εμπορευματοποίησής του. Η λαϊκοποίηση και ο εκδημοκρατισμός του τουρισμού υπήρξαν συνέπειες μιας θεαματικής στην κυριολεξία αύξησης της τουριστικής ζήτησης, που προκλήθηκε κατά κύριο λόγο από τους εργαζόμενους ως έκφραση της βιολογικής τους ανάγκης για ξεκούραση και χαλάρωση από το καθημερινό άγχος που δημιουργεί η βιοπάλη και η μονοτονία της ρουτίνας. Έτσι διαμορφώθηκε ο μαζικός τουρισμός, ο οποίος αναπτύχθηκε στην Ευρώπη με γοργούς ρυθμούς.⁴¹

Ο μαζικός τουρισμός είναι η πιο διαδεδομένη μορφή τουριστικής μετακίνησης στη σημερινή τουριστική πραγματικότητα, που καλύπτει σε ποσοστό το 80-85% των μετακινουμένων τουριστών σε παγκόσμιο επίπεδο. Η μετακίνηση αφορά ομάδες ατόμων (σύλλογοι, σωματεία, τουριστικά γραφεία και κάθε είδους ενώσεις ατόμων) με βάση προκαθορισμένο πρόγραμμα όσον αφορά τη διάρκεια, τις περιοχές και το κόστος. Τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούνται είναι μαζικής μεταφοράς, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η χρήση της αερομεταφοράς, ειδικά οι πτήσεις τσάρτερ. Τα πλεονεκτήματα του μαζικού τουρισμού είναι το χαμηλό κόστος και η δυνατότητα πολλαπλών επιλογών σε προγράμματα. Τα μειονεκτήματα είναι εμφανή: η χαμηλή ποιότητα

³⁹ Ρετσίλα 2008: 77.

⁴⁰ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 83.

⁴¹ Ηγουμενάκης – Κραβαρίτης - Λύτρας 1999: 52.

των υπηρεσιών του τις περισσότερες φορές και η ανομοιογένεια του τουριστικού πλήθους, που πολλές φορές επηρεάζει την ποιότητά του.⁴²

Στον αντίποδα του μαζικού τουρισμού βρίσκονται οι βασικές μορφές εναλλακτικού τουρισμού. Για την καταπολέμηση σοβαρών προβλημάτων που αντιμετωπίζει σήμερα ο τουρισμός σε πολλές χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών μεταξύ των οποίων και το πρόβλημα της εποχικότητας, οι πολιτικές τους εξουσίες και ειδικότερα οι αρμόδιοι για τον τουρισμό στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα αναπτύσσουν διάφορες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες μπορούν κάτω από προϋποθέσεις να δώσουν διέξοδο στα αδιέξοδά του.⁴³ Η ανάπτυξη τόσο του εναλλακτικού όσο και του μαζικού τουρισμού οδηγούν σε αλλαγές στο υπάρχον κοινωνικό-οικονομικό σύστημα και στο περιβάλλον. Όμως στον εναλλακτικό τουρισμό οι αλλαγές αυτές προσανατολίζονται στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού, στην προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, στην προβολή και την αναζωογόνηση της ντόπιας κουλτούρας κ.ά., ενώ στον μαζικό τουρισμό η προστασία του περιβάλλοντος και του πολιτισμού και η καλυτέρευση του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού δεν αποτελούν πρωταρχικό στόχο. Αντ' αυτού υπερισχύει το οικονομικό όφελος.⁴⁴

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι: α) Πολιτιστικός Τουρισμός (δρώμενα, επισκέψεις σε μουσεία, γκαλερί, εκθέσεις, περιήγηση σε πολιτιστικές θέσεις και μνημεία, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, παραδοσιακές τέχνες και προϊόντα, παραδοσιακός τρόπος ζωής και δράσεις και θρησκευτικός τουρισμός), β) Οικοτουρισμός (παρακολούθηση άγριας ζωής, τουρισμός αναψυχής, περιπατητικός ή ποδηλατικός τουρισμός και ορεινός τουρισμός), γ) Αγροτουρισμός (φάρμες-παραδοσιακά καταλύματα στην επαρχία, δ) Αθλητικός Τουρισμός (διοργάνωση αθλητικών αγώνων-προετοιμασία ομάδων), ε) Τουρισμός Περιπέτειας (ράφτινγκ, budgy jumping, αγώνες προσανατολισμού-εξερευνήσεις κ.ά.), στ) Εκπαιδευτικός Τουρισμός (σεμινάρια σχετικά με τον πολιτισμό, τη φύση ή τις επιστήμες), ζ) Συνεδριακός Τουρισμός (επιστημονικά, επαγγελματικά ή άλλων κατηγοριών συνέδρια) και τέλος η) Τουρισμός Θεραπείας (ιαματικός τουρισμός, προγράμματα απεξάρτησης και προγράμματα χαλάρωσης και ομορφιάς).⁴⁵

Τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εναλλακτικού τουρίστα είναι: α) προσπαθεί να επισκέπτεται μέρη που η ανάπτυξή τους είναι περιορισμένη, βρίσκεται δηλαδή στα πρώτα στάδια του κύκλου της ζωής του, β) διεγείρεται από το αίσθημα της περιήγησης, γ) προσπαθεί να αποφύγει τον 'πολιτισμό' για κάποιο χρονικό διάστημα, δ) προσπαθεί να δημιουργήσει κανάλια επικοινωνίας με τον ντόπιο πληθυσμό, ε) δεν επιζητά

⁴² Κολτσιδόπουλος 2005: 36.

⁴³ Ηγουμενάκης – Κραβαρίτης - Λύτρας 1999: 111.

⁴⁴ Ανδριώτης 2008: 73.

⁴⁵ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 63.

εξεζητημένη τουριστική υποδομή, στ) συλλέγει περισσότερες πληροφορίες πριν και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του, ζ) ταξιδεύει μόνος του ή σε μικρές ομάδες και τέλος η) έχει υψηλό μορφωτικό επίπεδο.⁴⁶

Οι επιπτώσεις του εναλλακτικού τουρισμού είναι θετικές και αρνητικές. Στις θετικές περιλαμβάνονται η δημιουργία εισοδημάτων και θέσεων εργασίας, η δημιουργία διασυνδέσεων με άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας η περιφερειακή ανάπτυξη, τα αυξημένα κίνητρα για την προστασία του περιβάλλοντος και την αποκατάσταση των βιοτόπων, η αύξηση της συνειδητότητας των τουριστών και του ντόπιου πληθυσμού για τους κοινωνικό-πολιτιστικούς πόρους μιας περιοχής και ο εμπλουτισμός της πολιτιστικής ταυτότητας. Στις αρνητικές περιλαμβάνονται η αύξηση τρεχουσών δαπανών για τη συντήρηση της υποδομής, η υιοθέτηση ενός ξενόφερτου συστήματος αξιών και η εκτόπιση των τοπικών πολιτισμικών στοιχείων, με πιθανή την πρόκληση δυσαρέσκειας και ανταγωνισμού μεταξύ των ντόπιων.⁴⁷

3.4 Η περίπτωση της Ελλάδας

Η Ελλάδα είναι ένας από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας και του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, το 2002, η Ελλάδα έχοντας 14.179.999 αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στα σύνορά της καταλαμβάνει τη 15^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη των χωρών υποδοχής και σημειώνει αύξηση +0,87% έναντι του 2001(ΕΟΤ, 2004).⁴⁸ Η κατάσταση όμως, τα τρία τελευταία χρόνια (2010-2013) έχει αλλάξει σημαντικά. Οι ταξιδιωτικές εισπράξεις για το ενδεκάμηνο του 2012 μειώθηκαν κατά 474 εκατ. Ευρώ σε σχέση με το ίδιο διάστημα του 2011. Ειδικότερα, οι αφίξεις από το εξωτερικό μειώθηκαν κατά 4,1% φθάνοντας σε 13,2 εκατ., ενώ οι αφίξεις στο εσωτερικό της χώρας κατά 7% φθάνοντας σε 5,2 εκατ. Αναλυτικότερα, οι αφίξεις από την Ευρώπη, στην οποία αναλογεί το μεγαλύτερο μερίδιο των αφίξεων (84,7%), παρουσίασαν την περίοδο Ιαν.-Μαρτίου 2012 μείωση 8,5% έναντι της περιόδου Ιαν.-Μαρτίου 2011, ενώ τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατέγραψαν μείωση 12,8%.⁴⁹

⁴⁶ Ανδριώτης 2008: 79.

⁴⁷ Ανδριώτης 2008: 94.

⁴⁸ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 71.

⁴⁹

http://www.eot.gr/sites/default/files/files_basic_pages/%CE%91%CF%86%CE%AF%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CE%BC%CE%B7%20%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%AF%CE%BA%CF%89%CE%BD%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CF%84%CE%BF%20%CE%B5%CE%BE%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%99%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82%20-%20%CE%9C%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B9%CE%BF%CF%82%202012_0.pdf

Ωστόσο το μεγαλύτερο κύμα τουριστών δέχεται η νησιωτική Ελλάδα και κυρίως τα Δωδεκάνησα, οι Κυκλάδες και τα νησιά του Ιονίου. Παρ' όλη την αυξητική τάση της τουριστικής κίνησης, η επισκεψιμότητα σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους δεν παρουσιάζει τις ίδιες τάσεις. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται τόσο από τις εισπράξεις των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων όσο και από τον αριθμό των επισκεπτών. Σε ποσοστό ίσο ή μικρότερο του 50% των αλλοδαπών τουριστών της χώρας επισκέπτονται κάποιο μουσείο ή αρχαιολογικό χώρο κατά τη διάρκεια των διακοπών τους στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι το τουριστικό προϊόν αλλά και το προφίλ της χώρας μας προς τις χώρες προέλευσης των τουριστών είναι αποπροσανατολισμένο από την ιστορία, τον πολιτισμό και την κουλτούρα της χώρας.⁵⁰

Σχεδόν στο σύνολο της κίνησης παρατηρείται ότι επικρατεί η οργανωμένη/μαζική μορφή τουρισμού. Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού διακρίνεται για την έντονη συγκέντρωσή της τόσο στον χρόνο (το 80% περίπου εντοπίζεται στην θερινή περίοδο) όσο και στον χώρο (Ρόδος, Κέρκυρα, Μύκονος κ.ά.). Το είδος των τουριστών χαρακτηρίζεται από μέσο ή χαμηλό εισόδημα και χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Οι συγκεκριμένοι τουρίστες δεν ενδιαφέρονται για τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της χώρας και έτσι επισκέπτονται κάποιο αρχαιολογικό χώρο ή μουσείο, όταν αυτό περιέχεται στο πακέτο διακοπών. Οι προσπάθειες που γίνονται προς την κατεύθυνση εναλλακτικών μορφών τουρισμού και μάλιστα του πολιτισμικού είναι σποραδικές και χαρακτηρίζονται από τη χρονική υστέρησή τους, μολονότι παραμένουν βιώσιμες. Ενώ δε η χώρα διαθέτει πληθώρα πολιτιστικών αλλά και φυσικών πόρων, το προφίλ της απέχει από την προβολή των χαρακτηριστικών αυτών σε ευρεία κλίμακα, μια που το τουριστικό προφίλ της αφορά την απόλαυση του ήλιου και της θάλασσας.⁵¹

Οι φορείς άσκησης της τουριστικής πολιτικής στην Ελλάδα έχουν αγνοήσει την αναγκαιότητα της συνεργασίας που απαιτείται μεταξύ των τοπικών αυτοδιοικήσεων των τουριστικών προορισμών και της κεντρικής εξουσίας, στην προσπάθεια αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων. Η ανυπαρξία αυτής της απαιτούμενης συνεργασίας και το γεγονός ότι οι τοπικές αυτοδιοικήσεις είναι αποκλεισμένες από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, μπορεί τελικά να οδηγήσει στην ελαχιστοποίηση των πιθανοτήτων επίτευξης της βιώσιμης ανάπτυξης. Ως συνέπεια όλων αυτών είναι η υποβάθμιση της ποιότητας του ελληνικού πολιτισμικού τουριστικού προϊόντος. Ο συγκεντρωτισμός που χαρακτηρίζει το πλαίσιο άσκησης της τουριστικής πολιτικής έχει επιφέρει την έλλειψη του συντονισμού μεταξύ των διαφόρων φορέων άσκησης της και ευθύνεται για την αναποτελεσματική εκμετάλλευση των πολιτιστικών πόρων της χώρας. Άλλος σημαντικός παράγοντας υπανάπτυξης του πολιτισμικού τουρισμού στην Ελλάδα είναι η ανεπαρκής χρηματοδότηση. Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα είναι το ζήτημα του ανύπαρκτου συντονισμού μεταξύ των διαφόρων φορέων

⁵⁰ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 75.

⁵¹ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 82.

άσκησης της τουριστικής πολιτικής. Υπάρχει έλλειψη ενός ρεαλιστικού μακροπρόθεσμου σχεδιασμού για την ανάπτυξη του ελληνικού τουρισμού, καθώς και αποτυχία συντονισμού μεταξύ των ενεργειών των δημοσίων και ιδιωτικών συμβαλλομένων μερών σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης και πολιτικής.⁵²

Θα πρέπει να καταστεί σαφές ότι σε περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως αυτής στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα, ο τουρισμός μπορεί και πρέπει να αποτελέσει εγκαίρως εφελτήριο για την είσοδο της χώρας σε τροχιά ανάπτυξης. Για την επίτευξη του στόχου, ζητούμενα είναι το ανταγωνιστικό επίπεδο τιμών, η παροχή ποιοτικών τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, η διατήρηση των κύριων αγορών και το «άνοιγμα» σε νέες. Σε κάθε περίπτωση, είτε η κρίση αντιμετωπίζεται ως απειλή είτε ως πρόκληση ή ακόμα και ως ευκαιρία, απαιτεί μεγάλη προσοχή και ιδιαίτερη αντιμετώπιση τόσο από τους φορείς του δημοσίου όσο και του ιδιωτικού τομέα, ώστε να αντιμετωπιστούν χρόνια προβλήματα που συνδέονται με τα χαρακτηριστικά του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.⁵³

4. Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΗΘΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

4.1 Η ηθική της ανάδειξης των μνημείων

Η έννοια της διαχείρισης των μνημείων και γενικότερα της πολιτισμικής κληρονομιάς αναπτύχθηκε στην Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση (1974) και μετά. Ως τότε ο όρος διαχείριση ταυτιζόταν γενικά με την οικονομική διαχείριση και για αυτό το λόγο οι αρχαιολόγοι αντιμετώπισαν τον όρο αρνητικά. Γρήγορα όμως αποκαταστάθηκε η έννοια της διαχείρισης και έγινε κατανοητό ότι δια-χειρίζομαι σημαίνει ότι φυλάσσω κάτι, το χρησιμοποιώ, το αξιοποιώ, το μεταδίδω ή το απορρίπτω. Διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς είναι η συστηματική αντιμετώπιση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς δηλαδή η προστασία με τρόπο συστηματικό. Η διαχείριση επιτελείται στη βάση συγκεκριμένων μελετών, με συγκεκριμένη στρατηγική, μεθοδολογία και με συγκεκριμένα εργαλεία και τεχνικές που να διέπονται από λογική ακολουθία και αποτελεσματικότητα. Επιπλέον η διαχείριση είναι μια διαδικασία-δραστηριότητα διαρκής και μακροπρόθεσμα βιώσιμη, ανταποκρινόμενη και αναπροσαρμοζόμενη στις συνεχώς μεταβαλλόμενες ευρύτερες κοινωνικές,

⁵² Ανδριώτης 2008: 198-199.

⁵³ Μπονάρου 2012: 290.

οικονομικές, πολιτικές, πολιτιστικές και τεχνολογικές συνθήκες και προκλήσεις.⁵⁴ Τα στοιχεία που διαμόρφωσαν τη σύγχρονη έννοια της συστηματικής διαχείρισης είναι: α) η ανάπτυξη μιας κοινωνικής απαίτησης για αποκατάσταση των μνημείων, που συνδέεται ασφαλώς με την ανάπτυξη στο ευρύ κοινό έντονου ενδιαφέροντος να βιώσει άμεσα το πολιτισμικό τους περιεχόμενο και β) οι σημερινές δυνατότητες συστηματικής διεπιστημονικής αντιμετώπισης των προβλημάτων των μνημείων. Αυτές οι δυνατότητες παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες, που δεν αναγνωρίζονταν παλαιότερα και συμβάλλουν όλο και περισσότερο στη διασφάλιση της μέγιστης δυνατής προστασίας των μνημείων και της απαιτούμενης διαφύλαξης της αυθεντικότητας του σωζόμενου υλικού τους κατά τις επεμβάσεις.⁵⁵

Η διαχείριση των μνημείων είναι η όλη μας σχέση με τα μνημεία, η συστηματική μας συμπεριφορά προς τα μνημεία. Αυτό περιλαμβάνει: α) το ενδιαφέρον και την εκτίμηση για αυτά, β) την αναζήτηση και καταγραφή τους, γ) την έρευνα για τη γνώση, κατανόηση και ερμηνεία τους, δ) την αξιολόγηση και καθορισμό της μεταχείρισής τους, ε) την μέριμνα και τη διαδικασία της προστασίας και διατήρησής τους, ώστε να παραδοθούν κατά το δυνατόν χωρίς φθορά στις επόμενες γενιές, στ) οι ενέργειες αποκατάστασής τους, ζ) τη διάδοση του πολιτισμικού τους περιεχομένου στο ευρύ κοινό, η) τη χρησιμοποίησή τους ή μη για σύγχρονες δραστηριότητες αλλά και θ) το ενδιαφέρον και τη θετική στάση του ίδιου του ευρύτερου κοινού και των φορέων εξουσίας για τα μνημεία.⁵⁶

Οι επεμβάσεις όμως για τη συντήρηση, ανάδειξη και την απόδοση στο κοινό των μνημείων δεν είναι εύκολη υπόθεση και εγείρονται διάφοροι προβληματισμοί που αφορούν την ηθική της ανάδειξης των μνημείων. Υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις του θέματος, για το τι πρέπει κανείς να κάνει ώστε να συμφιλιώσει αφενός την επιταγή για διατήρηση της αυθεντικής εικόνας του ερειπίου όπως μας την παρέδωσε η ιστορία και αφετέρου την ανάγκη αποκατάστασης μιας αναγνώσιμης μορφής του. Ο κύριος προβληματισμός έγκειται σε ότι αφορά την έκταση και το είδος των επεμβάσεων για την ανάδειξη. Οι κανόνες που έχουν διαμορφωθεί είναι: α) ο σεβασμός της αρχικής υπόστασης (μορφής και χρήσης) και των αυθεντικών στοιχείων (δομικού υλικού) του μνημείου, β) ο σεβασμός των μεταγενέστερων του φάσεων (κατά την αποκατάσταση πρέπει να διατηρούνται τα στοιχεία που τεκμηριώνουν μορφές και χρήσεις που προσέλαβε το μνημείο κατά τη διάρκεια της ζωής του), γ) ο περιορισμός στις απολύτως απαραίτητες (για τη προστασία και την αναγνωσιμότητα) επεμβάσεις, δ) η

⁵⁴ Πούλιος 2012: 324.

⁵⁵ Λαμπρινουδάκης 2008: 150.

⁵⁶ Λαμπρινουδάκης 2008: 149.

αρμονική ένταξη των προσθηκών στο σύνολο και ε) η σαφής διαφοροποίηση ή δήλωση με διακριτικά μέτρα των προσθηκών.⁵⁷

Προκειμένου να ανταπεξέλθει στο πλήθος και την ευρύτητα των παραπάνω δραστηριοτήτων καθώς και στην πολυπλοκότητα των μεταξύ τους σχέσεων, η διαχείριση προϋποθέτει τη συνεργασία πολλών διαφόρων ειδικοτήτων. Οι ειδικότητες αυτές περιλαμβάνουν : α) τις «παραδοσιακές» ειδικότητες, οι οποίες επί δεκαετίες ή και αιώνες ασχολούνται με τη μελέτη και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς, π.χ. την αρχαιολογία, την αρχιτεκτονική, την ιστορία και την ιστορία της τέχνης αλλά και β) νέες, σύγχρονες ειδικότητες, των οποίων η συμβολή στη διαχείριση κρίνεται σήμερα απαραίτητη λόγω των μεταβαλλόμενων ευρύτερων συνθηκών, π.χ. τις οικονομικές και τουριστικές επιστήμες.⁵⁸

Η διαχείριση επιτελείται με τη συνειδητή και ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας, με εστίαση στη τοπική κοινωνία. Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας πραγματοποιείται βάσει συγκεκριμένου σχεδιασμού που είναι τα μοντέλα διαχείρισης που ισχύουν σε παγκόσμιο επίπεδο και είναι: α) το υλικό-κεντρικό, β) το άξιο-κεντρικό και το μοντέλο «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς». Το υλικό-κεντρικό μοντέλο εμφανίστηκε στο δυτικό κόσμο κατά το 19^ο αιώνα. Δίνει έμφαση στο *υλικό* το οποίο θεωρείται σημαντικό κυρίως από ιστορικής, αρχαιολογικής, επιστημονικής και αισθητικής πλευράς. Στόχος της διαχείρισης σύμφωνα με αυτό το μοντέλο είναι η διατήρηση του υλικού του παρελθόντος από τη φθορά και την καταστροφή που συντελείται στο παρόν, για χάρη του μέλλοντος. Η αποκλειστική ευθύνη και εξουσία για τη διαχείριση ανήκει στους ειδικούς χωρίς να υπάρχει συμμετοχή της κοινωνίας. Οι ειδικοί είναι οι αρχαιολόγοι. Έμφαση δίνεται στην προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς και επιτρέπεται μόνο η αναστήλωση, ενώ απαγορεύονται οι ανακατασκευές. Η σημαντικότερη αδυναμία του μοντέλου αυτού σχετίζεται με την αποκλειστική εξουσία των ειδικών. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία της διαχείρισης καθώς και τα αποτελέσματά της επηρεάζονται ή και καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τα συγκεκριμένα άτομα που αποτελούν την ομάδα των ειδικών. Επιπροσθέτως το μοντέλο δεν λαμβάνει υπόψη του την άυλη σύνδεση των λαών του μη δυτικού κόσμου με τη πολιτισμική τους κληρονομιά, καθώς και τις παραδοσιακές αρχές και πρακτικές διαχείρισης των μη δυτικών κοινωνιών. Το άξιο-κεντρικό μοντέλο αναπτύχθηκε στο δυτικό κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες κυρίως από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Το μοντέλο αυτό σήμερα έχει υιοθετηθεί και προωθείται από σημαίνοντες φορείς προστασίας και διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς σε κρατικό επίπεδο (Η.Π.Α., Καναδά, Αυστραλία και Βρετανία) αλλά και σε διεθνές επίπεδο (π.χ. από το Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της Unesco). Το μοντέλο αυτό δίνει έμφαση στις αξίες τις οποίες διαφορετικές ομάδες ανθρώπων/ενδιαφέροντος προσδίδουν στην πολιτισμική κληρονομιά. Στις αξίες δεν λαμβάνονται υπόψη μόνο αυτές που συνδέονται με τη διατήρηση του υλικού αλλά

⁵⁷ Λαμπρινουδάκης 2008: 161.

⁵⁸ Πούλιος 2012: 324.

και αυτές που σχετίζονται με τη διαφύλαξη των άυλων στοιχείων της πολιτισμικής κληρονομιάς. Στόχος της διατήρησης σύμφωνα με αυτό το μοντέλο είναι η διαφύλαξη των αξιών του παρελθόντος και του παρόντος για χάρη των μελλοντικών γενεών. Η διαχείριση νοείται ως μια κοινωνική και πολιτική διαδικασία και είναι συνεχής. Επιτελείται με τη διαρκή και ενεργή συμμετοχή της ευρύτερης κοινωνίας, υπό την επίβλεψη και τον έλεγχο των ειδικών. Επομένως η ευθύνη για τη διαχείριση ανήκει σε όλη την κοινωνία, πάντοτε υπό τον έλεγχο και την επίβλεψη των ειδικών. Αποδεκτές σε αυτό το μοντέλο δεν γίνονται μόνο οι σύγχρονες επιστημονικές αρχές και πρακτικές διαχείρισης αλλά και οι παραδοσιακές αρχές και πρακτικές διαχείρισης των τοπικών κοινωνιών. Η σημαντικότερη συμβολή του μοντέλου έγκειται στην ενθάρρυνση και προώθηση της συμμετοχής της κοινωνίας, με σημαντικά οφέλη για την ίδια τη κοινωνία. Τέλος το μοντέλο «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς» αναπτύσσεται κυρίως στο μη δυτικό κόσμο. Σε διεθνές επίπεδο καθιερώνεται την τρέχουσα δεκαετία κυρίως χάρη στις πρωτοβουλίες του πολιτιστικού οργανισμού International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM) στη Ρώμη. Το μοντέλο αυτό διακρίνεται από τα προηγούμενα στο ότι δεν έχει καθολική εφαρμογή αλλά απευθύνεται σε περιπτώσεις «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς», δηλαδή η πολιτισμική κληρονομιά που εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να δημιουργείται και να εξελίσσεται περαιτέρω στη βάση της συνέχειας της αρχικής σύνδεσης της κοινωνίας με την κληρονομιά. Η συνέχεια της αρχικής σύνδεσης της κοινωνίας με την πολιτισμική κληρονομιά εκφράζεται μέσα από υλικά και άυλα στοιχεία τα οποία προσεγγίζονται και νοούνται ως ένα ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο. Παραδείγματα «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς» προέρχονται κυρίως από ιστορικές πόλεις, παραδοσιακούς οικισμούς, θρησκευτικούς τόπους και πολιτιστικά τοπία. Η κοινότητα που διατηρεί την αρχική της σύνδεση με την πολιτισμική κληρονομιά και εξακολουθεί να δημιουργεί και να εξελίσσει την κληρονομιά στη βάση της αρχικής αυτής σύνδεσης νοείται και αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο μέρος της κληρονομιάς. Στόχος της διαχείρισης σύμφωνα με αυτό το μοντέλο είναι η διαφύλαξη της συνέχειας της αρχικής σύνδεσης της κοινωνίας με την πολιτισμική κληρονομιά. Η πολιτισμική κληρονομιά δεν αντιμετωπίζεται ως ένα μνημείο του παρελθόντος το οποίο πρέπει να διατηρηθεί από την εκάστοτε γενιά στο όνομα των μελλοντικών γενεών αλλά ως ένα αδιάσπαστο κομμάτι της ταυτότητας και της ζωής της παρούσας κοινωνίας.⁵⁹

Αυτοί είναι οι γενικοί κανόνες που υπάρχουν όμως διάφορες αντιρρήσεις και απόψεις σχετικά με την ηθική της ανάδειξης των μνημείων. Άλλοι θεωρούν ότι για τα μνημεία του ελλαδικού χώρου τα οποία έχουν σωθεί αποσπασματικά και με έντονο γερασμένο υλικό, πρέπει να υπάρξει μια συμπλήρωση/εξειδίκευση των κανόνων διαχείρισης/αποκατάστασης που προβλέπουν οι σχετικές διεθνείς συμβάσεις, επειδή οι διεθνείς αυτοί κανόνες αφήνουν αναγκαστικά ασάφειες ως προς τις συγκεκριμένες περιπτώσεις, αφού ο ορίζοντάς τους είναι παγκόσμιος και επομένως ο χαρακτήρας τους γενικευτικός. Άλλοι πάλι πιστεύουν ότι οι κανόνες οι οποίοι

⁵⁹ Πούλιος 2012: 329-337.

έχουν διαμορφωθεί σχετικά διεθνώς πρέπει να μείνουν γενικοί και να προσαρμόζονται κατά περίπτωση, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του αντικειμένου, αφού ποτέ δεν είναι δυνατόν να ρυθμιστούν όλες οι πιθανές περιπτώσεις από ένα κείμενο αρχών. Συγκρούονται δύο τάσεις που αφορούν αφενός την αυστηρή εμμονή στη συντήρηση του αυθεντικού με όση αναγνωσιμότητα και όπου αυτό την προσφέρει και αφετέρου στη διαμόρφωση του μνημείου ως αναγνώσιμου από το ευρύ κοινό εκθέματος με τεκμηριωμένες συμπληρωματικές αποκαταστάσεις. Τα ερωτήματα είναι αν πρέπει κανείς διαχειριζόμενος σήμερα ένα μνημειακό σύνολο να το συντηρεί μόνο, διατηρώντας την περισσότερο ή λιγότερο άμορφη εικόνα της ιστορικής του φθοράς, στην οποία το καταδίκασε η άγνοια ή η ένδεια παλαιότερων εποχών ή εφόσον η μελέτη των αποδομημένων μελών του αποδίδει με βεβαιότητα τη μορφή του, πρέπει να το ανασυντάσσει μερικώς, να προσθέτει το αναγκαίο για τη προστασία και την αναγνωσιμότητά του νέο υλικό και ουσιαστικά να το κάνει ουσιαστικά προσιτό σε μια κοινωνία που έχει τώρα τα μέσα και θέλει να το ανακτήσει πνευματικά;

Τα τελευταία χρόνια μέσα από το έργο του Υπουργείου Πολιτισμού, από τις διεπιστημονικές του επιτροπές αλλά και από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα φαίνεται ότι επικρατεί η τάση της ανασύνταξης των μελών του μνημείου όσο επιτρέπεται ώστε να είναι προσιτό στην κοινωνία. Είναι λοιπόν φανερό από τις απόψεις επισκεπτών όταν επισκέπτονται επιμελώς διαμορφωμένους χώρους, από την ευρύτερη στάση της κοινωνίας για κατανόηση του μνημειακού μας πλούτου αλλά και την ανταπόκριση των ειδικών στο γενικό αυτό αίτημα ευνοούν την ανάδειξη των μνημείων. Οι προσεκτικές μελέτες για τις λιγότερο δυνατές επεμβάσεις, η φροντίδα ώστε οι επεμβάσεις αυτές να είναι αναστρέψιμες και η καλή τεκμηρίωση και σήμανση των επεμβάσεων είναι οι όροι που εφόσον τηρούνται δικαιώνουν σε συνδυασμό με τη μεγάλη κοινωνική προσφορά ενός καταληπτού και φροντισμένου μνημείου ή μνημειακού χώρου-τα υψηλής ποιότητας έργα που γίνονται σήμερα στον τομέα του πολιτισμού.⁶⁰

4.2 Παγκόσμιος κώδικας ηθικών αρχών για τον τουρισμό

Στην γενική συνέλευση του Σαντιάγκο της Χιλής την 1^η Οκτωβρίου του 1999, τα μέλη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού επαναβεβαίωσαν ότι η προώθηση και ανάπτυξη του τουρισμού έχει ως σκοπό να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, τη διεθνή κατανόηση, την ειρήνη, την ευημερία και τον παγκόσμιο σεβασμό και την τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας. Πιστεύουν σταθερά ότι ο τουρισμός αντιπροσωπεύει μία ζωτική δύναμη για την ειρήνη και έναν παράγοντα φιλίας και κατανόησης ανάμεσα στους λαούς ολόκληρου του

⁶⁰ Λαμπρινουδάκης 2008: 162-163.

κόσμου. Στοχεύουν στην προώθηση ενός υπεύθυνου, βιώσιμου και παγκοσμίως προσιτού τουρισμού, στο πλαίσιο του δικαιώματος όλων των ανθρώπων να διαθέτουν τον ελεύθερο χρόνο τους για αναψυχή ή ταξίδια με σεβασμό στις κοινωνικές επιλογές όλων των λαών. Είναι πεπεισμένοι ότι η παγκόσμια τουριστική βιομηχανία έχει πολλά ως σύνολο να κερδίσει, αναπτυσσόμενη σε ένα περιβάλλον που ευνοεί την οικονομία της αγοράς, την ιδιωτική πρωτοβουλία και το ελεύθερο εμπόριο και υπηρετεί τη μεγιστοποίηση των ευεργετικών επιδράσεων για τη δημιουργία πλούτου και θέσεων απασχόλησης. Θεωρούν ότι όλοι οι φορείς για την τουριστική ανάπτυξη, εθνικές, περιφερειακές και τοπικές διοικητικές αρχές, επιχειρήσεις, επαγγελματικές ενώσεις, εργαζόμενοι και μεμονωμένοι φορείς που εντάσσονται στην τουριστική βιομηχανία, όπως επίσης οι φιλοξενούσες κοινότητες, τα Μ.Μ.Ε. και οι ίδιοι οι τουρίστες έχουν διαφορετικές, αλλά αλληλοεξαρτώμενες ευθύνες για την ατομική και κοινωνική ανάπτυξη του τουρισμού και ότι η καταγραφή των δικαιωμάτων και των καθηκόντων του κάθε ενός θα συμβάλει στην επίτευξη αυτού του στόχου. Πιστεύουν ότι τα επίσημα κείμενα θα πρέπει να συμπληρωθούν με μία σειρά από αλληλοεξαρτώμενες αρχές για την ερμηνεία και την εφαρμογή τους, στις οποίες οι φορείς της τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να προσαρμόσουν την συμπεριφορά τους, στην αυγή του 21^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα στα ακόλουθα κείμενα (Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1948, Διεθνής Συμφωνία για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1966, Σύμβαση της Βαρσοβίας για τις αερομεταφορές της 12^{ης} Οκτωβρίου 1929, Σύμβαση του Σικάγο για τη Διεθνή Πολιτική Αεροπορία της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1944 και οι Συμβάσεις του Τόκιο, της Χάγης και του Μόντρεαλ για το ίδιο θέμα, Σύμβαση για τις Τελωνειακές Διευκολύνσεις στον Τουρισμό, της 4^{ης} Ιουλίου 1954 και το σχετικό Πρωτόκολλο, Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Περιβαλλοντικής Κληρονομιάς της 23^{ης} Νοεμβρίου 1973, Διακήρυξη της Μανίλα για τον Παγκόσμιο Τουρισμό της 10^{ης} Οκτωβρίου 1980, Απόφαση της 6^{ης} Γενικής Συνέλευσης του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού με την οποία υιοθετήθηκαν η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων για τον Τουρισμό και ο Τουριστικός Κώδικας στις 26 Σεπτεμβρίου 1985, Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού της 26^{ης} Ιανουαρίου 1990, Απόφαση της 9^{ης} Γενικής Συνέλευσης του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού που αφορά ιδιαίτερα τις ταξιδιωτικές διευκολύνσεις και την ασφάλεια των τουριστών της 4^{ης} Οκτωβρίου 1991, Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη της 13^{ης} Ιουνίου 1992, Συμφωνία για το εμπόριο υπηρεσιών της 15^{ης} Απριλίου 1994, Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα της 6^{ης} Ιανουαρίου 1995, Απόφαση της 11^{ης} Γενικής Συνέλευσης του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού για την πρόληψη του οργανωμένου σεξουαλικού τουρισμού της 22^{ης} Οκτωβρίου 1995, Διακήρυξη της Στοκχόλμης της 28^{ης} Αυγούστου 1996 ενάντια στην Εμπορική Σεξουαλική Εκμετάλλευση των Παιδιών, Διακήρυξη της Μανίλα για τις Κοινωνικές Επιπτώσεις του Τουρισμού της 22^{ης} Μαΐου 1997), ώστε να προωθήσουν μια δίκαιη, υπεύθυνη και βιώσιμη παγκόσμια τουριστική τάξη πραγμάτων της οποίας τα οφέλη θα μοιραστούν σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, στο

πλαίσιο μιας ανοικτής και φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας. Γι' αυτό τον λόγο υιοθετήθηκαν επίσημα οι αρχές του Παγκόσμιου Κώδικα Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό.⁶¹

Οι ηθικές αρχές είναι: **1) Η συμβολή του τουρισμού στην αμοιβαία κατανόηση και τον σεβασμό ανάμεσα στους λαούς και τις κοινωνίες.** Η κατανόηση και η προώθηση των κοινών ηθικών αξιών της ανθρωπότητας υπό το πρίσμα της ανεκτικότητας και του σεβασμού για τις διαφορές στις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και ηθικές πεποιθήσεις αποτελούν ταυτόχρονα τις βάσεις και τις συνέπειες του υπεύθυνου τουρισμού. Οι κύριοι φορείς της τουριστικής ανάπτυξης, αλλά και οι ίδιοι οι τουρίστες, πρέπει να τηρούν τις κοινωνικές και πολιτιστικές παραδόσεις και πρακτικές όλων των λαών, συμπεριλαμβανομένων των μειονοτήτων και των γηγενών πληθυσμών, και να αναγνωρίζουν την αξία τους, **2) Ο τουρισμός ως ένα όχημα για την ατομική και τη συλλογική ολοκλήρωση.** Ο τουρισμός, η δραστηριότητα που συνδέεται πιο συχνά με την ξεκούραση και τη χαλάρωση, τον αθλητισμό και την πρόσβαση στον πολιτισμό και τη φύση θα πρέπει να προγραμματίζεται και να υλοποιείται ως ένα προνομιακό μέσο για την ατομική και συλλογική ολοκλήρωση. Όταν εφαρμόζεται με ανοικτό πνεύμα αποτελεί ένα αναντικατάστατο παράγοντα αυτομόρφωσης, αμοιβαίας ανεκτικότητας και κατανόησης των θεμιτών διαφορών ανάμεσα στους λαούς και τους πολιτισμούς καθώς επίσης και της διαφορετικότητάς τους, **3) Τουρισμός, ένας παράγοντας για βιώσιμη ανάπτυξη.** Όλοι οι φορείς της τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να προασπίζουν το φυσικό περιβάλλον, με σκοπό την επίτευξη μίας υγιούς, συνεχούς και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, που θα αποβλέπει στην ικανοποίηση των αναγκών με δίκαιο τρόπο και φιλοδοξιών της παρούσας και των μελλοντικών γενεών, **4) Τουρισμός, ένας χρήστης της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και ένας συντελεστής για την αναβάθμισή της.** Οι τουριστικοί πόροι ανήκουν στην κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Οι κοινότητες στις περιοχές των οποίων βρίσκονται αυτοί, έχουν ειδικά δικαιώματα και υποχρεώσεις απέναντί τους. Οι τουριστικές και πολιτικές δραστηριότητες θα πρέπει να υλοποιούνται με σεβασμό στην καλλιτεχνική, αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά την οποία οφείλουν να προστατεύουν και να κληροδοτούν στις επόμενες γενιές. Ειδική φροντίδα θα πρέπει να αφιερωθεί στην προστασία και αναβάθμιση των μνημείων, ιερών προσκυνημάτων και μουσείων, καθώς επίσης και αρχαιολογικών, ιστορικών χώρων, οι οποίοι θα πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθεροι σε τουριστικές επισκέψεις. Ενθάρρυνση θα πρέπει επίσης να δοθεί στη δημόσια πρόσβαση σε ιδιωτικές πολιτιστικές ιδιοκτησίες και μνημεία με σεβασμό στα δικαιώματα των ιδιοκτητών τους, όπως επίσης και σε θρησκευτικά κτήρια με την επιφύλαξη των συνήθων αναγκών λατρείας, **5) Τουρισμός, μια επωφελής δραστηριότητα για τις χώρες και τις κοινότητες υποδοχής.** Οι τοπικοί πληθυσμοί θα πρέπει να απασχολούνται στις τουριστικές δραστηριότητες και να μετέχουν κατά τρόπο δίκαιο στα οικονομικά, κοινωνικά

⁶¹ <http://ethics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/greece.pdf>

και πολιτιστικά οφέλη που αυτές παράγουν και ειδικότερα στις άμεσες και έμμεσες θέσεις εργασίας που προκύπτουν απ' αυτές. Οι τουριστικές πολιτικές πρέπει να εφαρμόζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλουν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των πληθυσμών στις περιοχές τουριστικού προορισμού και να ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Ο σχεδιασμός, η αρχιτεκτονική προσέγγιση και η λειτουργία των τουριστικών εγκαταστάσεων και καταλυμάτων θα πρέπει να στοχεύουν στην ενσωμάτωσή τους, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, στον τοπικό και κοινωνικό ιστό. Εκεί που τα προσόντα είναι ίσα, προτεραιότητα θα πρέπει να δίνεται στο τοπικό ανθρώπινο δυναμικό, **6) Υποχρεώσεις των φορέων του τουρισμού στην τουριστική ανάπτυξη.** Οι επαγγελματίες του τουριστικού τομέα έχουν την υποχρέωση να παρέχουν στους τουρίστες αντικειμενικές και ειλικρινείς πληροφορίες για τους προορισμούς και τις συνθήκες ταξιδιού, φιλοξενίας και παραμονής. Θα πρέπει να εξασφαλίζουν ότι οι συμβατικές ρήτρες που προτείνονται στους πελάτες τους γίνονται εύκολα κατανοητές σε ό,τι αφορά στη φύση, στις τιμές και στην ποιότητα των υπηρεσιών που δεσμεύονται να παράσχουν, όπως επίσης και τις οικονομικές αποζημιώσεις που θα αποδίδονται στην περίπτωση μονομερούς καταστρατήγησης των όρων του συμβολαίου από την πλευρά τους. Οι επαγγελματίες του τουριστικού τομέα θα πρέπει σε ό,τι εξαρτάται από αυτούς να δείχνουν ενδιαφέρον σε συνεργασία με τις δημόσιες αρχές για την προστασία και την ασφάλεια, την πρόληψη ατυχημάτων, την προστασία της υγείας και την ασφάλεια των τροφών αυτών που αναζητούν τις υπηρεσίες τους. Ομοίως θα πρέπει να εξασφαλίζουν την ύπαρξη καταλλήλων συστημάτων ασφάλισης και βοήθειας, **7) Δικαίωμα στον τουρισμό.** Η προοπτική της άμεσης και της προσωπικής πρόσβασης στην ανακάλυψη και την απόλαυση των τουριστικών πόρων του πλανήτη, συνιστά ένα δικαίωμα ισότιμο ανοικτό για όλους τους κατοίκους του κόσμου. Η συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή στον εθνικό και διεθνή τουρισμό θα πρέπει να θεωρηθεί ως μία από τις καλύτερες δυνατές εκφράσεις μίας σταθερής αύξησης του ελεύθερου χρόνου και δεν πρέπει να μπαίνουν εμπόδια σ' αυτό, **8) Η ελευθερία της τουριστικής διακίνησης.** Οι τουρίστες και οι επισκέπτες θα πρέπει να επωφελούνται σύμφωνα με το διεθνές κείμενο και τις εθνικές νομοθεσίες από την ελευθερία των μετακινήσεων εντός των χωρών τους και από το ένα κράτος στο άλλο σε συμφωνία με το άρθρο 13 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε σημεία διαμετακόμισης και παραμονής, καθώς επίσης σε τουριστικούς και πολιτιστικούς χώρους, χωρίς να υπόκεινται σε υπερβολικές διατυπώσεις ή διακρίσεις, **9) Δικαιώματα των εργαζομένων και των επιχειρηματιών στην τουριστική βιομηχανία.** Τα θεμελιώδη δικαιώματα των μισθωτών και των αυτοαπασχολουμένων εργαζομένων στην τουριστική βιομηχανία και τις συναφείς δραστηριότητες θα πρέπει να διασφαλίζονται υπό την εποπτεία των εθνικών και τοπικών διοικητικών αρχών, τόσο των χωρών προέλευσης όσο και των χωρών υποδοχής με ειδική φροντίδα δεδομένων και των ειδικών περιορισμών που συνδέονται ειδικότερα με την εποχικότητα της δραστηριότητάς τους, την παγκόσμια διάσταση της βιομηχανίας τους και την ευελιξία που συχνά απαιτείται από αυτούς λόγω της φύσης της εργασίας τους και **10) εφαρμογή των αρχών του Παγκόσμιου Κώδικα Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό.** Οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς στην

τουριστική ανάπτυξη θα πρέπει να συνεργάζονται για την εφαρμογή αυτών των αρχών και να επιβλέπουν την αποτελεσματική υλοποίησής τους. Οι φορείς της τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να αναγνωρίζουν τον ρόλο των διεθνών οργανισμών, ανάμεσα στους οποίους την πρώτη θέση κατέχει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και των μη κυβερνητικών οργανώσεων με αρμοδιότητα στον τομέα της προώθησης και ανάπτυξης του τουρισμού, της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του περιβάλλοντος ή της υγείας με τον οφειλόμενο σεβασμό στις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου.⁶²

4.3 Ηθικοί προβληματισμοί

Η παρουσία ή η απουσία μίας αποδεκτής ηθικής συμπεριφοράς στις τουριστικές περιοχές είναι κατά μεγάλο βαθμό συνάρτηση του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονται και ενεργούν οι τουρίστες, οι επιχειρηματίες και οι ντόπιοι κάτοικοι μεταξύ τους, αλλά και απέναντι στους φυσικούς πόρους. Μεταξύ των ερευνητών υπάρχει η αίσθηση ότι πρέπει να υπάρξει μία ισορροπία μεταξύ των διαφόρων ομάδων που συμμετέχουν στην τουριστική βιομηχανία ώστε να διασφαλίζουν τις καλές προθέσεις ορισμένων ομάδων, π.χ. των τουριστών και των ντόπιων κατοίκων, και ότι δεν θα υπερκαλυφθούν από τα συμφέροντα κάποιων άλλων, π.χ. κυβέρνηση ή βιομηχανία.⁶³ Σε πολλές χώρες οι τουρίστες δεν δείχνουν ευαισθησία απέναντι στα τοπικά έθιμα, στις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής. Χωρίς να υπάρχει πρόθεση δημιουργούνται παρεξηγήσεις. Υπό μια έννοια οι αλλοδαποί επισκέπτες δεν προσαρμόζονται στην κοινωνία του προορισμού τους, αλλά αντίθετα έρχονται αντιμέτωποι με αυτήν. Στις περιοχές τις οποίες επισκέπτεται μεγάλος αριθμός τουριστών κυρίως από την ίδια χώρα η αντίδραση των μόνιμων κατοίκων είναι αναπόφευκτη. Η αντίδραση μπορεί να είναι διττή: είτε απόρριψη των αλλοδαπών επισκεπτών ή υιοθέτηση του τρόπου συμπεριφοράς τους με την αντιγραφή της εμφάνισης και των συνηθειών τους και κατά συνέπεια τη δημιουργία ενός «φαινομένου κοινωνικής επίδειξης». Και στις δύο περιπτώσεις δημιουργούνται πολλά προβλήματα και για τον λόγο αυτό ο τρόπος που οι τουρίστες μπορούν να γνωρίσουν τα τοπικά έθιμα και τις παραδόσεις αποτελεί θέμα συνεχούς συζήτησης και δράσης.⁶⁴

Ένα άλλο ζήτημα που πρέπει να ερευνηθεί είναι η τουριστική διαχείριση της μνήμης, που συνιστά διαδικασία συνειδητή ή όχι και κατά την οποία ένας τόπος που εξειδικεύεται στον τουρισμό επικαλείται, ερμηνεύει και νοηματοδοτεί ή ακόμα και επινοεί το παρελθόν του ή μάλλον πτυχές του

⁶² <http://ethics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/greece.pdf>

⁶³ Fennell 2001: 322.

⁶⁴ Lickorish -Jenkins 2004: 123-124.

παρελθόντος και της συλλογικής και ιστορικής μνήμης που εκφράζει, με σκοπό την αξιοποίηση και προβολή του για την προσέλκυση επισκεπτών ή και την αύξηση της τουριστικής κατανάλωσης. Κρατικοί φορείς, επαγγελματίες, προσωρινοί ή μόνιμοι κάτοικοι δρουν ως «διαχειριστές της μνήμης», δημιουργώντας και προβάλλοντας ποικίλες και συχνά αντικρουόμενες αναπαραστάσεις του τόπου στην προσπάθειά τους να τον οικειοποιηθούν συμβολικά μέσω της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Δεν είναι μόνο ή πρωτίστως ο τουρισμός που ανακυκλώνει το παρελθόν και υποστασιοποιεί τον πολιτισμό για εμπορικούς σκοπούς αφού η «η διαχείριση του πολιτισμού ως συμβόλου και γενικά η διαδικασία με την οποία ο πολιτισμός σχεδιάζεται και τροποποιείται για να ενθαρρύνει πολιτικές κινητοποιήσεις, αποτελεί συνάρτηση ως επί το πλείστον συνάρτηση του εθνικισμού».⁶⁵ Τις τελευταίες μάλιστα δεκαετίες, μνημεία, μνημειακοί τόποι και αρχαιολογικοί χώροι αρχίζουν να προβάλλονται όχι απλώς ως αντικείμενα επιστημονικής γνώσης ή τοποθεσίες τουριστικού ενδιαφέροντος αλλά ως «δυναμικά πεδία που μετέχουν στο πολιτισμικό γίγνεσθαι και συνδέονται με εμπειρίες, αξίες και μνήμες» που «διαρκούν μεταλλασσόμενες καθ' όλη την ιστορία τους έως και το παρόν». Τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι «δεν αποτελούν σταθερούς και αναλλοίωτους δείκτες μιας αντικειμενικής ιστορίας αλλά τόπους πολλών ιστοριών με εύπλαστο και διαπραγματεύσιμο περιεχόμενο, καθώς και πεδία συνάντησης και σύγκρουσης ποικίλων λόγων και ιδεολογιών που αφορούν τόσο το παρελθόν όσο και το παρόν».⁶⁶

Οι Payne και Dimanche αναφέρθηκαν στη σχέση μεταξύ τουριστικής βιομηχανίας και ηθικής και υποστηρίζουν ότι οι κώδικες συμπεριφοράς θα πρέπει να προβάλλουν έναν αριθμό βασικών αξιών, όπως η δικαιοσύνη, η ακεραιότητα, η ικανότητα και η ωφελιμότητα, εξηγώντας ότι: 1) η τουριστική βιομηχανία θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι η βάση της είναι ένας περιορισμένος φυσικός πόρος, το περιβάλλον, και ότι η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη προαπαιτεί την ύπαρξη περιορισμών στην ανάπτυξη, 2) η τουριστική βιομηχανία θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι στηρίζεται στις κοινότητες και ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στο κοινωνικό-πολιτιστικό κόστος που πληρώνουν αυτές για την τουριστική ανάπτυξη και 3) η τουριστική βιομηχανία θα πρέπει επίσης να συνειδητοποιήσει ότι πρόκειται για ένα κλάδο παροχής υπηρεσιών και ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζει τους πελάτες, αλλά και τους υπαλλήλους της κατά τρόπο ηθικό.⁶⁷

Σχετικά με τους ηθικούς κώδικες του τουρισμού αντιπαρατέθηκαν δύο ηθικές φιλοσοφίες (δεοντολογία και τελεολογία), ώστε να προσδιοριστεί αν οι κώδικες συσχετίζονταν με μία τοπική (τοπικές, περιφερειακές και εθνικές κλίμακες) ή μια κοσμοπολίτικη (παγκόσμια) κατάσταση. Η δεοντολογία είναι μια ηθική προσέγγιση, που διατείνεται ότι μία πράξη κρίνεται σωστή ή λανθασμένη βάσει συγκεκριμένων κανόνων ή καθηκόντων. Η

⁶⁵ Μπανάρου 2012: 206-207.

⁶⁶ Μπανάρου 2012: 207.

⁶⁷ Fennell 2001: 331.

δεοντολογία ή ορθή συμπεριφορά καθοδηγεί τις πράξεις μας μέσα από μία σειρά κανόνων, που καλούμαστε να ακολουθήσουμε. Ουσιαστικά μας λέει τι ‘πρέπει να κάνουμε’ και εμείς ‘οφείλουμε’ να το κάνουμε. Για παράδειγμα οι τουριστικοί πράκτορες θα συμμορφωθούν με κάποιες οργανωμένες τακτικές που έχουν δημιουργηθεί για τον σεβασμό των καθιερωμένων περιβαλλοντικών ή πολιτιστικών κανόνων. Αντίθετα η τελεολογία, η καλή συμπεριφορά, είναι μια ηθική προσέγγιση που διατείνεται ότι μία πράξη κρίνεται ως σωστή ή λανθασμένη αποκλειστικά και μόνο βάσει των συνεπειών που θα επιφέρει. Επειδή αναφέρεται στις συνέπειες που έχει μία πράξη, προσανατολίζεται στο τέλος μίας εμπειρίας, συμπεριφοράς, κ.ά. Υπό αυτή την έννοια ένα άτομο ή μία επιχειρηματική οντότητα απαλλάσσεται από ένα δόγμα ή μία συνήθεια του παρελθόντος και έχει τη δυνατότητα να επιλέξει κατά τρόπο σύμφωνο με τις εναλλασσόμενες συνθήκες της κοινωνίας ή του πολιτισμού.⁶⁸

4.4 Ηθικές προεκτάσεις

Η χρήση ενός ερευνητικού πλαισίου τουρισμού και ηθικής που θα στηρίζεται στην ιδέα του ‘σωστού’ τουρισμού θα ήταν μια καλή αρχή για τη δίκαιη και σωστή συμπεριφορά του τουρισμού. Σύμφωνα με τις απόψεις κάποιων ειδικών, όπως του Hultsman, ο τουρισμός είναι πλέον σημαντικότερος ως οικονομικό μέγεθος απ’ ό,τι ως εμπειρία και έτσι έχει χάσει κάποιες εγγενείς του ιδιότητες, που προκύπτουν από την απόλαυση μιας εμπειρίας. Αν ο τουρισμός φτάσει σε ένα τέτοιο σημείο όπου οι ειδήμονες του τομέα παροχής υπηρεσιών θα τον αντιμετωπίζουν πρώτα ως επιχείρηση και μετά ως εμπειρία, τότε δεν θα είναι ο ‘σωστός τουρισμός’ αλλά ‘βιομηχανία’.⁶⁹

Ο τουρισμός δεν μπορεί να ακολουθήσει τις γενικές στρατηγικές των κοινών επιχειρήσεων που εστιάζονται στην οργάνωση και τους πελάτες, γιατί ο τουρισμός δεν είναι βιομηχανία γενικού εμπορίου, αφού επηρεάζει το περιβάλλον, τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά συστήματα, καθώς και τους τρόπους που απαιτούν έναν καθολικό προσανατολισμό μέσα σε ένα ευρύ και πολυδιάστατο πλαίσιο. Όμως η σύγχρονη επαγγελματική ηθική δεν έχει καταφέρει ακόμη να αγκαλιάσει αυτό το καθολικό πλαίσιο. Τα θέματα ιδιαίτερης ηθικής βαρύτητας για τον τουρισμό είναι: 1) η πρόοδος δεν είναι αναπόφευκτη ή απαραίτητα ωφέλιμη. Ο τουρισμός έχει την ευθύνη να ενθαρρύνει την ανάπτυξη των τομέων που αλληλοσυνδέονται με το ντόπιο περιβάλλον και την κουλτούρα και όχι σύμφωνα με μία γενική έννοια της ‘πρόοδου’. Το γεγονός ότι τουρίστες και ντόπιοι με διαφορετικές κουλτούρες συναντιούνται στη ζώνη υποδοχής έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή των πολιτιστικών αξιών. Επειδή η ‘πρόοδος’ οδηγεί σε συνεπακόλουθες αλλαγές στην κουλτούρα και το

⁶⁸ Fennell 2001: 332.

⁶⁹ Fennell 2001: 335.

περιβάλλον, η τουριστική στρατηγική θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να μειώνει τις επιδράσεις της, 2) ο τουρισμός μπορεί να υπονομευθεί από τις πιέσεις της βιομηχανίας. Η αλλαγή που επιφέρει ο τουρισμός μπορεί να υπονομεύσει τη βιομηχανία. Η πιθανότητα αυτή θα πρέπει να εξαλείφεται στην περίπτωση που μια τέτοια κίνηση δεν είναι σωστή. Ο τουρισμός προκαλεί αρνητικές επιδράσεις και πιέσεις στους ανθρώπους και στο περιβάλλον, επιδράσεις που θα πρέπει να εξαλείφονται. Η τουριστική βιομηχανία έχει πρακτικούς και ηθικούς λόγους για να αντιδράσει απέναντι στις επιπτώσεις που προκαλεί στο περιβάλλον και στους ανθρώπους, και 3) κατά την ανάπτυξη των στρατηγικών θα πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι ομάδες που πρόκειται να επηρεαστούν από την ανάπτυξη. Οι κρατικοί κανονισμοί και οι τοπικές συνθήκες μπορούν να απαιτούν την ικανοποίηση των αναγκών όλων των συσχετιζόμενων ομάδων. Ο τουρισμός θα πρέπει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των κοινωνικών ομάδων που επηρεάζονται από τη βιομηχανία του. Η τουριστική βιομηχανία θα πρέπει να προβλέπει τα μελλοντικά προβλήματα και να λαμβάνει μέτρα πρόληψης.⁷⁰

Ο τουρισμός έχει κοινωνικό-πολιτισμικές επιπτώσεις. Πλήθος παραγόντων μπορούν να επηρεάσουν αυτές τις επιπτώσεις, μεταβάλλοντάς τες από περιοχή σε περιοχή. Αιτία αυτής της διαφοροποίησης είναι ότι προσπαθούμε να εξετάσουμε τις επιπτώσεις του τουρισμού στην κοινωνία, δηλαδή σε ομάδες ανθρώπων που σχηματίζουν κοινότητες σε συγκεκριμένες περιοχές. Κάθε κοινότητα έχει αναπτύξει τον δικό της πολιτισμό και τρόπο ζωής και αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν την συμπεριφορά της απέναντι στον τουρισμό.⁷¹

4.5 ‘*Genious Loci*’- Το πνεύμα του τόπου

Κάθε ιστορικός τόπος χαρακτηρίζεται από την ανεπανάληπτη ιδιομορφία του, την δική του ‘ακτινοβολία’ και αυτό ονομάζεται ‘*Genious Loci*’, δηλαδή πνεύμα του τόπου. Η διατήρηση αυτού του χαρακτήρα, του πνεύματος του κάθε τόπου οφείλει να είναι ο κεντρικός άξονας για τον σχεδιασμό οποιασδήποτε πολιτικής ανάδειξης ενός τόπου ή μνημείου.⁷² Το πνεύμα του τόπου δεν υπηρετείται ούτε από μια πολιτική εγκατάλειψης στη φθορά, τη λήθη και την παρακμή, αλλά ούτε και από μια πολιτική ανεξέλεγκτων, αυθαίρετων αποσπασματικών και τυχοδιωκτικών παρεμβάσεων με μόνο γνώμονα το άμεσο επιχειρηματικό, τουριστικό ή οικονομικό όφελος.

Η ταυτότητα ενός τόπου είναι το σύνολο των ενεργητικών (θετικών και αρνητικών) ατομικών ή συλλογικών εντυπώσεων, απόψεων και συναισθημάτων για τον τόπο αυτό. Το περιεχόμενο της ταυτότητας

⁷⁰ Fennell 2001:337-338

⁷¹ Lickorish-Jenkins 2004: 129.

⁷² Παπαγεωργίου-Βενετάς 2005: 294.

είναι ο χαρακτήρας του τόπου, ο πολιτισμός του, η προσωπικότητά του και για ποιο λόγο ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα.⁷³ Η ταυτότητα ενός τόπου εξαρτάται από ένα εκτεταμένο σε βάθος και πλάτος πολύπλοκο δομημένο σύνολο χαρακτηριστικών που συσχετίζονται με τα αβιοτικά χαρακτηριστικά της περιοχής (γεωμορφολογία, κλίμα κ.ά.), την κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, την ένταση και τον χαρακτήρα της ανθρώπινης παρέμβασης στη διάρκεια του χρόνου και το σημερινό κοινωνικό γίνεσθαι στην περιοχή και την χωρική του έκφραση. Η πόλη αποτελεί ένα σύνολο «τόπων» με ποικίλα χαρακτηριστικά. Η αρχιτεκτονική της που υλοποιείται μέσα στο σύνθετο αστικό περιβάλλον δεν μπορεί να αγνοήσει την δυναμική του τόπου, την ιστορική μνήμη, τη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού τόπου και το φυσικό περιβάλλον.⁷⁴

Το πνεύμα του κάθε τόπου υπηρετείται σε πρώτο επίπεδο με την επιμελή φροντίδα για την συντήρηση του οποιουδήποτε μνημείου σε επαρκή βαθμό και με τέτοιο τρόπο που το μνημείο να καθίσταται προσιτό, κατανοητό και αναγνώσιμο στον επισκέπτη, χωρίς να αλλοιώνεται η ιστορική του φυσιογνωμία. Η ανάδειξή του, η ένταξή του σε σύγχρονες χρήσεις, η ανάμειξή του στην κοινωνική, οικονομική ή και επιχειρηματική ζωή της τοπικής και ευρύτερης κοινωνίας μπορεί να γίνει με τρόπο οργανωμένο, ολοκληρωμένο και ενταγμένο σε έναν ευρύτερο μακροπρόθεσμο σχεδιασμό.

5. Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ

5.1 Τα μνημεία και οι τόποι φυσικού κάλλους της Αρκαδίας

Η Περιφερειακή Ενότητα της Αρκαδίας είναι η πιο ορεινή της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Το 62,56% είναι ορεινό, το 28,62 ημιορεινό και μόλις το 8,82 πεδινό. Στην ορεινή Αρκαδία κυριαρχούν οι ορεινοί όγκοι, όπως το Μαίναλο (βόρεια της Τρίπολης με μέγιστο ύψος 1.981 μέτρα), ο Πάρνωνας (οροσειρά μεταξύ Αρκαδίας και Λακωνίας με υψόμετρο που φτάνει 1.938 μέτρα), το Αρτεμίσιο (περιβάλλει από τα ανατολικά το οροπέδιο της Τρίπολης και φτάνει σε υψόμετρο 1.648 μέτρα) και το Λύκαιο όρος (δυτικά της Μεγαλόπολης με μέγιστο ύψος 1.419 μέτρα στην κορυφή Στεφάνι).⁷⁵ Το Μαίναλο διαθέτει τριάντα τέσσερις κορυφές, που

⁷³ Λεοντίδου 2005: 257.

⁷⁴ http://www.tmth.edu.gr/index.php?action=article_drastiriotes&pageTitle=scafe060409

⁷⁵ <http://ppel.gov.gr/wp-content/uploads/2012>

ξεπερνούν τα 1.500 μέτρα με υψηλότερη όλων την Οστρακίνα (1.982 μ.), που ανυψώνεται στα ανατολικά από το οροπέδιο της Τρίπολης και φτάνει δυτικά ως το φαράγγι του Λούσιου ποταμού.⁷⁶

Ο Νομός Αρκαδίας έχει αρκετούς αρχαιολογικούς χώρους όλων των εποχών: Έπαυλη Ηρώδου του Αττικού στη Λουκού, Επισκοπή Τεγέας, Ιερό Αλέας Αθηνάς- Τεγέα (εικ. 1), Ιερό Λυκαίου Διός, Ιερό της Δέσποινας στη Λυκόσουρα (εικ. 2), Καμενίτσα Γορτυνίας, Κάστρο Καρύταινας, Κάστρο Παραλίου Άστρους, Καφυές, Μαντίνεια-αρχαία πόλη, Μαντίνεια-αρχαίο θέατρο, Μαντίνεια-ιερό Ιππίου Ποσειδώνος, αρχαίο θέατρο Μεγαλόπολης (εικ. 3), μεταλλουργικοί κλίβανοι-Στενό Αρκαδίας, Μυκηναϊκό νεκροταφείο-Παλιόκαστρο και Ορχομενός, η αρχαία ακρόπολη της Νεστάνης, η αρχαία Γόρτυς, το ιερό του Ασκληπιού. Την αρκαδική αρχαιότητα αντικατέστησε μετά από βαρβαρικές εισβολές και τις σλαβικές εγκαταστάσεις ο σκοτεινός Μεσαίωνας. Τις αρχαίες ένδοξες πόλεις της Πελοποννήσου, την Κόρινθο, τη Σπάρτη, το Άργος και τις αρκαδικές πόλεις την Τεγέα, τη Μαντίνεια, τη Νεστάνη, το Μεθύδριον, τη Λυκόσουρα αντικατέστησαν οχυροί οικισμοί-κάστρα με κεφαλές του Παλαιολόγειου Μοριά, τον Μυστρά και τη Μονεμβασιά. Βυζαντινοί οχυροί οικισμοί της Αρκαδίας ήταν η Καρύταινα, η Άκοβα, το Νίκλι, το Λεοντάρι, το Αγγελόκαστρο κ.ά.⁷⁷

Η θρησκεία και ο χριστιανισμός στην Αρκαδία εξαπλώνεται μέσα από τα μοναστήρια της. Μεταξύ του 10^{ου} και 13^{ου} αιώνα κτίζονται τα περισσότερα μοναστήρια, αφιερωμένα στην Θεοτόκο. Αυτά τα χριστιανικά κέντρα συνδέθηκαν με την ταραγμένη ζωή στην ενδοχώρα του Μοριά στις περιόδους των κατακτήσεων από Φράγκους, Ενετούς και Τούρκους. Στα μοναστήρια αυτά βρίσκουμε ενδιαφέροντα αρχιτεκτονικά στοιχεία, που έλκουν την καταγωγή τους στους βυζαντινούς ρυθμούς.⁷⁸ Η Αρκαδία γενικότερα είναι κατάσπαρτη από χριστιανικά μνημεία, που πολλά συντηρούνται και άλλα είναι ερειπωμένα. Η ύπαρξη όλων αυτών των χριστιανικών μνημείων μαρτυρεί τη ζωνή θρησκευτική βίωση του αρκαδικού λαού και την ανάπτυξη του θρησκευτικού καλλιτεχνικού συναισθήματος.⁷⁹ Στην Αρκαδία υπάρχουν εκατόν εξήντα (160) μοναστήρια και αρχαίοι ναοί. Τα μοναστήρια που λειτουργούν σήμερα στην Αρκαδία και είναι επισκέψιμα ανέρχονται στα είκοσι πέντε (25). Αυτά είναι: Ιερά μονή Αγίου Νικολάου Βαρσών, Μονή Γοργοεπήκου, Μονή Παναγίας Έλωνας (εικ. 4), Μονή Επάνω Χρέπας, Μονή Αγίου Νικολάου Καλτεζών, Μονή Παναγίας Κανδήλας (εικ. 6), Μονή Αγίου Νικολάου Καρυάς, Μονή Σωτήρος Λουκούς, Μονή Παναγίας Μαλεβής, Μονή Παναγίας Ορθοκωστάς, Μονή Παλαιοπαναγιάς, Μονή Προδρόμου Καστριού, Μονή Αγίου Νικολάου Σίτζας (εικ. 5), Μονή Αιμυαλών Δημητσάνας, Μονή Γεννήσεως Θεοτόκου Αμπελακίου, Μονή Αγίας Παρασκευής Βάχλιας,

⁷⁶ Καραπαναγιώτου 2010: 24.

⁷⁷ Πετρονώτης 1975: 34.

⁷⁸ Σαραντάκης 2000: 8.

⁷⁹ Γριτσόπουλος 1965: 175.

Μονή Κοίμησης Θεοτόκου Βαλτεσινίκου, Μονή Καλαμίου, Μονή Κερνίτσας, Μονή Ζωοδόχου Πηγής Κλείβωκας, Μονή Παναγίας Μακρυσίου, Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Μπούρα, Μονή Προδρόμου Γορτυνίας (εικ. 8), Μονή Φιλοσόφου (εικ. 7) και Ναύδριο Αγίας Θεοδώρας Βάστα Μεγαλόπολης. Άλλα τόσα παραμένουν κλειστά, λόγω έλλειψης ανθρωπίνου δυναμικού. Τα αρκαδικά μοναστήρια είναι σχεδόν όλα φτιαγμένα στα αρκαδικά βουνά, το Μαίναλο και τον Πάρνωνα.

Στον νομό Αρκαδίας εδρεύουν οχτώ (8) δημόσια μουσεία: αρχαιολογικό μουσείο Άστρους, αρχαιολογικό μουσείο Λυκόσουρας, αρχαιολογικό μουσείο Τεγέας, αρχαιολογικό μουσείο Τρίπολης, Δημόσια Βιβλιοθήκη-Αρχαιολογική Συλλογή Δημητσάνας, Λαογραφικό Μουσείο Τεγέας, Μουσείο-Διεθνές Κέντρο Μίκης Θεοδωράκης, Πολεμικό Μουσείο Τριπόλεως και τέσσερα (4) ιδιωτικά μουσεία: Εκκλησιαστικό Μουσείο Δημητσάνας, Λαογραφικό Μουσείο Βαλτεσινίκου, Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας και Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας.⁸⁰ Στο υπαίθριο μουσείο Υδροκίνησης στην Δημητσάνα επισκέψιμα έγιναν μετά την αποκατάστασή τους τα κτίσματα του νερόμυλου, της νεροτριβής, της κατοικίας του μυλωνά, ενός διάροφου κτίσματος το οποίο στέγαζε στον κάτω όροφο το βυρσοδευείο, καθώς και το κτίσμα ενός μπαρουτόμυλου.⁸¹

Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Αρκαδίας χαρακτηρίζεται από την πέτρα και το ξύλο με τα οποία έχουν φτιαχτεί γεφύρια, πύργοι, πυργόσπιτα, αρχοντικά, εκκλησίες, καλντερίμια και περιστεριώνες.⁸² Η φύση του τόπου καθόριζε και τα υλικά δομής: ο ασβεστόλιθος δίνει την πέτρα για το χτίσιμο. Από το κοκκινόχωμα των υψιπέδων φτιάχνονται οι ηλιοψημένες «πλίθρες» χτισίματος και στα «κεραμιδοκάμινα» τα κεραμίδια. Από τα δάση (έλατα στο Μαίναλο, δρύς στο Λύκαιο) προμηθεύονται οικοδομική ξυλεία.⁸³ Από πολεοδομική σκοπιά, το σημερινό κέλυφος στην Κυνουρία παρουσιάζει τόση ποικιλία όση τουλάχιστο και η αρχιτεκτονική της. Γιατί εδώ συναντάμε όλους τους τύπους οργάνωσης που γνωρίζουμε γενικότερα στην ηπειρωτική Ελλάδα: τα φρουριακά μεμονωμένα και πολυώροφα κτίσματα, τα ελεύθερα μέσα σε αυλές-κήπους με ψηλό μαντρότοιχο, τα συνδεμένα σε σειρές με μέτωπο στο δρόμο και τα αραιοχτισμένα «αγροτικά», χωρίς όριο ανάμεσα σε ιδιωτικό και δημόσιο χώρο. Καθώς μάλιστα οι οικισμοί περνούν από διάφορες φάσεις οικονομικής οργάνωσης, συχνά συνυπάρχουν δείγματα κάθε κατηγορίας στον καθένα τους.⁸⁴ Η Αρκαδία έχει σαράντα δύο (42) παραδοσιακούς οικισμούς όπως: Άγιος Αντρέας Κυνουρίας, Άγιος Πέτρος Κυνουρίας, Αλωνίσταινα δήμου

⁸⁰ <http://www.discover-peloponnisos.gr/ECPage.aspx?id=1166&nt=19&lang=1>

⁸¹ Διαμαντή 2006: 14.

⁸² Μπίρης – Καρδαμίτση-Αδάμη 2001: 242.

⁸³ Πετρονάκης 1990: 181-183.

⁸⁴ Φιλίπιδης 1990: 150.

Τρίπολης, Ατσίχολος δήμου Γορτυνίας, Βαλτέτσι δήμου Τρίπολης, Βλαχοκερασιά δήμου Τρίπολης, Βλαχορράπτης δήμου Γορτυνίας, Βλόγγος δήμου Γορτυνίας, Βυτίνα δήμου Γορτυνίας, Βυζίκιον δήμου Γορτυνίας, Δημητσάνα δήμου Γορτυνίας (εικ. 9), Δυρράχιον δήμου Μεγαλόπολης, Ζάτουνα δήμου Γορτυνίας, Ζυγοβίτσιον δήμου Γορτυνίας, Ίσαρης δήμου Μεγαλόπολης, Καρδαράς δήμου Τρίπολης, Καρύταινα δήμου Γορτυνίας, Καστάνιτσα δήμου Κυνουρίας, Κάτω Δολιανά δήμου Κυνουρίας, Κερασιά δήμου Τρίπολης, Κοντοβάζαινα δήμου Γορτυνίας, Κοσμάς δήμου Κυνουρίας, Κουνουπιά Λεωνιδίου δήμου Λεωνιδίου, Λαγκάδια δήμου Γορτυνίας, Λάστα δήμου Γορτυνίας, Λεοντάρι δήμου Μεγαλόπολης, Λευκοχώρι δήμου Γορτυνίας, Μαγούλιανα δήμου Γορτυνίας, Μελισσόπετρα δήμου Γορτυνίας, Παράλιο Άστρος δήμου Κυνουρίας, Παραλογοί δήμου Γορτυνίας, Πέρα Μέλανα δήμου Λεωνιδίου, Πιάνα δήμου Τρίπολης, Πλάτανος δήμου Κυνουρίας, Πούλιθρα δήμου Λεωνιδίου, Πραγματευτή δήμου Κυνουρίας, Πραστός δήμου Κυνουρίας (εικ. 10), Πυργάκιον δήμου Γορτυνίας, Ράδου δήμου Γορτυνίας, Σαπουνακαίικα δήμου Λεωνιδίου, Στεμνίτσα δήμου Γορτυνίας, Τυρός δήμου Λεωνιδίου και Χρυσοβίτσι δήμου Τρίπολης.⁸⁵ Είναι ορεινοί και παραθαλάσσιοι οικισμοί με ιδιαίτερη φυσιογνωμία, δημιουργημένοι από τον 15^ο αιώνα μ.χ. και μετά. Με φρουριακή αρχιτεκτονική, οι περισσότεροι είναι κτισμένοι από πέτρα και ξύλο, παρουσιάζοντας εξαιρετικό περιβάλλον στην Βυτίνα, Δημητσάνα, Στεμνίτσα κ.ά.

Στην Αρκαδία δεσπόζουν μνημεία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τα οποία ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 που αποτελεί ένα Ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τόπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι δραστηριότητες στις περιοχές του δικτύου Natura 2000 ρυθμίζονται μέχρι σήμερα από την εθνική νομοθεσία. Σύμφωνα με την οδηγία 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας» θεσμοθετήθηκε από το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων με σκοπό να συμβάλλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλότητας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών που εφαρμόζεται η συνθήκη. Τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται σύμφωνα με τη παρούσα οδηγία, αποσκοπούν στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.⁸⁶ Ανάμεσα στον κάμπο της Τεγέας και το βόρειο όρος (Γκράβαρης) σχηματίζεται η λίμνη Τάκα, στην οποία τα τελευταία χρόνια κατασκευάζεται υδάτινος ταμιευτήρας. Ο σημαντικότερος υγροβιότοπος της ανατολικής Πελοποννήσου, ο οποίος αποτελεί τον πρώτο σταθμό αποδημητικών πουλιών στο ταξίδι τους προς τον βορρά, είναι ο Μουστός, λίγο έξω από το Άστρος, που για την μεγάλη του ορνιθολογική αξία έχει χαρακτηριστεί ως προστατευόμενη περιοχή. Στα νερά του ζει σημαντικός αριθμός ψαριών, ενώ στις όχθες του

⁸⁵ <http://www.buildings.gr/greek/ipiresies/government/paradosiakiikismi2.htm>

⁸⁶ <http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300/g121030000.html>.

ανθούν κρόκοι, ανεμώνες, κυκλάμινα και ο πανέμορφος λευκός νάρκισσος. Αν και το μεγαλύτερο μέρος του νομού παρουσιάζει σπουδαία περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά, επιμέρους περιοχές ξεχωρίζουν για την οικολογική τους αξία και έχουν ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000. Αυτές είναι η περιοχή του Μαινάλου, οι υγροβιότοποι των λιμνών Τάκα και Μουστός, η κύρια κορυφογραμμή του Πάρωνα και η χαράδρα του Δαφνώνα (Λεωνίδιο). Η ελληνική πολιτεία, αναγνωρίζοντας την περιβαλλοντική και ιστορική αξία σπάνιων δασών αλλά και μεμονωμένων δέντρων, τα έχει χαρακτηρίσει ως διατηρητέα μνημεία της φύσης. Αυτά είναι το Δάσος της Μαλεβής (Άγιος Πέτρος), που αποτελείται από αμιγές δάσος 740 στρεμμάτων δενδρόκεδρου (Άρκευθος ο δρυπώδης), η Δρυς του Περθωρίου, το Πουρνάρι της Δόριζας και ο Πλάτανος στο Παλαιοχώρι Γορτυνίας. Ως περιοχή ενιαίου αρχαιολογικού χώρου με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος έχει χαρακτηριστεί από το Υπουργείο Πολιτισμού το φαράγγι του Λούσιου στη Δημητσάνα.⁸⁷

Αλλά και η νεοκλασική αρχιτεκτονική απαντά στην Αρκαδία, ειδικά στην πόλη της Τρίπολης. Τέτοια γνωρίσματα στα Τριπολίτικα σπίτια είναι οι καμαρωτές εξώθυρες, τα τοξωτά κουφώματα γενικά του ισογείου, η ασυμμετρία.⁸⁸ Κοντά στην πλατεία Κολοκοτρώνη βρίσκεται το αρχαιολογικό μουσείο της πόλης, που είναι στεγασμένο σε νεοκλασικό κτήριο, έργο του Τσίλλερ. Στο ισόγειο του μουσείου εκτίθενται χάλκινα αφιερώματα των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, αγγεία και όπλα της μυκηναϊκής εποχής, αγάλματα και επιτύμβιες στήλες. Στον πρώτο όροφο εκτίθενται μαρμάρινες ενεπίγραφες στήλες των κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων και αγάλματα, ενώ στην αίθουσα προϊστορικών συλλογών ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν υστερομυκηναϊκά ευρήματα από το νεκρομαντείο του Παλαιόκαστρου και από τον προϊστορικό οικισμό στο Σκαφοβούνι. Ανάμεσα στις δυο πλατείες (Κολοκοτρώνη και Αγίου Βασιλείου) συναντάμε το νεοκλασικό «Μαντζούνειον», κτίσμα του 1856. Στη δυτική πλευρά της πλατείας Πετρινού υπάρχει το Μαλλιανοπούλειο θέατρο⁸⁹ και σε κοντινή απόσταση το νεοκλασικό κτήριο της Δημαρχίας. Δυτικά της πλατείας του Αγίου Βασιλείου βρίσκεται το πολεμικό μουσείο όπου εκθέματα όπως καρυοφύλλια, γιαταγάνια, στολές και φωτογραφίες καλύπτουν χρονικά το διάστημα από την ελληνική επανάσταση ως την απελευθέρωση από την γερμανική κατοχή.

⁸⁷ Σαραντάκης 2010: 29.

⁸⁸ Πετρονάκης 1990: 225.

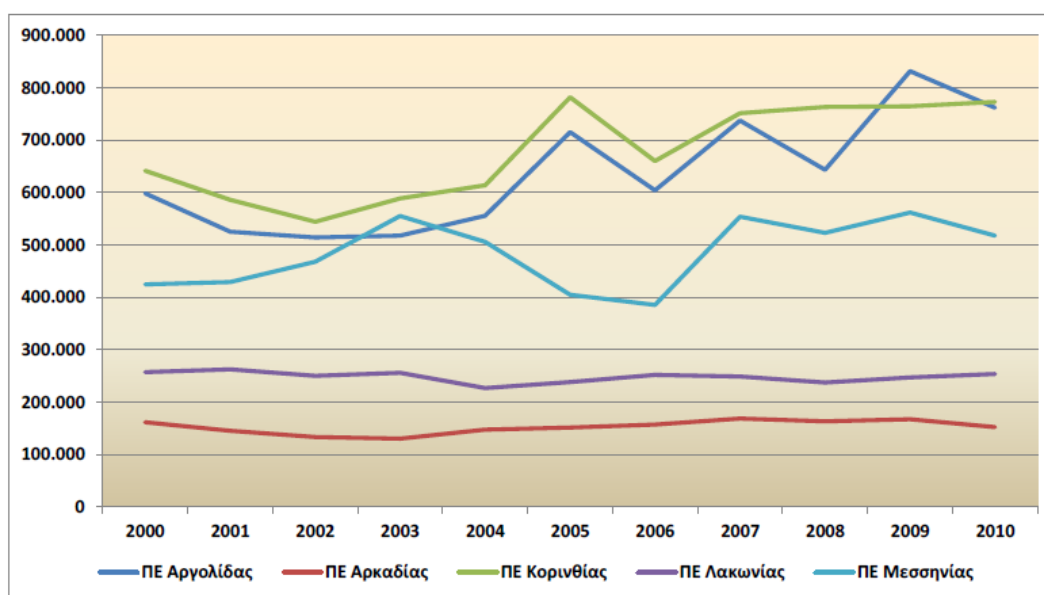
⁸⁹ Γρηγοράκης 1980: 6-8.

5.2 Η υφιστάμενη τουριστική δραστηριότητα στον νομό Αρκαδίας

Κρίσιμος παράγοντας για την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα είναι ο τουρισμός με την σχετική δραστηριότητα να αναπτύσσεται με αργούς ρυθμούς στην Περιφερειακή ενότητα Αρκαδίας, διατηρώντας ένα χαμηλό ποσοστό συμμετοχής στη συνολική τουριστική δραστηριότητα της χώρας. Η Περιφέρεια Πελοποννήσου διαθέτει στο σύνολό της μια σειρά από μοναδικά και αυθεντικά τουριστικά πλεονεκτήματα όπως είναι: το κλίμα της περιοχής, τα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και μεγάλης αισθητικής αξίας, οι βιότοποι, οι περιοχές NATURA και τα διατηρητέα μνημεία φύσης, τα σπήλαια, οι παραδοσιακοί οικισμοί, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα ενεργά μοναστήρια. Η Περιφέρεια Πελοποννήσου θέλει να αυξήσει σημαντικά την ποσότητα και την ποιότητα του εισερχόμενου τουρισμού της, επενδύοντας στην ανάπτυξη ενός στρατηγικού σχεδίου για τη διαμόρφωση της τουριστικής της πολιτικής. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνεται η βελτίωση και επέκταση του brand name και του place marketing της χωρικής της ενότητας με μια σειρά από ενέργειες προβολής και προώθησης, μέσω παρουσίας σε διεθνείς εκθέσεις και εκδηλώσεις.⁹⁰

Ο νομός Αρκαδίας έχει 2.988 ξενοδοχειακές κλίνες (στατ. 2009). Πέρα από τα κύρια καταλύματα λειτουργούν στην ενδοχώρα 1.255 περίπου δωμάτια, τα οποία βρίσκονται είτε στην παραθαλάσσια ζώνη είτε στην ορεινή. Το μικρότερο μερίδιο στις αφίξεις κατέχει ο νομός Αρκαδίας (7,21%) το 2010. Οι συνολικές διανυκτερεύσεις το έτος 2008 ήταν 163.144 τουρίστες, από τους οποίους μόνο 17.160 ήταν αλλοδαποί.

Εξέλιξη διανυκτερεύσεων τουριστών στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ. 2012

⁹⁰ <http://ppel.gov.gr/wp-content/uploads/2012>

Επίσης πραγματοποιήθηκαν και 1.989 διανυκτερεύσεις σε campings από τις οποίες 685 ήταν από αλλοδαπούς. Σύμφωνα με τα φυσικά και οικονομικά μεγέθη του νομού, δηλαδή με πληθυσμό 87.667 (στατ.2009) που είναι το 14,80% του πληθυσμού της Πελοποννήσου, με έκταση 4.419 τετρ.χιλ. που αποτελεί το 28,1% της έκτασης της Πελοποννήσου με ξενοδοχειακή πληρότητα 26,2% με ΑΕΠ 1.494 εκατ. Ευρώ σε τρέχουσες τιμές και με τους υπόλοιπους προσελκυστικούς τουριστικούς πόρους (δάση υψηλής αισθητικής αξίας, ποτάμια, λίμνες, μνημεία, κληρονομικά περιουσιακά κ.ά.), η παραπάνω συγκέντρωση της προσφοράς είναι πολύ περιορισμένη.⁹¹

Από την παράθεση των στοιχείων της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο νομός δεν είναι τουριστικά αναπτυγμένος. Η μικρή τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται κυρίως στην παράκτια περιοχή είναι απρογραμματίστη και δεν συνδέεται με την τοπική αναπτυξιακή διαδικασία. Εκτιμάται ότι στον Νομό Αρκαδίας υπάρχουν περιθώρια ανάπτυξης των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, δεδομένου ότι η γεωγραφική θέση του νομού δεν προσφέρεται για μαζικό τουρισμό.

Στις ορεινές ζώνες εντοπίζονται δυναμικές τουριστικές περιοχές (Γορτυνία, Βόρεια Μαντινεία), περιοχές ενταγμένες σε δίκτυα περιήγησης-διημέρευσης-επίσκεψης και άλλες ορεινές περιοχές, όπου κυριαρχεί ο περιηγητικός και φυσιολατρικός τουρισμός, μια μορφή τουρισμού που έχει έντονα ποιοτικά χαρακτηριστικά και συγκεντρώνει επισκέπτες με ειδικά ταξιδιωτικά ενδιαφέροντα. Ορειβατική δραστηριότητα αναπτύσσεται στους ορεινούς όγκους του Μαινάλου, των γορτυνιακών βουνών, του Πάρνωνα, ενώ οι δραστηριότητες rafting και kayak (εικ. 13) που οργανώνονται στους ποταμούς Λούσιο και Αλφειό, συγκεντρώνουν επισκέπτες από όλη την Ελλάδα.⁹²

5.3 Δυνατότητες και προοπτικές προώθησης του πολιτιστικού και εναλλακτικού τουρισμού στην Αρκαδία

Οι πολιτισμικές αξίες ενός τόπου αποτελούν τον πόλο έλξης του τουρισμού μιας χώρας και είναι τα πνευματικά στοιχεία που πρέπει να προηγούνται των τεχνικών και υλικών στοιχείων της οποιαδήποτε τουριστικής ανάπτυξης. Ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα που εξαρτάται άμεσα από το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Στην ουσία αυτό το ίδιο το περιβάλλον είναι η απαραίτητη πρώτη ύλη για τη δημιουργία του τουριστικού προϊόντος. Η σχέση τουρισμού και πολιτισμού είναι σημαντικός παράγοντας προώθησης της αναπτυξιακής διαδικασίας, όχι μόνο της Αρκαδίας αλλά και ολόκληρης της χώρας. Η Ελλάδα είναι χώρα με σημαντική πολιτιστική κληρονομιά, που καλείται σήμερα να αξιοποιήσει την ευκαιρία που της

⁹¹ Λαγός 2010: 2.

⁹² <http://ppel.gov.gr/wp-content/uploads/2012>

προσφέρεται για να αναγάγει την πολιτισμική ανάπτυξη σε υψίστη προτεραιότητά της στο πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης. Έτσι θα συντελεστούν πολλές αλλαγές όπως: κοινωνικές, δηλαδή προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας, συνείδηση πολιτιστικής αξίας και ιδιαιτερότητας, πολιτικές, δηλαδή ενδυνάμωση του ρόλου και της εικόνας της σύγχρονης Ελλάδας, η οποία μπορεί να συνθέτει και να εκφράζει πολιτιστικά τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο τόσο στην περιοχή της Βαλκανικής όσο και στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, και οικονομικές, δηλαδή σύνδεση του πολιτισμού-τουρισμού και παρέμβαση στην αγορά εργασίας για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Με δεδομένη την πρόθεση της ελληνικής τουριστικής πολιτικής να στραφεί από τον μαζικό τουρισμό, που είναι το κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης του τουρισμού της μεταπολεμικής περιόδου σε ένα άλλο μοντέλο, που βασίζεται στις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, το οποίο στηρίζεται στην ενδογενή τουριστική ανάπτυξη και στις αρχές της αειφόρου κάρπωσης των πόρων, εκτιμάται ότι αυτή η διαρθρωτική μεταβολή θα προκαλέσει αλλαγή στη δομή και τον χαρακτήρα της τουριστικής ζήτησης, αλλά και της τουριστικής προσφοράς, με αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος. Γενικότερα η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού με πολιτισμική διάσταση μπορεί να αποτελέσει για τη χώρα μας εργαλείο πολλαπλών παρεμβάσεων με στόχους τη δημιουργία πολιτιστικής υποδομής ως απαραίτητου συστατικού στοιχείου ανάπτυξης του τουρισμού στις περιφέρειες της χώρας, την ενίσχυση της ανάπτυξης των προβληματικών και απομονωμένων τουριστικών περιοχών, τη διάχυση της τουριστικής κίνησης από καθιερωμένες τουριστικές περιοχές προς νέες, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την άμβλυνση της εποχικότητας, την προσέλκυση επισκεπτών με ειδικά ενδιαφέροντα, την αύξηση της τουριστικής κατανάλωσης και τη σύνδεσή της με την εσωτερική διαδικασία ανάπτυξης και τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών, που συμβάλλει ουσιαστικά και στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του προσφερομένου τουριστικού προϊόντος.⁹³

Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της Αρκαδίας περιλαμβάνει αρχαιολογικά κατάλοιπα, ιστορικά και αρχιτεκτονικά μνημεία, παραδοσιακούς οικισμούς και μνημεία της φύσης. Τα ιστορικά μνημεία μαρτυρούν τη δράση του ανθρώπου στον χώρο και τον χρόνο, συνθέτοντας με αδιαμφισβήτητο τρόπο την πολιτιστική του ταυτότητα, μία ταυτότητα που διασφαλίζει κάθε τόπο ως προς την διατήρηση των διακριτών χαρακτηριστικών του. Αποτελούν πηγή πληροφόρησης, ένα σύστημα ιστορικής μνήμης που αφορά ολόκληρες ομάδες ανθρώπων, οι οποίοι τα δημιούργησαν για να καλύψουν υλικές ή πνευματικές ανάγκες. Τα μνημεία περιέχουν ένα ολόκληρο σύστημα αξιών και σχέσεων, το οποίο πρέπει να αποκωδικοποιηθεί για να διατηρηθεί αναλλοίωτη η τοπική και εθνική ταυτότητα. Ο κερδοσκοπικός χαρακτήρας του μαζικού τουρισμού απειλεί σε μεγάλο βαθμό τους τουριστικούς τόπους που χαρακτηρίζονται για την παραδοσιακή τους αρχιτεκτονική, προκαλώντας σιγά-

⁹³ Λαγός 2010: 1.

σιγά την πολιτιστική τους υποβάθμιση και παρακμή. Γι' αυτό τον λόγο, η Αρκαδία θα πρέπει να στραφεί κατά κύριο λόγο στον εναλλακτικό τουρισμό.

Η Αρκαδία συγκεντρώνει πλήθος πολιτιστικών στοιχείων που συνθέτουν την πολιτιστική υποδομή του νομού και μπορούν να ενσωματωθούν στο τουριστικό προϊόν, ώστε να εμπλουτιστεί και να αλλάξει η τουριστική εικόνα του. Ενδεικτικά μερικά από αυτά είναι: Το ιερό βουνό της Αρκαδίας, το Λύκαιον όρος, το αρχαίο θέατρο της Μεγαλόπολης, τα ερείπια της αρχαίας Γόρτυνος κοντά στο χωριό Ατσίχολος, όπου υπήρχε ο περίφημος ναός του Ασκληπιού, τα ερείπια της αρχαίας Τεγέας, όπου υπήρχε ο ναός της θεάς Αθηνάς, η ρωμαϊκή έπαυλη Ηρώδου του Αττικού στη Λουκού Αρκαδίας. Τα ερείπια της Μαντινείας, τα ερείπια του Ορχομενού με το αρχαίο θέατρο, οι παραδοσιακοί και ιστορικοί οικισμοί των Λαγκαδίων, της Δημητσάνας, Καρύταινας, Στεμνίτσας και Νεστάνης, τα αρχαιολογικά μουσεία της Τρίπολης και της Αλέας, το φράγκικο κάστρο της Καρύταινας, τα τριανταπέντε (35) μοναστήρια με σημαντικές τοιχογραφίες, θρησκευτικά κειμήλια, τα νεοκλασικά κτήρια, ο υγρότοπος του Μουστου κ.ά. Εκτός απ' όλα αυτά, ο νομός Αρκαδίας συγκεντρώνει και κάποια άλλα σημαντικά πλεονεκτήματα, όπως ότι είναι το κέντρο της Πελοποννήσου που συνδέεται οδικώς με όλες τις πρωτεύουσες νομών της Πελοποννήσου, διαθέτει αξιόλογους τόπους για οργανωμένες εκδρομές, παρέχει τη δυνατότητα για δημιουργία τουριστικών χωριών-προορισμών από την τοπική αυτοδιοίκηση, διαθέτει παραδοσιακούς χώρους που προσφέρονται για πολιτισμικό τουρισμό, διαθέτει παραδοσιακούς οικισμούς παραλίμνιους ή ορεινούς με σπάνιες τοιχογραφίες και ξυλόγλυπτα, μοναστήρια, ιαματικές πηγές, αρχαιολογικούς τόπους φυσικού κάλλους και οικολογικού ενδιαφέροντος, αρχαιολογικά, ιστορικά και λαογραφικά μουσεία.

Στην Αρκαδία υπάρχουν ωστόσο και περιοριστικοί παράγοντες, που επηρεάζουν αρνητικά την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού. Αυτοί είναι η συγκοινωνιακή σύνδεση, κυρίως η ενδοεπαρχιακή, που είναι προβληματική και δεν παρέχει καλή προσπελασιμότητα προς τους τουριστικούς πόρους του νομού και ο μικρός αριθμός των τουριστικών επενδυτικών σχεδίων που υλοποιούνται στον νομό Αρκαδίας στο πλαίσιο του αναπτυξιακού νομαρχιακού προγράμματος. Η απροθυμία των επενδυτών έχει σχέση με τη γενικότερη έλλειψη έργων τουριστικής υποδομής, η έλλειψη μιας ολοκληρωμένης τουριστικής στρατηγικής για την ανάδειξη και αξιοποίηση των πολιτισμικών πόρων του νομού και οι ελλείψεις σε βασικές υποδομές (αυτοκινητόδρομοι, σιδηροδρομικό δίκτυο κ.ά.).

Με βάση τα δρώμενα στην τουριστική αγορά και τους στόχους της ελληνικής πολιτιστικής ανάπτυξης, τα στοιχεία της στρατηγικής πολιτιστικής τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να επικεντρωθούν στα ακόλουθα σημεία: στην ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, στην αύξηση της ευαισθησίας για τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος, στη διαφοροποίηση και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος, στην ανάπτυξη έργων ειδικής τουριστικής υποδομής και ανόδου, στη διατήρηση της εθνικής πολιτισμικής κληρονομιάς και στην περαιτέρω αναβάθμιση και αξιοποίησή της στο εξωτερικό, στη διάδοση και προβολή του αρχαίου, μεσαιωνικού

και νεότερου ελληνικού πολιτισμού, στην δημιουργία πολιτιστικών θεσμών που καλύπτουν το σύνολο της χώρας, αποσαφηνίζουν την πολιτιστική ταυτότητα της Ελλάδας στο σύνολό της, αλλά και της κάθε γεωγραφικής ενότητας χωριστά και ταυτόχρονα συμμετέχουν στη δημιουργία τουριστικής ζήτησης, στην ποιοτική αναβάθμιση των παρεχομένων τουριστικών υπηρεσιών, στην κατεύθυνση των οικονομικών πόρων σε περιοχές που διαθέτουν το απαιτούμενο υπόβαθρο, αλλά μειονεκτούν από πλευράς ρυθμού πολιτιστικής ανάπτυξης της χώρας, στην πολιτιστική συνεισφορά του έργου, στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της περιοχής και στην προώθηση ειδικών επενδυτικών στοιχείων. Η εφαρμογή όλων των ανωτέρω με ιδιαίζουσα προσοχή στους παραδοσιακούς οικισμούς της Αρκαδίας, θα συνέβαλε στην ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας με πολλαπλές επιπτώσεις στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική δομή του νομού.

Επιδίωξη της πολιτιστικής τουριστικής ανάπτυξης είναι η δημιουργία της απαραίτητης τουριστικής υποδομής για τη δημιουργία τουριστικής ανάπτυξης, η οποία θα πρέπει να προωθηθεί στο πλαίσιο της ισόρροπης ανάπτυξης και των άλλων τουριστικών δραστηριοτήτων, και κατά κύριο λόγο με τις δραστηριότητες του πρωτογενή και του δευτερογενή τομέα, η υλοποίηση το ταχύτερο δυνατόν των έργων υποδομής που εξυπηρετούν άμεσα ή έμμεσα την τουριστική ανάπτυξη, η ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης για την ανάληψη πρωτοβουλιών, η εντατικοποίηση της προβολής του νομού σε όλες τις χώρες προέλευσης του τουρισμού με στόχο την προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού τουριστών υψηλού εισοδηματικού επιπέδου, η ενίσχυση όποιας προσπάθειας δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, καθώς και η παροχή πρόσθετων κινήτρων για αναστήλωση και συντήρηση παραδοσιακών σπιτιών, για τη δημιουργία ξενώνων και βοηθητικών καταλυμάτων είτε από συνεταιριστικούς και κοινοτικούς φορείς είτε από ιδιοκτήτες τέτοιων σπιτιών και ο σχεδιασμός της τουριστικής πολιτικής σε επίπεδο περιφέρειας-νομού με σκοπό την προώθηση ειδικών και εναλλακτικών τουριστικών πακέτων.

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου έχει τα χαρακτηριστικά του νέου αναπτυξιακού προτύπου, που περιλαμβάνει τη δυνατότητα ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού με την αξιοποίηση των μοναδικής αξίας φυσικών πόρων (περιοχές φύσης υπό προστασία, που καλύπτουν το 25% της έκτασης της Περιφέρειας, μη επιβαρυνμένες από την ανθρώπινη δραστηριότητα, αξιόλογες ορεινές και θαλάσσιες περιοχές μοναδικού κάλλους, διαθέσιμες για εμπειρία και περιήγηση), καθώς και του πλούσιου πολιτιστικού, ιστορικού και αξιόλογου κτιριολογικού αποθέματος (μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της Ουνέσκο, λοιποί αρχαιολογικοί πόροι και ιστορικά μνημεία και περιοχές και παραδοσιακοί οικισμοί). Στη συνέχεια, η δυνατότητα διαμόρφωσης και προώθησης ολοκληρωμένων τουριστικών πακέτων που αξιοποιούν το συγκριτικό πλεονέκτημα και το ειδικό απόθεμα των επιμέρους περιοχών και θα ικανοποιούν διαφορετικές ανάγκες και εμπειρίες (θάλασσα, περιήγηση σε τοπία φύσης και παραδοσιακούς οικισμούς, πολιτιστικά δρώμενα/φεστιβάλ και εκδηλώσεις, αθλητικές δραστηριότητες στη θάλασσα και το βουνό). Τέλος η δυνατότητα ολοκλήρωσης του τουριστικού προϊόντος με την αξιοποίηση συνεργειών με τους παραδοσιακούς κλάδους και τις τοπικές

δραστηριότητες της περιοχής (δρόμοι κρασιού και λαδιού, προϊόντα ΠΟΠ (Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης) και ΠΓΕ (Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης), υπηρεσίες εστίασης και τοπική γαστρονομία) και την ανάπτυξη διατομεακών/κλαδικών συνεργασιών για την προσέλκυση τουριστών.⁹⁴

Συγκεκριμένα στην Αρκαδία τα έργα που θα μπορούσαν να γίνουν για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού είναι:

- Η δημιουργία τεχνικής υποδομής για την ανάπτυξη πολιτισμικών δραστηριοτήτων (πινακοθήκες, θέατρα, αίθουσες τέχνης και άλλα πολιτιστικά κτήρια).
- Προώθηση οργανωτικών και θεσμικών καινοτομιών στήριξης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας για την επικοινωνιακή σύνδεση των ελληνικών πόλεων μεταξύ τους, καθώς και με πόλεις του εξωτερικού για παροχή και ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τα πολιτισμικά προγράμματα και δραστηριότητες για προσέλκυση των τουριστών.
- Δημιουργία ενός εξειδικευμένου θεματικά πολιτιστικού δικτύου στην Τρίπολη, το οποίο θα είναι συνδεδεμένο με το εθνικό πολιτιστικό δίκτυο πόλεων, αλλά και με άλλα δίκτυα πολιτιστικής επικοινωνίας της χώρας και του εξωτερικού. Στο πολιτιστικό αυτό δίκτυο θα στεγάζονται οι πηγές παροχής πληροφοριών για τον κάτοικο και επισκέπτη και θα αποτελεί έναν πυρήνα για το άνοιγμα της κάθε πόλης προς την ελληνική και διεθνή πολιτιστική δραστηριότητα και τον υψηλής ποιότητας τουρισμό.
- Δημιουργία τράπεζας δεδομένων που θα συγκεντρώνει, θα προβάλλει και θα διαχέει κάθε δυνατή πληροφορία για την πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα σε θεματική βάση. Θα παρέχει τη δυνατότητα μίας on line σύνδεσης στους τουριστικούς πράκτορες και τουρίστες για όλες τις σημαντικές πολιτιστικές εκδηλώσεις και τα πολιτιστικά προγράμματα του Υπουργείου Πολιτισμού και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Συντήρηση, αποκατάσταση και προβολή μνημείων και συνόλων με βάση μία ολοκληρωμένη προσέγγιση του ενιαίου μνημείου και περιβάλλοντος χώρου σε αστικό, περιαστικό και αγροτικό περιβάλλον με στόχο τη βελτίωση της αντίληψης του μνημείου στον ιστορικό και χωρικό του περίγυρο, αλλά και την ένταξή του στη σύγχρονη λειτουργία της πόλης ή του χώρου του.
- Ανάδειξη και οργάνωση τοπικών περιφερειακών και τουριστικών διαδρομών με βάση θεματικά οργανωμένες πολιτιστικές δραστηριότητες γύρω από τις επιλεγμένες πόλεις-κόμβους του

⁹⁴ <http://ppel.gov.gr/wp-content/uploads/2012/>

δικτύου (π.χ. Ολυμπία-Ηραία-Θέλπουσα-Ακοβα-Λίμνη Λάδωνα-Μέγα Σπήλαια-Αγία Λαύρα-Μαντινεία-Τεγέα, κ.ά.) ή η ένωση των έργων του Ηρώδη στην Πελοπόννησο και την Αττική (π.χ. η βίλλα του Ηρώδη του Αττικού κοντά στην ιερά μονή Λουκούς της Κυνουρίας με την εξέδρα που έστησε στην Ολυμπία, το Ηρώδειο και το Παναθηναϊκό στάδιο στην πόλη των Αθηνών, η βίλλα του στον Μαραθώνα και τέλος, τα σχετικά εκθέματα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Κηφισιάς.

- Ανάδειξη μνημείων και αρχαιολογικών χώρων σε σύγχρονους και άριστα οργανωμένους πόλους έλξης επισκεπτών.
- Συντήρηση και αναστήλωση αρχαίων θεάτρων και χώρων εκδηλώσεων με στόχο την επαναλειτουργία τους και την ανάπτυξη σε αυτούς συγχρόνων πολιτιστικών δραστηριοτήτων.
- Δημιουργία και άλλων λαογραφικών μουσείων.
- Τουριστική αξιοποίηση της λίμνης Λάδωνα.
- Δημιουργία συνεδριακών εκδηλώσεων πολιτιστικού χαρακτήρα.
- Τόνωση του θρησκευτικού και προσκυνηματικού τουρισμού.
- Αναβίωση και προβολή παραδοσιακών και λοιπών εκδηλώσεων του νομού.
- Ανασκαφές και έργα ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων του νομού.
- Δημιουργία τουριστικών περιπτέρων.
- Δημιουργία Αρκαδικού Πολιτιστικού Δικτύου που θα ενισχύει την ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος μέσα στα πλαίσια της αειφορίας και θα εξοικειώνει τον επισκέπτη με τα μνημεία της αγροτικής κληρονομιάς, τα ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις του αγροτικού χώρου καθώς και τη γνωριμία με παραδοσιακά επαγγέλματα που συνδέονται με τον αγροτικό χώρο.
- Αξιοποίηση σπηλαίων.
- Ανάδειξη ορεινών παραδοσιακών οικισμών που υπάρχουν πολλοί στην ορεινή Αρκαδία και ξεχωρίζουν για την παραδοσιακή τους αρχιτεκτονική.
- Αξιοποίηση των αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων, καθώς και του παραδοσιακού περιβάλλοντος για μορφωτικό, πολιτισμικό συνεδριακό οικολογικό τουρισμό και αγροτουρισμό και τέλος,
- Ανάδειξη περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους για τις ορεινές περιοχές. Προτείνεται η δημιουργία τουριστικών χωριών από την τοπική αυτοδιοίκηση και ο έλεγχος των ιδιωτικών τουριστικών εγκαταστάσεων από άποψη χωροθέτησης και αρχιτεκτονικής σύνθεσης.⁹⁵

⁹⁵ Λαγός 2010: 4.

Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια για τη δημιουργία του Παράσσιου Πάρκου Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΠΠΠΚ) στην Πελοπόννησο, του πρώτου πάρκου αυτού του είδους στην Ελλάδα, το οποίο πρόκειται να διαμορφωθεί στην ευρύτερη περιοχή του Λυκαίου όρους που περιλαμβάνει περιοχές των νομών Αρκαδίας-Ηλείας-Μεσσηνίας. Κρατικοί και τοπικοί παράγοντες σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και την ομάδα των αρχαιολογικών ανασκαφών του Λυκαίου όρους και υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών της Αθήνας σημείωσαν ικανοποιητική πρόοδο με την ευρύτερη ιδέα του πάρκου. Στις 10 Απριλίου του 2013, (48) ιδρυτικά μέλη συγκεντρώθηκαν και συνυπέγραψαν την ίδρυση του σωματείου. Στόχος του είναι η ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του πάρκου, η αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, η ήπια τουριστική ανάπτυξη, η διοργάνωση παντός είδους πολιτιστικών εκδηλώσεων και αθλητικών αγώνων, η ίδρυση μουσείων και η ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και τροφίμων. Όλα τα παραπάνω αποσκοπούν στην ανάπτυξη και συγκράτηση του πληθυσμού σε αυτά τα μέρη που βιώνουν την απειλή της αποψίλωσης και εγκατάλειψης των αγροτικών περιοχών από τους νέους.⁹⁶

Επίσης μέσα από τα πρακτικά της διημερίδας (23-24 Μαΐου 2008) « Πολιτισμικός τουρισμός στο Λύκαιο Όρος» που πραγματοποιήθηκαν στο πνευματικό κέντρο Μεγαλόπολης, βλέπουμε την ενασχόληση με τα θέματα του πολιτιστικού τουρισμού και πως αυτά με τη βοήθεια της τεχνολογίας μπορούν να εφαρμοστούν στην Αρκαδία και συγκεκριμένα στους αρχαιολογικούς χώρους της Λυκόσουρας, της Μεγαλόπολης και του δήμου Ηραίας προς προβολή και ανάδειξη των χώρων αυτών.⁹⁷

Οι παραπάνω προτάσεις μπορούν να ενταχθούν σε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης και να δρομολογήσουν αλυσιδωτές επιπτώσεις στην τουριστική πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας.

5.4 Ηθικοί προβληματισμοί γύρω από την τουριστική ανάπτυξη του νομού Αρκαδίας

Η Ελλάδα γενικότερα και συγκεκριμένα η Αρκαδία πρέπει να αναγάγει την πολιτισμική της ανάπτυξη σε υψίστη προτεραιότητα εφόσον θα επιφέρει πολλαπλές αλλαγές όπως: κοινωνικές, δηλαδή προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας, συνείδηση πολιτιστικής αξίας και ιδιαιτερότητας, πολιτικές, ενδυνάμωση του ρόλου και της εικόνας της περιφέρειας, η οποία μπορεί να συνθέτει και να εκφράζει πολιτιστικά τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο και οικονομικές, δηλαδή σύνδεση πολιτισμού-τουρισμού και παρέμβαση στην αγορά εργασίας για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

⁹⁶ <http://parrhasianheritagepark.org/>.

⁹⁷ Κωσταρίδου – Λυριτζής 2008.

Στον νομό Αρκαδίας και ειδικότερα στην ορεινή Αρκαδία (Γορτυνία) από τα μέσα της δεκαετίας του '90 άρχισε να επέρχεται αλματώδη ανάπτυξη, έτσι ώστε σήμερα να αποτελεί έναν ιδιαίτερο χειμερινό τουριστικό προορισμό. Στο όρος Μαίναλο λειτουργεί χιονοδρομικό κέντρο (εικ. 12), που κάθε χρόνο το επισκέπτονται πολλοί χειμερινοί επισκέπτες. Στο Μαίναλο ξεχωρίζει από πλευράς τουριστικών εγκαταστάσεων το χιονοδρομικό κέντρο (τέσσερις αναβατήρες και πίστες) και η μέτρια υποδομή σε ό,τι αφορά τη διαμονή και τη διατροφή των επισκεπτών. Αξιοσημείωτο είναι φυσικά το γεγονός πως μολονότι το όρος Μαίναλο ανήκει σε προστατευόμενη περιοχή NATURA, έχουν εντούτοις αναπτυχθεί ήπιες μορφές τουρισμού.⁹⁸ Για την κατασκευή του χιονοδρομικού κέντρου κόπηκε σημαντικό μέρος δέντρων του εθνικού δρυμού του Μαινάλου για ένα χιονοδρομικό που δεν πιάνει ιδιαίτερο χιόνι εφόσον βρίσκεται πολύ νότια. Με αυτόν τον τρόπο το χιονοδρομικό κέντρο επιφέρει την καταστροφή της γλωρίδας και φθορά των μονοπατιών καθώς και των παρακείμενων οικοσυστημάτων.

Έως τα μέσα της δεκαετίας του '70, οι περισσότερες έρευνες σχετικά με τον τουρισμό επικεντρώνονταν στη μέτρηση του οικονομικού του αντικτύπου, χωρίς να δίνουν μεγάλη έμφαση σε ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά κυρίως του διεθνούς τουρισμού: την αλληλεπίδραση μεταξύ του τουρίστα και της κοινότητας που τον φιλοξενεί.⁹⁹

Παρόλο που οι τουρίστες διαμένουν για σύντομο χρονικό διάστημα στις χώρες που τους φιλοξενούν η δυνατότητα πρόκλησης αλλαγών την οποία έχει ο διεθνής τουρισμός, δεν προκαλεί έκπληξη. Οι τουρίστες μεταφέρουν τις παραδόσεις, τις αξίες και τις προσδοκίες τους. Σε πολλές περιπτώσεις οι τουρίστες δεν δείχνουν ευαισθησία απέναντι στα τοπικά έθιμα, στις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής. Έτσι χωρίς να υπάρχει πρόθεση, δημιουργούνται παρεξηγήσεις. Οι τουρίστες δεν μεταφέρουν σε ένα τόπο υποδοχής απλώς την αγοραστική τους δύναμη, αλλά φέρνουν ένα διαφορετικό τρόπο συμπεριφοράς, που μπορεί να μεταβάλλει σε βάθος τις τοπικές κοινωνικές συνήθειες, ανατρέποντας ή διαφοροποιώντας παραδοσιακά κοινωνικά πρότυπα.¹⁰⁰

Οι επιπτώσεις του τουρισμού είναι διάφορες όπως: η απειλή εξαφάνισης των παραδοσιακών εθίμων σε συγκεκριμένες περιοχές ή στο να συντελέσει στη διατήρηση παραδόσεων, οι οποίες λειτουργούν ως θέλγητρα για τους τουρίστες. Είναι εξαιρετικά σημαντική η προστασία και η διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς των τουριστικών προορισμών, καθώς και η ενασχόληση με τα προβλήματα που συνδέονται με αυτήν τη διαδικασία: παράνομες αρχαιολογικές ανασκαφές, υποβάθμιση των αισθητικών αξιών και της παραδοσιακής

⁹⁸ <http://ppel.gov.gr/wp-content/uploads/2012/>

⁹⁹ Lickorish-Jenkins 2004: 122.

¹⁰⁰ Lickorish-Jenkins 2004: 123-124.

τεχνογνωσίας, εξαφάνιση της παραδοσιακής τέχνης υψηλής ποιότητας κ.ά. Η εμπορευματοποίηση των παραδοσιακών πολιτιστικών εκδηλώσεων μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία μιας ψευδοκουλτούρας, ενός κακέκτυπου λαϊκής παράδοσης για τους τουρίστες, που δεν έχει καμιά πολιτιστική αξία για τον εγχώριο πληθυσμό. Το πρόβλημα ανάγεται στη σύγκρουση των οικονομικών και πολιτιστικών συμφερόντων, η οποία οδηγεί στη θυσία του πολιτισμού για λόγους προώθησης του τουρισμού, δηλαδή δημιουργίας επιπλέον οικονομικής αξίας με κίνδυνο την απώλεια της πολιτιστικής αξίας του προορισμού.

Ωστόσο, όπου υπάρχει καλή τουριστική οργάνωση, ο τουρισμός μπορεί να επηρεάσει θετικά τις επαφές ανάμεσα στους επισκέπτες και στον εγχώριο πληθυσμό, να ενθαρρύνει τις πολιτιστικές ανταλλαγές, να οδηγήσει σε φιλική και υπεύθυνη κοινή ψυχαγωγία και τελικά να ενισχύσει τους δεσμούς ανάμεσα στις χώρες.¹⁰¹

Για όλους τους τουριστικούς προορισμούς και για την Αρκαδία θα πρέπει να υπάρχει τουριστική πολιτική. Το πρώτο ερώτημα είναι ποιο είναι το τουριστικό προϊόν που θα διατεθεί στην αγορά. Θα πρέπει να γίνει η αξιολόγηση των τουριστικών πόρων μιας περιοχής. Η Αρκαδία ενδείκνυται για χειμερινό τουρισμό κυρίως στα ορεινά της μέρη, ξενάγηση και επαφή με τους παραδοσιακούς της οικισμούς και οικολογικό τουρισμό σε επαφή με τη φύση (βουνά, δραστηριότητες στους ποταμούς κ.ά.). Σημαντική παράμετρος αποτελούν επίσης η ανάδειξη του θρησκευτικού τουρισμού μέσα από τα πολυάριθμα μοναστήρια της, που βρίσκονται στα απόκρημνα βουνά της.

Η παρουσία ή η απουσία μίας αποδεκτής ηθικής συμπεριφοράς στις τουριστικές περιοχές είναι κατά μεγάλο βαθμό συνάρτηση του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονται και ενεργούν οι τουρίστες, οι επιχειρηματίες και οι ντόπιοι κάτοικοι μεταξύ τους, αλλά και απέναντι στους φυσικούς πόρους. Θα πρέπει να υπάρχει μία ισορροπία μεταξύ των διαφόρων ομάδων που συμμετέχουν στην τουριστική βιομηχανία, ώστε να διασφαλίζουν τις καλές προθέσεις κάποιων ομάδων, π.χ. των τουριστών και των ντόπιων κατοίκων που δεν θα υπερκαλυφθούν από τα συμφέροντα κάποιων άλλων, π.χ. κυβέρνηση ή βιομηχανία.¹⁰²

Ο νομός Αρκαδίας έχει πολλούς παραδοσιακούς οικισμούς, ειδικά στην περιοχή της Γορτυνίας (ορεινή Αρκαδία). Παραδοσιακοί οικισμοί όπως η Δημητσάνα, η Στεμνίτσα και η Βυτίνα έχουν αρχίσει τα τελευταία χρόνια να εμπορευματοποιούν τα πολιτιστικά τους στοιχεία, λόγω της συνεχώς αυξανόμενης τουριστικής κίνησης. Υπερπολυτελέστατα ξενοδοχεία μοντέρνας αρχιτεκτονικής και με πολύ ακριβές τιμές έχουν εμφανιστεί σε αυτές τις περιοχές, που δεν ταιριάζουν με το παραδοσιακό φυσικό περιβάλλον, προσελκύοντας τουρίστες χωρίς να γίνεται η ανάδειξη της περιοχής, απλά για καταπάτηση ενός παραδοσιακού χώρου. Έγινε μεγάλη διαφήμιση και προώθηση του χιονοδρομικού κέντρου του Μαινάλου, ενός μικρού κέντρου,

¹⁰¹ Lickorish-Jenkins 2004: 126.

¹⁰² Fennell 2001: 322.

χιονοδρομικού όπου τελικά περισσότερο ταλαιπωρείται το φυσικό οικοσύστημα από τους τουρίστες, παρά προωθείται η ευρύτερη περιοχή. Η επιθυμία θα πρέπει να είναι ο τουρίστας που μας επισκέπτεται να μην γνωρίζει μόνο το ξενοδοχείο αλλά και την ιστορία, τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου.

Όταν δεν υπάρχει εκπαίδευση και τουριστική πολιτική, ο τουρισμός κατασπαταλά τους φυσικούς πόρους των τόπων προορισμού, συμβάλλει στην αστικοποίηση, στην αλλαγή χρήσεων γης, στην υποβάθμιση του τοπίου, στην αλλοίωση του χαρακτήρα και της έκτασης των οικισμών και στη μεταβολή του κοινωνικού και οικονομικού ιστού και των παραδόσεων.¹⁰³

Η Αρκαδία προς το παρόν δεν έχει γίνει η «Αράχοβα της Πελοποννήσου» παρόλο που πολλοί επιχειρηματίες έχουν εκμεταλλευτεί τους παραδοσιακούς της οικισμούς, κατασκευάζοντας οικήματα που δεν συνάδουν με τον περιβάλλοντα χώρο, κοιτάζοντας μόνο το οικονομικό προσωπικό τους συμφέρον. Οι κάτοικοί της και διάφορες πολιτισμικές και εθελοντικές οργανώσεις περιβάλλουν με σεβασμό τα μνημεία της και προσπαθούν να τα κρατούν ανέπαφα από την κακή χρήση των τουριστών. Πρωταρχικό ρόλο θα πρέπει να έχει και το κράτος, το οποίο από τη μία πλευρά κάνει προσπάθειες για τη διατήρηση της ορατής ιστορικής μνήμης, οργανώνει υπηρεσίες και ενίοτε νομοθετεί θετικά, ενώ από την άλλη νομοθετεί σε βάρος της πολιτισμικής κληρονομιάς, στοχεύει στον μαζικό τουρισμό, μένει αδιάφορο μπροστά στα καθημερινά γεγονότα της καταστροφής των μνημείων και δεν αφιερώνει παρά ελάχιστα από τα έσοδα για την προστασία και ανάδειξή τους. Από την άλλη, οι πολίτες και οι υπόλοιποι κοινωνικοί φορείς, με πρώτη τη τοπική αυτοδιοίκηση, έχουν και αυτοί διαποτιστεί από την ποσοτική και κερδοφόρα έννοια της ανάπτυξης. Μπροστά στην καταστροφή του πολιτιστικού περιβάλλοντος αν δεν συμβάλουν, μένουν απαθείς και αδιάφοροι. Δεν πιέζουν το κράτος για αλλαγή πολιτικής, δεν οργανώνουν τον χώρο και τα μνημεία του και δεν διαχέουν τη γνώση.¹⁰⁴

6. Ο ΕΝΔΕΧΟΜΕΝΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΓΙΑ ΔΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

¹⁰³ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2005: 59.

¹⁰⁴ Κωνσταντίος 2003: 143.

Η αειφόρος ανάπτυξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός εναύσματος για μία ριζική αλλαγή μέσα στην κοινωνία, μια αλλαγή που δεν θα έχει ως επίκεντρό της την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη. Η αειφόρος ανάπτυξη θα μπορούσε να αυξήσει τα ηθικά πρότυπα των ανθρώπων, γεγονός που θα είχε θετικές επιπτώσεις και στον τομέα της οικονομίας που όλοι γνωρίζουμε πόσο σημαντικός είναι για τη βιωσιμότητά μας, δηλαδή κάθε αλλαγή θα πρέπει να είναι οικονομικά αποδοτική και να αποτελεί μια διαδικασία διατήρησης της οικονομικής σταθερότητας (θέσεις εργασίας, εισοδήματα). Οι στόχοι του αειφόρου τουρισμού θα πρέπει να είναι: 1) η ανάπτυξη μιας ευρύτερης γνώσης και κατανόησης για τη συμβολή του τουρισμού στο περιβάλλον και την οικονομία, 2) η προώθηση της ανάπτυξης, 3) η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στις κοινότητες υποδοχής των τουριστών και 4) η προσφορά εμπειριών υψηλής ποιότητας στους επισκέπτες. Η ανάπτυξη μπορεί να συνεισφέρει στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού, στη διατήρηση της κουλτούρας, στην ενδυνάμωση της πολιτιστικής ταυτότητας των μελών μιας κοινωνίας και όλα αυτά να συντελούν σε κοινωνικό-πολιτιστική ευημερία (ποιότητα ζωής, εκπαίδευση, υγεία).¹⁰⁵ Τέλος, 5) η διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος από το οποίο εξαρτώνται οι παραπάνω στόχοι. Η αναπτυξιακή διαδικασία δεν θα πρέπει να οδηγεί σε κατασπατάληση των φυσικών πόρων αλλά να εξασφαλίζει την οικολογική ισορροπία, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία και η μακροβιότητα του περιβάλλοντος (χλωρίδα και πανίδα) και η διατήρησή του για τις μελλοντικές γενιές.¹⁰⁶ Οι έννοιες αειφορία και ανάπτυξη δεν είναι αλληλοσυγκρουόμενες, αλλά η μία συμπληρώνει την άλλη και οι δύο μαζί συνδυάζουν την καλύτερη διαβίωση του πληθυσμού και τη μελλοντική τους ευημερία. Όσον αφορά την στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη, θα πρέπει να είναι οι άνθρωποι περισσότερο ευαίσθητοι στο θέμα του τουρισμού και της κουλτούρας, να συνεργάζονται με το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο και όχι να επιχειρούν να δημιουργήσουν νέο και να υπάρχει πολυκλαδικός προγραμματισμός.¹⁰⁷

Στην Ελλάδα η εξασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ περιβάλλοντος και τουριστικής ανάπτυξης επιχειρείται γενικά μέσω ευρέως θεσμικού πλαισίου με ρύθμιση σε εθνικό επίπεδο και εστίαση στην προστασία του πρώτου, ενώ το Σύνταγμα (αρ. 24) αναφέρεται επίσης στην υποχρέωση της Πολιτείας για την προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Δεν παραλείπεται μνεία στην προστασία των δασών, των μνημείων, των παραδοσιακών περιοχών, σε θέματα χωροταξίας και πολεοδομίας, ζητήματα που συσχετίζονται άμεσα με τον τουρισμό στον βαθμό που οι δραστηριότητες του τομέα αφορούν στο περιβάλλον. Πέραν αυτού,

¹⁰⁵ Ανδριώτης 2008: 40.

¹⁰⁶ Ανδριώτης 2008: 40.

¹⁰⁷ Fennell 2001: 40.

υπάρχουν ειδικές ρυθμίσεις που αναφέρονται αποκλειστικά σε τουριστικές δραστηριότητες όπως εγκρίσεις περιβαλλοντικών όρων για ίδρυση τουριστικών εγκαταστάσεων, εγκρίσεις χωροθέτησης τουριστικών δραστηριοτήτων, συστήματα βιολογικού καθαρισμού κ.ά. Ωστόσο, παρά το γενικότερο παγκόσμιο, ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς, αλλά και τις εθνικές ρυθμίσεις των τελευταίων δεκαετιών, η ελληνική τουριστική πολιτική με μέριμνα για το περιβάλλον ήταν ανύπαρκτη ή τουλάχιστον ελλιπής.¹⁰⁸

Για τη σωστή προώθηση και εφαρμογή της αειφόρου τουριστικής πολιτικής θα πρέπει να προωθηθούν ήπιες μορφές τουρισμού και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου με σκοπό την άμβλυνση των συμπτωμάτων κορεσμού και αλλοτρίωσης του φυσικού περιβάλλοντος, την κατάρτιση ολοκληρωμένων τουριστικών πακέτων ειδικών μορφών τουρισμού με εστίαση σε συγκεκριμένα σημεία ενδιαφέροντος, απευθυνόμενα σε συγκεκριμένο κοινό, εκπόνηση εθνικών και περιβαλλοντικών ολοκληρωμένων διαχειριστικών σχεδίων για τις παράκτιες και ορεινές περιοχές, ενίσχυση και προώθηση της περιβαλλοντικής/πολιτισμικής συνείδησης και αγωγής στο σύνολο του πληθυσμού, κυρίως των τουριστικών περιοχών, όπου ο φυσικός και πολιτιστικός πλούτος αποτελεί πόλο τουριστικής έλξης και τουριστικό προϊόν, ενημέρωση με σκοπό τη συνειδητοποίηση από τους άμεσα εμπλεκόμενους στις δραστηριότητες του τουριστικού τομέα ότι η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ περιβάλλοντος και τουριστικής ανάπτυξης συνιστά προϋπόθεση επιβίωσης των τουριστικών επιχειρήσεων και των απασχολούμενων τους και διασφάλιση και εφαρμογή ρυθμίσεων με αυστηρά συστήματα ελέγχου και εποπτείας.¹⁰⁹

Δεδομένου ότι το τοπίο του τουρισμού θα εξακολουθήσει να εξελίσσεται, επιφυλάσσοντας αρκετές εκπλήξεις για το μέλλον, ζητούμενο θα πρέπει να είναι ο τουρισμός που θα εναρμονίζεται με τη βάση των αρχών της αειφορίας και του βιώσιμου τουρισμού, που είναι: α) να προστατεύει και να αξιοποιεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής στην οποία αναπτύσσεται, δημιουργώντας νέες θέσεις απασχόλησης για ειδικευμένο προσωπικό, β) να συντείνει στην καλύτερη διάχυση των τουριστικών ροών στον χώρο και τον χρόνο, έτσι ώστε να αποφεύγεται ο συνωστισμός και η πίεση στους πόρους, καθώς και η ανάγκη για κατασκευή υποδομών και ανωδομών μεγάλου μεγέθους και γ) να προσελκύει άτομα υψηλότερου βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου.¹¹⁰

Το σημαντικότερο είναι η εισαγωγή της έννοιας της «αειφόρου ανάπτυξης» στα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα, που θα είναι αγωγή υψηλής προτεραιότητας και σημαντικό μέσο για την αντιμετώπιση των συσσωρευμένων προβλημάτων που έχει δημιουργήσει η ανθρώπινη δραστηριότητα στον πλανήτη. Τα

¹⁰⁸ Λαγός 2005: 4.

¹⁰⁹ Λαγός 2005: 6.

¹¹⁰ Μπονάρου 2012: 303.

πανεπιστήμια φέρουν την ευθύνη να καλλιεργούν την πολιτισμική/περιβαλλοντική συναίσθηση στο σύνολο της κοινωνίας, προετοιμάζοντας τους πολίτες να αξιολογούν και να επιλύουν περιβαλλοντικά/πολιτισμικά θέματα και προετοιμάζοντας στελέχη/επαγγελματίες, που θα είναι σε θέση να προάγουν και να υποστηρίξουν την αιφόρο ανάπτυξη. Γι' αυτό το λόγο, η ένταξη της αιφόρου ανάπτυξης στα προγράμματα σπουδών μπορεί να αποτελέσει ένα αξιόλογο βήμα σε αυτήν την διαδικασία ανάπτυξης, που θα είναι όφελος: α) για τους φοιτητές, οι οποίοι ολοκληρώνοντας τις σπουδές τους θα έχουν τις γνώσεις να ενταχθούν στον επαγγελματικό κόσμο και να συνεισφέρουν στην ανάπτυξή του, β) για την τουριστική βιομηχανία, η οποία χρειάζεται ένα εργατικό δυναμικό που να είναι σε θέση να σκεφτεί πέρα από τα καθημερινά ζητήματα και που θα την βοηθήσει να αναπτυχθεί προς ένα αιφόρο μέλλον και τέλος, γ) για τον ίδιο τον τομέα της ανωτάτης εκπαίδευσης, ο ρόλος της οποίας σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να περιορίζεται στην απλή κατάρτιση των φοιτητών.¹¹¹ Γι' αυτό τον λόγο, το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και συγκεκριμένα το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, θα μπορούσε να είναι πρωτοπόρο στην προώθηση της αιφόρου πολιτικής προς όφελος ολόκληρης της Περιφέρειας Πελοποννήσου.

Το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου ιδρύθηκε με το προεδρικό διάταγμα 13/2000. Έχει ως έδρα του την Τρίπολη και αναπτύσσεται σε επίπεδο ολοκληρωμένων Σχολών στις πέντε πρωτεύουσες των Νομών της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Με τα προεδρικά διατάγματα 138/2002, 118/2003 και 109/2006, καθώς και με τον νόμο 3391/2005/ΦΕΚ 240, έχουν ιδρυθεί οι έξι σχολές και τα δεκατέσσερα τμήματα ως ακολούθως: Σχολή Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας με έδρα την Τρίπολη, που έχει δύο τμήματα: α) Τμήμα Επιστήμης και Τεχνολογίας Υπολογιστών και β) Τμήμα Επιστήμης και Τεχνολογίας Τηλεπικοινωνιών, και Σχολή Επιστημών Διοίκησης και Οικονομίας με Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών με έδρα την Καλαμάτα, που έχει δύο τμήματα: α) Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών και β) Τμήμα Φιλολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών με έδρα την Κόρινθο που έχει δύο τμήματα: α) Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής και β) Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Σχολή Καλών Τεχνών με έδρα το Ναύπλιο που έχει το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών και τη Σχολή Επιστημών Ανθρώπινης Κίνησης και Ποιότητα Ζωής με έδρα την Σπάρτη που έχει τα τμήματα: α) Οργάνωσης και Διαχείρισης Αθλητισμού και β) Νοσηλευτικής.¹¹²

Συγκεκριμένα, βάσει του ιδρυτικού Προεδρικού Διατάγματος που καθορίζει την αποστολή του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και

¹¹¹ Ανδριώτης 2008: 238.

¹¹² http://www.uop.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=49&Itemid=245&lang=el

Πολιτισμικών Αγαθών¹¹³ και βάσει των περαιτέρω στόχων που έθεσε το τμήμα στην μέχρι τώρα πορεία του το Τ.Ι.Α.Δ.Π.Α. οφείλει:

α) να καλλιεργεί και να προάγει τη γνώση στην Ιστορία, την Αρχαιολογία και τη Διαχείριση Πολιτισμικών Αγαθών με ιδιαίτερη έμφαση στην ανασκαφική έρευνα, την επιτόπια έρευνα, την Ιστορία του Πολιτισμού (αρχαίος, βυζαντινός, νεώτερος ελληνικός και ευρωπαϊκός πολιτισμός), καθώς και σε καινοτόμους κλάδους όπως η Μουσειολογία, η Πολιτισμική Ανθρωπολογία, το Περιβάλλον και η Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς, η Αρχαιομετρία, η Ενάλια Αρχαιολογία, η Νομισματική και Σιγίλλογραφία, η Επιγραφική, η Οχρωματική των Μεσαιωνικών Χρόνων κ.ά.,

β) να παρέχει στους φοιτητές και φοιτήτριες τα απαραίτητα εφόδια που εξασφαλίζουν την άρτια κατάρτισή τους για επιστημονική και επαγγελματική σταδιοδρομία,

γ) να οργανώνει μεταπτυχιακές σπουδές που οδηγούν στην κατάρτιση επιστημόνων με εξειδικευμένες γνώσεις σε επιμέρους γνωστικά αντικείμενα του Τμήματος και

δ) να συμβάλλει στην ανάπτυξη των Πολιτισμικών Σπουδών σε συνδυασμό με τις σύγχρονες μορφές Διαχείρισης των Πολιτισμικών Αγαθών και τη χρήση των νέων τεχνολογιών.

Η κεντρική φιλοσοφία που καθοδηγεί το έργο της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών είναι η παραγωγή και προσφορά ποιοτικών, εμπειριστατωμένων και καινοτόμων επιστημονικών γνώσεων όχι μόνο στους φοιτητές, αλλά και σε ένα ευρύτερο ηλικιακά, κοινωνικά και μορφωτικά κοινό. Ως σημαντικός και μοναδικός φορέας Ανθρωπιστικών και Πολιτισμικών Σπουδών για την Περιφέρεια Πελοποννήσου, η Σχολή έχει ως όραμα την ενίσχυση της συμβολής της στην κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική ανάπτυξη της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της χώρας γενικότερα, μέσω της παραγωγής σημαντικών επιστημονικών ευρημάτων και της διάχυσής τους στην κοινωνία με στόχο τη συνεχιζόμενη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών.¹¹⁴

Η συμμετοχή της Ελλάδας σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημιουργεί ευκαιρίες και στους τομείς περιφερειακής ανάπτυξης. Σημαντικά είναι τα προγράμματα υποστήριξης δράσεων επιχειρηματικότητας και καινοτομίας, που προσφέρονται για παράδειγμα στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας (ΑΕΙ, ΤΕΙ) με στόχο την εκπαίδευση των φοιτητών σε σύγχρονες δεξιότητες για την υποστήριξη της μελλοντικής επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας και της επιχειρηματικής ανάπτυξης της χώρας. Επίσης προκηρύσσονται προγράμματα προώθησης τουρισμού, τα οποία αφορούν τον Εναλλακτικό

¹¹³ Π.Δ. 118/2003, ΦΕΚ 102/5.5.2003

¹¹⁴ Σπηλιοπούλου – Κουρή 2011 (αδημοσίευτη μελέτη): 42.

Τουρισμό, που επιδοτούν επιχειρησιακές επενδύσεις στον τομέα του εναλλακτικού τουρισμού σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια.¹¹⁵

Το πολιτισμικό περιβάλλον και συγκεκριμένα του νομού Αρκαδίας, είναι ευρύ, αφού αντιπροσωπεύονται όλες οι φάσεις του πολιτισμού του ελλαδικού χώρου, από την απώτερη προϊστορία έως τα κλασικά και βυζαντινά χρόνια, καθώς και τη σύγχρονη ζωή. Η πλούσια ιστορία και οι φυσικές ομορφιές της Αρκαδίας θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν μέσω μορφών εναλλακτικού τουρισμού και να αποτελέσουν πόλο έλξης των τουριστών για όλο τον χρόνο, δημιουργώντας πηγές εισοδήματος για τις τοπικές κοινωνίες. Όμως η ανάπτυξη του τουρισμού προϋποθέτει και αυστηρή εφαρμογή μέτρων αειφορίας για τον περιορισμό των άναρχων χρήσεων και την προστασία των κοινωνικών, πολιτισμικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών πόρων της περιοχής.

Το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών είναι το μοναδικό Τμήμα στην Ελλάδα που έχει ως αντικείμενό του και την Διαχείριση των Πολιτισμικών Αγαθών σε συνάφεια με την Αρχαιολογία και Ιστορία και σε προπτυχιακό κλάδο, ενός κλάδου που η σημασία του σημειώνει διεθνώς ραγδαία άνοδο. Συνδέοντας τη μελέτη της υλικής και της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς με τη διάσταση της διαχείρισής της, μπορούν οι απόφοιτοί της να προωθήσουν τη σχέση τουρισμού και πολιτισμού σ' ολόκληρη την Ελλάδα με εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Περιφέρεια Πελοποννήσου θα μπορούσε να επιταχύνει την ενίσχυση του τριτογενούς τομέα, εφόσον ο τουρισμός αναπτύσσεται με αργούς ρυθμούς στην Περιφέρεια, σημειώνοντας μικρό ποσοστό συμμετοχής στην τουριστική δραστηριότητα της Ελλάδας.¹¹⁶ Βάσει στατιστικών στοιχείων η Πελοπόννησος προσελκύει κυρίως εσωτερικό τουρισμό, καταλαμβάνοντας την τρίτη θέση ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας αναφορικά με την προσέλκυση ημεδαπών τουριστών (1.520.832) και την έβδομη θέση αναφορικά με την προσέλκυση αλλοδαπών τουριστών (938.603). Η αργή τουριστική ανάπτυξη στην Πελοπόννησο έχει μάλιστα σημειωθεί, παρά τον πλούτο των πολιτισμικών και περιβαλλοντικών πόρων των περιοχών της.¹¹⁷

Η καλή φήμη και λειτουργία της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Αγαθών επιτρέπει την ανάπτυξη και τη διατήρηση ισχυρού δικτύου δημοσίων σχέσεων με την τοπική κοινωνία της Αρκαδίας, αλλά και ολόκληρης της Περιφέρειας Πελοποννήσου, διευκολύνοντας τη σύναψη συνεργασιών. Μέσω της Σχολής μπορεί να βοηθήσει στον σχεδιασμό και τη δημιουργία υπηρεσιών πολιτισμικού τουρισμού.

¹¹⁵ Σπηλιοπούλου – Κουρή 2011 (αδημοσίευτη μελέτη): 42.

¹¹⁶ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας 2010: 41.

¹¹⁷ MBATourism.gr,2008: 11.

Οι πολιτισμικοί πόροι της Αρκαδίας μπορούν να οργανωθούν σωστά με την κατάλληλη επιστημονική τεχνογνωσία και να προσφερθούν στην τουριστική αγορά στο πλαίσιο του πολιτισμικού τουρισμού. Δυστυχώς η οικονομική κρίση επιτείνει το κλίμα απογοήτευσης των πολιτών, μειώνοντας τη διάθεση και την ενεργητικότητά τους για συμμετοχή σε καινοτομίες.

Μέσα από τις γνώσεις, τις πτυχιακές εργασίες και πρακτικές (στα μουσεία, πολιτιστικούς φορείς, αρχαιολογικούς χώρους και μοναστήρια) των φοιτητών της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Αγαθών σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς της Αρκαδίας, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να προωθήσει την εικόνα της ευρύτερα και να έχει μεγάλες απολαβές, που θα βοηθήσουν στη σωστή λειτουργία του νομού.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Γενικότερα ο τουρισμός θα πρέπει να αποτελεί το πλέον αντιπροσωπευτικό παράδειγμα προσδιορισμού του τρόπου με τον οποίο διασυνδέεται η ποιότητα με τους επιμέρους οικονομικούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ο λόγος που ένας τόπος προορισμού αναπτύσσεται τουριστικά, δεν οφείλεται μόνο στην ιδιαιτερότητα του φυσικού ή του ανθρωπογενούς του περιβάλλοντος, αλλά και στην πολιτιστική του ταυτότητα. Άλλωστε ο τουρισμός αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο πολιτισμικής ανταλλαγής, μια ζωτική γέφυρα ανάμεσα στο ανθρώπινο είδος και την κληρονομιά του.¹¹⁸

Συγκεκριμένα θα πρέπει να γίνει στροφή προς τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ιδιαίτερα προς τον πολιτιστικό τουρισμό. Ο πολιτιστικός τουρισμός έχει τη δυνατότητα να έχει ιδιαίτερα θετικές επιδράσεις τόσο στην οικονομία των τόπων υποδοχής όσο και στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον τους. Επιπλέον μπορεί να οδηγήσει και στην προστασία και ανάδειξη του πολιτισμικού αποθέματος της χώρας. Προκειμένου όμως να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξή του απαραίτητος είναι ο σχεδιασμός και η μελέτη της συγκεκριμένης δραστηριότητας σε όλα τα επίπεδα (εθνικό, περιφερειακό και τοπικό), αλλά και η επίτευξη της συναίνεσης ανάμεσα σε όλους τους εμπλεκόμενους στον τομέα αυτό (κρατικός μηχανισμός-τοπική κοινωνία).¹¹⁹

Η ανθρώπινη βούληση θα πρέπει να εστιαστεί σε δραστηριότητες που προάγουν την παραγωγικότητα με τρόπους που μειώνουν τις οδυνηρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις και συγχρόνως εξασφαλίζουν ένα ανώτερο επίπεδο διαβίωσης. Κάθε είδος ανάπτυξης θα πρέπει να θέτει φραγμούς στην φέρουσα ικανότητα, να έχει μακροπρόθεσμους στόχους και όχι να λειτουργεί με βάση τα βραχυπρόθεσμα οφέλη. Αναμφισβήτητα, αν ο εναλλακτικός τουρισμός αναπτυχθεί ακολουθώντας ένα σχέδιο, θα συμβάλει αποφασιστικά στην επίτευξη της

¹¹⁸ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2004: 60.

¹¹⁹ Παυλογεωργάτος - Κωνσταντογλου 2004: 83.

αιφορίας, στην άρση της απομόνωσης των ορεινών και αγροτικών περιοχών και στην αναζωογόνησή τους με την επακόλουθη συγκράτηση του γηγενούς πληθυσμού στην páτρια γη.¹²⁰

Ειδικότερα στην Αρκαδία, η σχετικά χαμηλή ανάπτυξη του τουρισμού σε συνδυασμό με τις δυνατότητες του υπάρχοντος φυσικού περιβάλλοντος (Κυνουριακά παράλια, Μαίναλο, Πάρνωνας, ποτάμια), της σημαντικής ιστορίας η οποία διακρίνεται πάνω στα αναρίθμητα εναπομείναντα από κάθε εποχή μνημεία αλλά και της ζήτησης για τουριστικές υπηρεσίες, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικό άξονα της συνολικής ανάπτυξης της περιοχής. Ο δε συνδυασμός της τουριστικής ανάπτυξης με την καλύτερη αξιοποίηση του πολιτιστικού και φυσικού πλούτου της περιοχής θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικός (εναλλακτικός τουρισμός).¹²¹

Σήμερα τα πολιτιστικά αγαθά στην αρκαδική περιοχή δεν προσπορίζουν όσο θα μπορούσαν κοινωνικό και οικονομικό όφελος. Εκτιμάται ότι πολύ σύντομα αυτά θα αποκτήσουν την πραγματική τους αξία, αφού θα ενσωματωθούν στο τουριστικό προϊόν που στο πλαίσιο μιας αναπτυξιακής στρατηγικής και πολιτικής θα προωθηθεί ένα άλλο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, το οποίο θα αναδείξει τη διαχρονική αξία των πολιτιστικών αγαθών και του φυσικού κάλλους της περιοχής αυτής, ώστε οι αξίες αυτές να γίνουν αξίες παγκόσμιες και να αποτελέσουν τη βάση για ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Προς την κατεύθυνση αυτή απαιτείται η συστράτευση όλων των παραγωγικών συντελεστών, τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα της οικονομικής δραστηριότητας του νομού για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που διαθέτει. Στόχος αυτής της προσπάθειας είναι η ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού που εκτιμάται ότι θα συμβάλει αποτελεσματικά και με τις άλλες αναπτυσσόμενες παραγωγικές δραστηριότητες στην άνοδο της συνολικής ανάπτυξης του νομού.

¹²⁰ Ανδριώτης 2008: 244.

¹²¹ Σαραντάκης 2010: 255.

8. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Ιερό Αλέας Αθηνάς – Επισκοπή Τεγέας: Η περιήγηση στους εύφορους πεδινούς τόπους της αρχαίας Τεγέας μάς οδηγεί στα μονοπάτια μιας κραταιάς αρκαδικής πόλης-κράτους, που στα χρόνια της ακμής της κατελάμβανε το νότιο τμήμα της ανατολικής Αρκαδίας. Οικιστής της πόλης της Τεγέας σύμφωνα με το μύθο, υπήρξε ο Άλεος ο οποίος ήταν και θεμελιωτής του περίφημου ιερού της Αλέας Αθηνάς στην περιοχή. Είναι πολύ πιθανό ότι η ίδρυση της πόλεως συντελέστηκε στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ. βάσει ενός εξελιγμένου πολεοδομικού σχεδίου με παράλληλους και κάθετους δρόμους. Το πιο ξακουστό μνημείο της αρχαίας αυτής πόλης είναι ο ναός της Αλέας Αθηνάς.¹²² Ο ναός ανακαινίστηκε το 390 π.χ. και απέκτησε γλυπτό διάκοσμο κατά τα έτη 360-355 π.χ. από τον Σκόπα. Ήταν δωρικός περίπτερος, διαστάσεων 47x142 μ., με κίονες όλων των ρυθμών, 6 προσόψεις και 14 πλάγιες πλευρές.¹²³

Μαντίνεια αρχαία πόλη – αρχαίο θέατρο: Η πρώτη μεγάλη αρκαδική πόλη στην οποία αναφέρεται διεξοδικά ο Πausanias, είναι η Μαντίνεια. Ως μυθικό ιδρυτή της πόλης αναφέρει ο περιηγητής τον Μαντινέα, εγγονό του γενάρχη των Αρκάδων Πελασγού και γιο του Λυκάονος. Ο σημερινός επισκέπτης προσεγγίζει την αρχαία πόλη της Μαντινείας μέσω της επαρχιακής οδού που οδηγεί από την Τρίπολη προς τις κοινότητες Αρτεμισίου και Ορχομενού. Η Μαντίνεια είναι κυρίως γνωστή για τα εντυπωσιακά κατάλοιπα του οχυρωματικού της περιβόλου, καθώς και για την αγορά της με το θέατρο και τα επιβλητικά δημόσια οικοδομήματα, η οποία καταλάμβανε το κέντρο της αρχαίας πόλης. Πρόκειται για ένα σχετικά μικρό θέατρο, του οποίου η χωρητικότητα υπολογίζεται σε 6.200 θεατές. Υπολογίζεται ότι το κοίλο του θεάτρου διέθετε στην τελική μορφή του 32 σειρές εδωλίων. Σήμερα σώζονται μόνο οι κατώτερες σειρές, οι οποίες χωρίζονται, με οκτώ κλίμακες, σε οκτώ κερκίδες.¹²⁴

¹²² Καραπαναγιώτου 2010: 86.

¹²³ Βίγλας 1989: 197.

¹²⁴ Καραπαναγιώτου 2010: 47-49.

Ιερό Λυκαίου Διός: Δύο από τα σημαντικότερα αρκαδικά ιερά, βρίσκονται στο όρος Λύκαιο και στην αρχαία Λυκόσουρα. Στο Λύκαιο λατρευόταν ο Λύκαιος Ζευς, ο οποίος δεν είχε ναό, αλλά ένα μεγάλο βωμό στην κορυφή του όρους σε υψόμετρο περίπου 1.400 μ. Στα ριζά του βουνού υπήρχε το τέμενος του Λυκαίου Διός, διαστάσεων 55x120μ. Ανατολικά του βωμού, στα ριζά του υψώματος, σώζονται οι βάσεις δύο κίωνων πάνω στους οποίους υπήρχαν δύο επίχρυσοι αετοί. Χαμηλότερα από τον βωμό και το τέμενος προς ανατολάς, αποκαλύφθηκαν στη θέση Κάτω Κάμπος αποκαλύφθηκαν σημαντικές αθλητικές εγκαταστάσεις στις οποίες ετελούντο πανελλήνιοι αγώνες, τα Λύκαια.¹²⁵

Ιερό της Δέσποινας στη Λυκόσουρα: Βρίσκεται μεταξύ των ορέων Λυκαίου και Νομίων, στην περιοχή της αρχαίας Παρρασίας και απείχε σαράντα στάδια από τη Μεγαλόπολη προς τα δυτικά, από τον αρχαίο δρόμο και 13 χλμ. από τον σημερινό δρόμο. Ο ναός του Δ΄ αιώνα π.Χ. ήταν πρόστυλος δωρικός, με 6 κίονες στην πρόσοψη και διαστάσεων 21,35 x 11,15 μ., με λίθινες βαθμίδες καθισμάτων στα πλάγια.¹²⁶

Έπαυλη του Ηρώδου του Αττικού στην Λουκού: Πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του ελληνικού πολιτισμού της ρωμαϊκής περιόδου. Η ταύτιση της θέσεως Κολώνες, 200μ. νοτίως από της Μονής Λουκούς στο πολυτελές κτιριακό συγκρότημα που ανήκε πατρογονικά σε κάποια χρονική φάση της ιστορίας του στον μαικήνα και φιλόσοφο, κραταιό Αθηναίο επιχειρηματία, Ηρώδη Αττικό, και την οικογένειά του οφείλεται στον Κωνσταντίνο Ρωμαίο. Οι ανασκαφές που διεξήχθησαν τη δεκαετία του 1990 από τον τέως προϊστάμενο της οικείας Εφορείας Θεόδωρο Σπυρόπουλο αποκάλυψαν ένα εκτεταμένο συγκρότημα μνημειακών οικοδομημάτων με διαδοχικές φάσεις ανοικοδόμησης που χρονολογούνται με τα μέχρι στιγμής δεδομένα από το 2^ο έως και τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, η βίλλα του Ηρώδη στη Λουκού έχει ως πρότυπο τη βίλλα του αυτοκράτορα Ανδριανού στο Τίβολι, προάστιο της Ρώμης.¹²⁷ Στο κέντρο του αποκαλυφθέντος κτηριακού συγκροτήματος υπάρχει μια μεγάλη ορθογώνια εσωτερική αυλή με έκταση περί τα 1.000 τ.μ., που περίπου περιβάλλεται από μία τάφρο, μέσα στην οποία βρέθηκε πλήθος γλυπτών και αρχιτεκτονικών γλυπτών. Ένας εξαιρετικά πλούσιος σε εικονογραφικά και διακοσμητικά θέματα αριθμός ψηφιδωτών επιφανειών συνολικής έκτασης 800 τ.μ. διατρέχει το περίγραμμα της αυλής.¹²⁸

¹²⁵ Καραπαναγιώτου 2010: 82.

¹²⁶ Βίγλας 1989: 167.

¹²⁷ Καραπαναγιώτου 2010: 92.

¹²⁸ Στρατής 2007: 275.

Μυκηναϊκό νεκροταφείο – Παλιόκαστρο : Ο σπουδαιότερος και καλά διατηρημένος αρχαιολογικός χώρος των μυκηναϊκών χρόνων στην Αρκαδία είναι το μεγάλο νεκροταφείο στο Παλιόκαστρο Γορτυνίας, που χρονολογείται από το 1500 έως 1050 π.Χ. Έχουν ανασκαφεί τα τελευταία χρόνια περισσότεροι από 100 θολωτοί και θαλαμωτοί τάφοι με εκπληκτικά ευρήματα. Βρέθηκαν εκατοντάδες τροχήλατα αγγεία, καλονημένα και διακοσμημένα με θέματα γεωμετρικά αλλά και εικονιστικά, όπως πουλιά, ψάρια, χταπόδια, που αντιπροσωπεύουν ρυθμούς και εργαστήρια τοπικά ή της ευρύτερης περιοχής, καθώς και άλλων ρυθμών της μυκηναϊκής τέχνης.¹²⁹

Αρχαία Γόρτυς: Ο αρχαιολογικός χώρος της αρχαίας Γόρτυνας βρίσκεται στη δεξιά όχθη του ποταμού Λούσιου. Είναι οδικά προσιτός από τα χωριά Ελληνικό και Ατσίχολος, όπως και από τη μονή Προδρόμου. Η αρχαία Γόρτυς υπήρξε μια σημαντική αρκαδική πόλη κατά την αρχαιότητα. Σύμφωνα με τη μυθολογία την έκτισε ο Γόρτυς, γιος του Στυμφάλου και δισέγγονος του βασιλιά Αρκάδα. Από τον ιδρυτή της πήραν το όνομά τους η πόλη και ο Λούσιος ποταμός. Η Γόρτυς προστατευόταν από δύο ακροπόλεις και είχε δυο σημαντικά Ασκληπιεία, δύο περίπτερους ναούς και λουτρικές-ιαματικές εγκαταστάσεις.¹³⁰

BYZANTINA MNHMEIA NOMΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Βυζαντινός οικισμός Καρύταινας: Ανακηρυγμένη ως παραδοσιακός οικισμός, η καστροπολιτεία της Καρύταινας, είναι χτισμένη στην πλαγιά του βουνού Αχρειοβούνι, σε υψόμετρο 582 μ., γύρω από το εντυπωσιακό μεσαιωνικό της κάστρο. Χτισμένο τον 13^ο αι., το πετρόκτιστο φράγκικο κάστρο δεσπόζει στο μεγάλο βράχο πάνω από τον οικισμό της Καρύταινας. Αποτελεί λαμπρό παράδειγμα της βυζαντινής κυριαρχίας και αίγλης, που μετατράπηκε σε καταφύγιο και προμαχόνας κατά την Τουρκοκρατία, ενώ ακριβώς δίπλα του βρίσκεται ο βυζαντινός ναός της Παναγίας.¹³¹

¹²⁹ Καραπαναγιώτου 2010: 31.

¹³⁰ Πετρονώτης 1975: 18.

¹³¹ Πετρονώτης 1975: 34.

Βυζαντινός οικισμός Μουχλί: Στον λόφο Μουχλί, λίγο έξω από το χωριό Αγιωργίτικα, σώζονται μόνο κάποια ερείπια της βυζαντινής καστροπολιτείας του Μουχλιού. Όταν κτίστηκε όμως η πόλη στα τέλη του 13 ου αιώνα από τον στρατηγό Ανδρόνικο Ασάν, αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες πολιτείες της Πελοποννήσου, ισάξια της Μονεμβασιάς και του Μυστρά. Καταστράφηκε από τα στρατεύματα του Μωάμεθ του Πορθητή (15^{ος} αιώνας). Στην καστροπολιτεία βρισκόταν η λαμπρή εκκλησία της Παναγίας της Μουχλιώτισσας, κτισμένη στα τέλη του 13^{ου} αι. Από τον ναό διατηρούνται κάποιες κολόνες και ένας τοίχος με ίχνη από αγιογραφίες.¹³²

Βυζαντινός οικισμός Νύκλι: Η Τεγέα εξακολουθεί να υπάρχει ως τον 7 αιώνα μ.Χ. Όταν όμως οι σλαβικοί πληθυσμοί αρχίζουν να κατεβαίνουν προς την Πελοπόννησο χάνεται. Στη θέση της κτίζεται στους βυζαντινούς χρόνους ο οικισμός Νύκλι. Στην περίοδο της Φραγκοκρατίας αποτελεί σημαντικό κέντρο, στο οποίο συνέρχονται οι Φράγκοι τιμαριούχοι. Το 1209 ανήκει στον Γουλιέλμο ντε Μορλαί, υποτελή του Γοδεφρείγου Βιλλεαρδουίνου. Το 1295 την καταστρέφουν οι Βυζαντινοί του Ανδρόνικου Παλαιολόγου. Κοντά στην παλιά πόλη, πάνω σε έναν λόφο, κτίζεται το κάστρο Μουχλί, που εξελίχτηκε σε από τα σημαντικότερα της Πελοποννήσου.¹³³

Βυζαντινός οικισμός Λεοντάρι: Δίπλα στο Λεοντάρι και πάνω στον λόφο που δεσπόζει στο χωριό, υπάρχουν τα ερείπια μεσαιωνικού φράγκικου κάστρου. Η περιοχή ανήκε σε μια από τις σημαντικότερες φράγκικες βαρονίες της Πελοποννήσου, την επονομαζόμενη Βελιγοστή. Κατά την περίοδο της φραγκοκρατίας ανέδειξε το Λεοντάρι η στρατηγική του θέση ανέδειξε το Λεοντάρι σε εμπορικό και διοικητικό κέντρο όλης της περιοχής. Από το 1300-1391 αποτελούσε την έδρα των δεσποτών του Μορέα. Το 1391 καταλήφθηκε από τους Τούρκους υπό τον Εβρενόζ Πασά. Στο κάστρο σώζονται σήμερα υπολείμματα της οχύρωσης και μιας δεξαμενής. Κοντά στην είσοδό του υπάρχει η επίσης ενδιαφέρουσα βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Αθανασίου, χαρακτηριστικό δείγμα βυζαντινής αρχιτεκτονικής.¹³⁴

Βυζαντινή Μονή Παναγίας Έλωνας: Πρόκειται για ιερά μονή μεταξύ Λεωνιδίου και Κοσμά της επαρχίας Κυνουρίας του νομού Αρκαδίας. Είναι κτισμένη στις νότιες υπώρειες του Πάρωνα σε απόκρημνη τοποθεσία. Απέχει από την Τρίπολη 121 χλμ., από το Λεωνίδιο 17 χλμ. και από τον Κοσμά 14 χλμ. Είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο με το όνομα Ζωοδόχος Πηγή. Η ιερά μονή αναδείχθηκε σε πνευματικό κέντρο της περιοχής και

¹³² Αλεξόπουλου 1959: 115-166.

¹³³ Αλεξόπουλου 1959: 40-64.

¹³⁴ Αλεξόπουλου 1959: 186-189.

παρουσίασε ιδιαίτερη ακμή την περίοδο 1798-1811. Λόγω της πνευματικής της ακτινοβολίας ανακηρύχθηκε σε πατριαρχική και σταυροπηγιακή λαμβάνοντας προνόμια και αφιερώματα, αλλά και την υποχρέωση να καταβάλλει εισφορά κάθε χρόνο στο πατριαρχείο. Η μονή ανακαινίστηκε τον 18^ο αιώνα με άδεια του διοικητού του Μοριά Βελή πασά επί αρχιεπισκόπου του Ρεόντος και Πραστού Ιακώβου. Το καθολικό της μονής είναι ένας απλός ορθογώνιος ναός χωρίς τρούλο, με τέμπλο από σκαλιστό ξύλο καρυδιάς, που φέρει παραστάσεις από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη και παλιές εικόνες. Πιστεύεται ότι η εικόνα της Παναγίας είναι μία από τις 70 εικόνες του Ευαγγελιστή Λουκά.

Βυζαντινή Μονή Παναγίας Μαλεβής: Ιερά μονή της επαρχίας Κυνουρίας του νομού Αρκαδίας. Βρίσκεται νοτιοανατολικά από την Τρίπολη, πάνω στον επαρχιακό δρόμο (Καστρί-Άγιος Πέτρος-Άστρος) 3 χλμ. ανατολικά από τον Άγιο Πέτρο στις ανατολικές πλαγιές του Πάρνωνα. Απέχει από την Τρίπολη 43 χλμ. και είναι κτισμένη σε υψόμετρο 840μ., Είναι χτισμένη στις βόρειες πλαγιές του όρους Μαλεβός από όπου πήρε και την ονομασία της. Είναι γυναικείο μοναστήρι αφιερωμένο στη Κοίμηση της Θεοτόκου. Το καθολικό είναι μονόκλιτος, σταυρεπίστεγος ναός με τρούλο. Στο μοναστήρι υπάρχει μια θαυματουργή εικόνα από τις 70 που ζωγράφησε ο ευαγγελιστής Λουκάς.¹³⁵

Βυζαντινή Μονή Αγίου Νικολάου Βαρσών: Πρόκειται για ιερά μονή της επαρχίας Μαντινείας του νομού Αρκαδίας. Βρίσκεται νοτιοανατολικά από την Τρίπολη, 9 χλμ. από τον δρόμο (Τρίπολη-Αργος) και 5 χλμ. βορειοανατολικά του Νεοχωρίου Μαντινείας, στις ανατολικές πλαγιές του βουνού Βάρσες, σε υψόμετρο 980μ. Το καθολικό (ναός) κτίστηκε το 1030, όπως φαίνεται από την εντοιχισμένη πλάκα με εγχάρακτη επιγραφή στη δυτική πλευρά, και είναι αφιερωμένο στον Άγιο Νικόλαο. Είναι σταυροειδής εγγεγραμμένος τετρακίονιος ναός. Θεωρείται ως ένα από τα σημαντικότερα χριστιανικά αρχιτεκτονικά μνημεία της Αρκαδίας.¹³⁶

Βυζαντινή Μονή Προδρόμου Γορτυνίας: Πρόκειται για την ιερά μονή της Στεμνίτσας, στην επαρχία Γορτυνίας του νομού Αρκαδίας. Βρίσκεται 85 χλμ. δυτικά από τη Τρίπολη στη χαράδρα του ποταμού Λούσιου, μεταξύ Δημητσάνας και Στεμνίτσας σε υψόμετρο 740μ. Κτίστηκε τον 16^ο αιώνα απέναντι από τη μονή Φιλοσόφου, στην αριστερή όχθη του Λούσιου ποταμού και είναι από τις μεγαλύτερες μονές της Πελοποννήσου.

¹³⁷Κολλημένη στον βράχο, δεσπόζει στην αριστερή πλευρά του φαραγγιού του Λούσιου. Είναι ανδρική μονή

¹³⁵ Λιακόπουλος 2010: 176.

¹³⁶ Διαμαντή 2010: 119.

¹³⁷ Διαμαντή 2006: 49.

και στα χρόνια του αγώνα κατά των Τούρκων ήταν νοσοκομείο.¹³⁸ Διακοσμείται με σπάνιες τοιχογραφίες, που θεωρούνται ότι ανήκουν στο Θεοφάνη τον Κρήτα και τον Μόσχο. Στη βιβλιοθήκη της υπάρχουν αξιόλογα θεολογικά και φιλοσοφικά βιβλία.¹³⁹

Βυζαντινή Μονή Φιλοσόφου Γορτυνίας: Η μονή Φιλοσόφου βρίσκεται στη χαράδρα του ποταμού Λούσιου, νότια της Δημητσάνας. Είναι αφιερωμένη στη Κοίμηση της Θεοτόκου. Αποτελείται από δύο μοναστηριακά συγκροτήματα, από την παλαιά και τη νέα μονή που βρίσκονται σε μικρή απόσταση μεταξύ τους. Η παλαιά μονή Φιλοσόφου είναι η πιο ιστορική και παλαιά μονή της Αρκαδίας (10^{ος}) και από τα παλαιότερα βυζαντινά μνημεία της Ελλάδας.¹⁴⁰ Σύμφωνα με την παράδοση, ιδρύθηκε το 963 από τον Ιωάννη Λαμπαρδόπουλο, τον επονομαζόμενο «φιλόσοφο», γραμματέα του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά. Η παλαιά μονή έχει απλή λιθοδομή.¹⁴¹ Στη θέση αυτή σώζεται σήμερα ο βυζαντινός ναός (καθολικό), πραγματικό αριστούργημα αρχιτεκτονικής. Είναι ναός εγγεγραμμένος τετράστηλος σταυροειδής με οκταγωνικό τρούλο. Ο ναός εκοσμείται από τοιχογραφίες εξαιρετικής τέχνης, από τις οποίες σώζονται σήμερα μόνο σπαράγματα.¹⁴²

ΜΟΥΣΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Αρχαιολογικό Μουσείο Άστρους (δημόσιο): Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, στο πάρκο Καρυτσιώτη και στεγάζεται στο διατηρητέο κτήριο της σχολής Καρυτσιώτη (1805) δίπλα ακριβώς από τον ιστορικό ιερό χώρο, όπου συγκλήθηκε η Β΄ Εθνική Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων, το 1823. Εντός του μουσείου υπάρχουν πολλά σημαντικά εκθέματα, που προέρχονται κυρίως από την Έπαυλη του Ηρώδη Αττικού (2^{ος} αι. μ.χ.), η οποία βρίσκεται σε απόσταση 3,5 χλμ. από το μουσείο και είναι δίπλα σχεδόν στο μοναστήρι της Λουκούς. Επίσης εκθέματα υπάρχουν και στην αυλή του μουσείου (περίτεχνα ανάκλινδρα, κιονόκρανα κ.ά.), καθώς και άλλα πολλά ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα, που βρίσκονται στοιβαγμένα στα υπόγεια του μουσείου, λόγω έλλειψης εκθεσιακών χώρων. Το αρχαιολογικό μουσείο Άστρους λειτουργεί όλες τις ημέρες, πλην Δευτέρας κατά τις ώρες 8:30-15:00.¹⁴³

¹³⁸ Μουτσόπουλος 1956: 188-189.

¹³⁹ Πετρονώτης 1975: 40.

¹⁴⁰ Διαμαντή 2006: 33.

¹⁴¹ Μουτσόπουλος 1956: 19.

¹⁴² Πετρονώτης 1975: 37-38.

¹⁴³ http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3293.

Αρχαιολογικό Μουσείο Τεγέας (δημόσιο): Το μουσείο της Τεγέας είναι ένα μικρό πέτρινο κτήριο, χαρακτηριστικό της εποχής του (κτίστηκε το 1909), ενταγμένο απόλυτα στο περιβάλλον του. Βρίσκεται στο χωριό Αλέα (12 χιλ. από την Τρίπολη), κοντά στο Ιερό της Αλέας Αθηνάς. Το παλαιό μουσείο αναβαθμίστηκε πριν από έξι χρόνια αναβαθμίστηκε (2006-2009), με χρηματοδότηση από το Γ'ΚΠΣ. Στο υπό ανακαίνιση μουσείο θα εκτίθενται 770 ευρήματα από την Τεγέα και τη γύρω περιοχή και αρχαιακό υλικό από το πολύτιμο αρχείο της Αρχαιολογικής Εταιρείας.¹⁴⁴

Αρχαιολογικό Μουσείο Τρίπολης (δημόσιο): Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και στεγάζεται σε διώροφο κτήριο που προοριζόταν αρχικά για νοσοκομείο της πόλης χάρη στις προσπάθειες που είχε ξεκινήσει η μοναχή Αναστασία Δεμέστιχα, κατά τη δεκαετία του 1870. Κτισμένο με σχέδια του διαπρεπούς Γερμανού αρχιτέκτονα Ernst Ziller, ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1913, ενώ 70 χρόνια αργότερα παραχωρήθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού για να εγκαινιαστεί ως Παναρκαδικό Αρχαιολογικό Μουσείο το 1986. Στις πλούσιες συλλογές του περιλαμβάνει εκθέματα από όλη την Αρκαδία, μέσα από τα οποία μπορεί ο επισκέπτης να γνωρίσει την ιστορική διαδρομή αυτής της γεωγραφικής ενότητας από τα πρώτα ίχνη της ανθρώπινης παρουσίας έως την ύστερη αρχαιότητα.¹⁴⁵

Πολεμικό Μουσείο Τριπόλεως (δημόσιο): Στην κεντρική πλατεία Τρίπολης, στην πλατεία Αγίου Βασιλείου και στη γωνία με την οδό Εθνομαρτύρων στεγάζεται το πολεμικό μουσείο. Καταλαμβάνει το ισόγειο του κομψού οικήματος του Μαλλιάρηπουλου. Εγκαινιάστηκε το 2000, απαντώντας στην ανάγκη και την απαίτηση της πόλης να προβάλλει τη μεγάλη συμμετοχή της στην Επανάσταση του 21, αλλά και εν γένει στους αγώνες του Έθνους. Περιλαμβάνει 11 ενότητες που καλύπτουν θεματικά όλους τους αγώνες του νεώτερου ελληνισμού. Στις αίθουσες του μουσείου φιλοξενούνται όπλα και τεκμήρια από την επανάσταση του 1821, τον Ελληνοτουρκικό αγώνα, τον Μακεδονικό αγώνα, φτάνοντας στη Μέση Ανατολή και την Απελευθέρωση φιλοξενούνται στις αίθουσες του μουσείου. Η προτομή του Κολοκοτρώνη, καθώς και ένα μεγάλο εκμαγείο τιμούν τον μεγάλο ήρωα της Ελληνικής Επανάστασης. Ώρες λειτουργίας 09:00-2:00 καθημερινά.¹⁴⁶

¹⁴⁴ http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=17541.

¹⁴⁵ Ντατσούλη-Σταυρίδη 1997: 10.

¹⁴⁶ http://cultureportal.uop.gr/article.php?article_id=467&topic_id=31&level=2&belongs=9&area_id=4&lang=gr.

Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης – Δημητσάνα: Άνοιξε για το κοινό στη Δημητσάνα, το καλοκαίρι του 1997. Το 1986 ανέλαβε τη δημιουργία του μουσείου το Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα της ΕΤΒΑ (το σημερινό Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς). Είναι ένα θεματικό μουσείο στη που προβάλλει τη σημασία της υδροκίνησης στην παραδοσιακή κοινωνία, παρουσιάζοντας τις βασικές προβιομηχανικές τεχνικές που χρησιμοποιούν το νερό ως κύρια πηγή ενέργειας για την παραγωγή διαφόρων προϊόντων. Σε έκταση ενός στρέμματος μέσα σε πυκνή βλάστηση και άφθονα τρεχούμενα νερά, έχει αποκατασταθεί ένα σύνολο εγκαταστάσεων και υδροκίνητων μηχανισμών με σκοπό τη μουσειακή τους αξιοποίηση. Κάθε ένα από τα αναστηλωμένα κτήρια των παλιών παραδοσιακών εργαστηρίων έχει μια μόνιμη έκθεση με θεματικό περιεχόμενο σχετικό με το εργαστήριο στο οποίο στεγάζεται. Το πρώτο κτήριο στεγάζει μια νεροτριβή και έναν αλευρόμυλο. Ακριβώς απέναντι βρίσκεται ένα διώροφο κτήριο, που στεγάζει την κατοικία του βυρσοδέψη και το βυρσοδεψείο.¹⁴⁷ Στο τέλος υπάρχει ο μπαρουτόμυλος. Η Δημητσάνα ήταν ένα από τα εκατοντάδες χωριά που γνώριζαν την συλλογή του ακάθαρτου νίτρου από τον 16^ο αιώνα και το παρείχαν αντί φόρου στους Τούρκους. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821, οι Δημητσανίτες δραστηριοποιήθηκαν για να τροφοδοτήσουν τον αγώνα με το απαραίτητο πολεμικό υλικό.¹⁴⁸ Το μουσείο έχει υψηλή επισκεψιμότητα, κυρίως από σχολικές ομάδες, έχει δε τιμηθεί με το βραβείο Europa Nostra ενώ το 2003 συμπεριλήφθηκε σε φυλλάδιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής μαζί με τα 27 πιο πετυχημένα έργα στην Ελλάδα, που συγχρηματοδοτήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το 2006, με χρηματοδότηση από το Γ'ΚΠΣ και την τράπεζα Πειραιώς, προστέθηκε στο μουσείο υπαίθριος χώρος στάθμευσης, ενώ διαμορφώθηκε παράλληλα αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και χώρος για τη στέγαση των γραφείων του μουσείου. Πρόσφατα αναδιαμορφώθηκε η είσοδος του μουσείου με το εκδοτήριο εισιτηρίων, ενώ δημιουργήθηκε ταυτόχρονα χώρος πωλητηρίου και κυλικείου.¹⁴⁹

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΝΟΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Άγιος Πέτρος Κυνουρίας: Κωμόπολη του δήμου Βόρειας Κυνουρίας της ομώνυμης επαρχίας του νομού Αρκαδίας. Είναι κτισμένη σε όμορφη τοποθεσία, στη βόρεια πλευρά του Πάρωνα σε μια περιοχή κατάφυτη

¹⁴⁷ Διαμαντή 2006: 14.

¹⁴⁸ Χαραλαμπόπουλος 2007: 50-51.

¹⁴⁹ <http://www.piop.gr/PiopMuseum.asp?id=340&nt=18&Lang=1&MuseumID=274>

από δέντρα καστανιάς. Αξιοπρόσεκτα στον παραδοσιακό οικισμό είναι τα πυργόσπιτα του «Κοντάκη» οπλαρχηγού του 1821, του «Κασουρή», του «Παπανικολάου», του «Μούσχοιου», του «Κουλούρη» κ.ά.¹⁵⁰

Βυτίνα δήμου Γορτυνίας: Κωμόπολη και έδρα του ομώνυμου δήμου, της επαρχίας Γορτυνίας του νομού Αρκαδίας. Είναι κτισμένη πάνω στο δρόμο (Τρίπολη-Πύργος) σε ένα καταπράσινο τοπίο που σκιάζεται από τις ελατοσκεπεείς φυλλωσιές του Μαινάλου. Τα αξιοθέατα της Βυτίνας είναι: ο ναός του Αγίου Τρύφωνα, ο ναός των Αγίων Αποστόλων, το Πανατζοπούλειο πνευματικό κέντρο, το λαογραφικό μουσείο και το Σανατόριο της μάνας στην Κορφοξυλιά.¹⁵¹

Δημητσάνα δήμου Γορτυνίας: Ιστορική κωμόπολη, έδρα ομώνυμου δήμου της επαρχίας Γορτυνίας του νομού Αρκαδίας. Βρίσκεται στις νοτιοδυτικές πλαγιές του Μαινάλου, στα ερείπια της αρχαίας πόλης Τεύθιδος. Είναι κτισμένη σε βραχώδες βουνό, αριστερά του ποταμού Λούσιου, με εκπληκτική θέα προς τον κάμπο της Μεγαλοπόλεως και τα βουνά του Ταυγέτου. Η Δημητσάνα είναι παραδοσιακός οικισμός με πολλά αξιοθέατα.¹⁵² Είναι γενέτειρα του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ και του Παλαιών Πατρών Γερμανού, οι ανδριάντες των οποίων κοσμούν την κωμόπολη. Το σπίτι του Γρηγορίου Ε΄ έχει ανακαινισθεί και στεγάζει το εκκλησιαστικό μουσείο. Στο προαύλιο του Μητροπολιτικού ναού της Αγίας Κυριακής βρίσκεται το κτήριο της «Ονομαστής Σχολής Δημητσάνης» που στεγάζεται και η δημόσια βιβλιοθήκη και σε διπλανή αίθουσα λαογραφική συλλογή. Φυσικά υπάρχει και το μουσείο Υδροκίνησης το οποίο είναι μοναδικό στην περιοχή των Βαλκανίων.¹⁵³

Ζάτουνα δήμου Γορτυνίας: Ορεινό χωριό του δήμου Δημητσάνας, της επαρχίας Γορτυνίας του νομού Αρκαδίας. Είναι κτισμένη σε κατάφυτη πλαγιά πάνω από το φαράγγι του Λούσιου σε ένα όμορφο και γραφικό τοπίο. Στην κεντρική πλατεία του χωριού με τα πανύψηλα πλατάνια προβάλλει ο ιερός ναός της Παναγίας της Ελοβίτισσας και το ωραίο πέτρινο σχολείο. Η αμφιθεατρική θέση του χωριού προσφέρει ωραία θέα προς την Δημητσάνα και το Φαράγγι του Λούσιου. Η Ζάτουνα ήταν φημισμένη για τα βυρσοδεψεία της, τα γνωστά «ταμπάκικα» που γνώρισαν μεγάλη άνθηση τον 18^ο και 19^ο αιώνα.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Παπανικολάου 2007: 46.

¹⁵¹ Παπανικολάου 2007: 83.

¹⁵² Χαραλαμπίδης 2007: 7.

¹⁵³ Διαμαντή 2006: 11-12.

¹⁵⁴ Παπανικολάου 2007: 97.

Δυρράχιον δήμου Μεγαλόπολης: Χωριό του δήμου Μεγαλόπολης του νομού Αρκαδίας. Βρίσκεται νοτιοδυτικά από την Τρίπολη στις βόρειες παρυφές του Ταυγέτου. Μητρόπολη του χωριού είναι ο ιερός ναός Αγίας Θεοτόκου. Πριν το 1821 στη μονή λειτουργούσε «κρυφό σχολείο» στο οποίο φοίτησαν πολλοί πρωταγωνιστές του 1821, όπως οι Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Νικηταράς, κ.ά. Το παλαιό Δυρράχιο αναφέρεται και ως Άμφεια.¹⁵⁵

Καστάνιτσα δήμου Κυνουρίας: Χωριό του δήμου της Βόρειας Κυνουρίας της ομώνυμης επαρχίας του νομού Αρκαδίας. Βρίσκεται νοτιοανατολικά από την Τρίπολη, στις παρυφές του Πάρνωνα. Η Καστάνιτσα είναι κτισμένη πάνω σε έναν στενόμακρο λόφο, ανάμεσα σε δύο πολύφυτες καταπράσινες ρεματιές. Έχει 250 περίπου κάτασπρα σπίτια, κτισμένα με πέτρες και σκεπή από πλάκες σχιστόλιθου, που είναι ανώγεια ή διώροφα και στολισμένα με τοξωτές πόρτες και παράθυρα. Την Καστάνιτσα περιβάλλει μεγάλο δάσος από καστανιές, πλατάνια και έλατα γι' αυτό και θεωρείται ως ένας από τους παραδοσιακούς οικισμούς της Πελοποννήσου και ιδανικό μέρος για ηρεμία και περιπατητικό τουρισμό.¹⁵⁶

Λωνίδιον: Κωμόπολη της ανατολικής Πελοποννήσου, έδρα του ομώνυμου δήμου και πρωτεύουσα της επαρχίας Κυνουρίας του νομού Αρκαδίας. Είναι κτισμένο στους πρόποδες του Πάρνωνα, σε μια χαράδρα που την κλείνουν απότομοι βράχοι και τη διασχίζει ο χειμάρρος Δαφνώνας, πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης των Πρασιών. Αποτελεί το κέντρο της Τσακωνιάς και της τσακόνικης παράδοσης, βασικά γνωρίσματα της οποίας αποτελούν η ομιλούμενη τοπική διάλεκτος, αλλά και οι διάφορες μορφές τέχνης όπως η μουσική, ο χορός, η υφαντική κ.ά. Τα σπίτια είναι μεγάλα, διώροφα, προστατευμένα από ψηλές μάντρες, έχουν χοντρούς ασβεστωμένους τοίχους και πορτοπαράθυρα βαμμένα με έντονα χρώματα, μια χαρακτηριστική τοπική αρχιτεκτονική, μοναδική στην Αρκαδία. Τυπικά δείγματά της αποτελούν πολλά όμορφα αρχοντικά διεσπαρμένα στη πόλη. Μερικά από αυτά έχουν την μορφή πύργου. Ανάμεσα τους ξεχωριστή θέση κατέχει ο πύργος Τσικαλιώτη, κτίσμα του 1808. Ο πύργος αυτός είναι από τα παλαιότερα οικοδομήματα της Πελοποννήσου και έχει κατασκευαστεί κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Αντιπροσωπεύει ένα από τα χαρακτηριστικότερα και μεγαλοπρεπέστατα όψιμα μνημεία της Κυνουρίας. Εδώ συναντιούνται όλα τα προηγούμενα στάδια της εξέλιξης της τοπικής αρχιτεκτονικής.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Παπανικολάου 2007: 94.

¹⁵⁶ Παπανικολάου 2007: 109.

¹⁵⁷ Φιλυπίδης 1990: 164.

Στεμνίτσα δήμου Γορτυνίας: Χωριό της επαρχίας Γορτυνίας του νομού Αρκαδίας. Είναι κτισμένο στους πρόποδες του όρους Κλινίτσα. Η Στεμνίτσα διατηρεί το παραδοσιακό της χρώμα με τα ψηλά πετρόκτιστα σπίτια της και τις πολυάριθμες βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες της. Οι πιο αξιόλογες είναι ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Γεωργίου, ο ενοριακός ναός των Τριών Ιεραρχών, η Ζωοδόχος Πηγή του 15^{ου} αιώνα, ο Άγιος Νικόλαος, η Παναγία η Μπαφέρω (του 12^{ου} αιώνα) και η μονή Προδρόμου. Τα σπίτια χτισμένα με γυμνή πέτρα προσδίδουν στον οικισμό τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, καθώς και την αίσθηση της στερεότητας, της διάρκειας, εναρμονιζόμενα με το τραχύ, ορεινό τοπίο ενώ από κοντά φανερώνουν τη μαστοριά του τεχνίτη ως προς τις λεπτομέρειες λάξευσης και αρμολογήματος στους συνδυασμούς των δομικών μορφών και στη διακόσμηση. Τα σπίτια στην παλαιότερη μορφή τους είναι διώροφα με κύριο χώρο διαμονής το «άνω», στο οποίο οδηγεί πέτρινη εξωτερική σκάλα, ενώ το θολωτό μονόχωρο ισόγειο, το «κατώ», λειτουργεί ως αποθήκη και στάβλος με ξεχωριστή είσοδο στην αυλή. Την περίοδο της ακμής της Στεμνίτσας, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εξής, οι ανάγκες οδηγούν σε πολυώροφες κατασκευές με παραλλαγές στον εσωτερικό και εξωτερικό χώρο. Πρόκειται για πυργόσπιτα όπως του Ροϊλού, της οικίας του Χατζή κ.ά.¹⁵⁸

ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΝΟΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Μαντζούνειον: Το Μαντζούνειον οικοδόμημα έχει κτιστεί πάνω σε ερείπια καθολικού εκκλησίας της Θεοτόκου. Είναι ένα παραδοσιακό κτήριο επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου, κοντά στη πλατεία Κολοκοτρώνη, που αποτελεί ένα από τα ιστορικότερα και παλαιότερα κτήρια της Τρίπολης. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα λειτούργησε εδώ σχολή κορασίδων. Το 1927 αγοράστηκε από τους αδερφούς Μαντζούνη, επιφανείς Τριπολιτσιώτες, που δραστηριοποιούνταν στο χώρο της βιομηχανίας. Ακολουθώντας την παράδοση των ευπόρων Αρκάδων, οι οποίοι μεριμνούν για τον τόπο τους, το κτήριο ανακαινίστηκε και προσφέρθηκε για να στεγαστούν νυκτερινές σχολές και η βιβλιοθήκη. Ως βιβλιοθήκη λειτουργούσε από το 1929 με 25.000 τίτλους. Το 1997 κρίθηκε διατηρητέο και έχει αρχίσει η ανακαίνισή του.¹⁵⁹

Μαλλιανοπούλειο θέατρο: Δωρίστηκε στην Τρίπολη από τον Ιωάννη Μαλλιαρόπουλο, έναν φιλότεχνο και οραματιστή γιατρό. Το θέατρο θεμελιώθηκε το 1905 και εγκαινιάστηκε με πανηγυρική τελετή το 1910. Τα σχέδιά του τα εκπόνησε ο Αναστάσιος Μεταξάς, ένας από τους καλύτερους αρχιτέκτονες της εποχής έχοντας

¹⁵⁸ Διαμαντή 2006: 12-13.

¹⁵⁹ Γριτσόπουλος 1976: 610.

ως πρότυπο το αυστριακό θέατρο και ακολουθώντας το αρχιτεκτονικό στυλ του Νέου Μπαρόκ. Ρυθμολογικά η αρχιτεκτονική του ανήκει στον «εκλεκτικισμό». Ο εσωτερικός διάκοσμος του θεάτρου έγινε από ειδικούς τεχνίτες με την καθοδήγηση του ειδικά προσκεκλημένου Γάλλου καλλιτέχνη Ζολί. Είχε σκηνικά από το Παρίσι, ζωγραφιστή αυλαία από ιταλικό μουσαμά, δερμάτινες κουρτίνες στις εξόδους, γύψινες διακοσμήσεις, πιάνο και γλυπτά. Η πλατεία του είχε αρχικά 112 καθίσματα, καλυμμένα με βαθύ κόκκινο βελούδο και ο εξώστης του 80 καθίσματα. Είχε επίσης 2 θεωρεία και 12 καμαρίνια. Σήμερα το Μαλλιαροπούλειο θέατρο άνοιξε ξανά τις πύλες του στο κοινό όπου δίνονται διάφορες θεατρικές και μουσικές παραστάσεις.¹⁶⁰

Δικαστικό Μέγαρο Τριπόλεως: Πρόκειται για ένα σημαντικό κτήριο με ενδιαφέροντα νεοκλασικά μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία στις όψεις, καθώς και αξιόλογο εσωτερικό διάκοσμο. Είναι λιθόκτιστο διώροφο με υπόγειο που κατασκευάστηκε περίπου το 1930.¹⁶¹ Απέριττο στη ρυθμολογική του συγκρότηση, εκφράζει με τη συμμετρική διάρθρωση των στοιχείων του τον συντηρητικό χαρακτήρα της «αθηναϊκής σχολής».¹⁶²

Νεοκλασική οικία Καρυωτάκη: Στην οδό Ερυθρού Σταυρού βρίσκεται το νεοκλασικό διώροφο οίκημα του ποιητή Κωνσταντίνου Καρυωτάκη, ανακαινισμένο, όπου σήμερα στεγάζονται οι διοικητικές υπηρεσίες του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.¹⁶³ Η οικία είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα του νεοκλασικού ρυθμού. Με ένα σχετικό εκλεκτικισμό και με δάνεια από την παράδοση ο νεοκλασικισμός σφράγισε την αρχιτεκτονική ιστορία της Τρίπολης και της έδωσε ένα πραγματικά αρχοντικό χαρακτήρα.¹⁶⁴ Το κτήριο ανήκε στη μητέρα του Καρυωτάκη, την Αικατερίνη Σκάγιαννη.

Μητροπολιτικός ναός Αγίου Βασιλείου Τριπόλεως: Δεσπόζει στην ομώνυμη πλατεία στην καρδιά της πόλης. Είναι λιθόδομητη κατασκευή από μέλανα ασβεστόλιθο και έχει επικάλυψη με ολόλευκο μάρμαρο Δολιανών. Είναι εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός με τρούλο και τρίπλευρη εξωτερική αψίδα. Πρόκειται για περίτεχνο ναό με άφθονα αλλά αυστηρά διακοσμητικά στοιχεία. Στην επιβλητική τρουλαία βασιλική, δημιούργημα του όψιμου 19ου αιώνα, συνδυάζονται δύο σημαντικές δημιουργικές συνιστώσες: ο εξαιρετικός σχεδιασμός σε

¹⁶⁰ Γρηγοράκης 1980: 6-8.

¹⁶¹ http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=14943.

¹⁶² Μπίρης – Καρδαμίτση-Αδάμη 2001: 242.

¹⁶³ Παπανικολάου 2007: 19.

¹⁶⁴ www.uop.gr.

σύνολο και λεπτομέρεια του μνημειακού οικοδομήματος και η αριστουργηματική εκτέλεση της λαξευτής κατασκευής από τοπικούς τεχνίτες.¹⁶⁵

ΜΝΗΜΕΙΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΛΛΟΥΣ ΝΟΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Λίμνη Τάκα: Νότια της Τρίπολης, πάνω στο οροπέδιο της Τεγέας και σε υψόμετρο 650μ., βρίσκεται η λίμνη Τάκα. Στα άκρα της λίμνης υπάρχουν καταβόθρες από όπου φεύγουν τα νερά της. Ένα τμήμα της λίμνης καλλιεργείται όταν η στάθμη των νερών είναι χαμηλή. Η αξιοποίηση της λίμνης ήταν ένα χρόνιο πρόβλημα που αντιμετώπιζε η περιοχή της Τεγέας. Σήμερα έχει εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση της κατασκευής του ταμιευτήρα της λίμνης. Με το έργο αυτό εξασφαλίζεται η άρδευση τριάντα χιλιάδων στρεμμάτων στην περιοχή, αλλά και η δημιουργία ενός σημαντικού υδροβιότοπου. Διασώζοντας τη χλωρίδα και την πανίδα του υδροβιότοπου, θα αναδειχτεί η περιοχή σε περιβαλλοντικό και τουριστικό πόλο έλξης. Μέσα στη λίμνη υπάρχουν καταπράσινες ιτιές και νούφαρα, ενώ ακούγεται το κελάηδημα των υδρόβιων που υπάρχουν όπως: νερόκοτες, αγριόπαπιες, κύκνους.¹⁶⁶

Υδροβιότοπος Μουστού: Πολύ κοντά στο Άστρος βρίσκεται ο υδροβιότοπος του Μουστού. Λένε πως εκεί ήταν το παλιό λιμάνι του παραλίου Άστρους από όπου γινόταν η φόρτωση του μούστου, αφού η περιοχή της Θηρέας την παλιά εποχή φημιζόταν για τους αμπελώνες της. Έτσι πήρε το όνομα Μουστός (μούστος-Μουστός). Ο υδροβιότοπος έχει μεγάλη περιβαλλοντική σημασία. Τόσο η χλωρίδα (βούρλα, καλάμια, ψαθιά, κ.ά.) όσο και η πανίδα (ψάρια, χέλια, υδρόβια πουλιά, κ.ά.) είναι πλούσια στην περιοχή. Πέρα από τους μόνιμους κατοίκους της λίμνης, κάθε χρόνο ξεχειμωνιάζουν πλήθος υδρόβιων πουλιών (κύκνοι, ερωδιόι, κ.ά.) απολαμβάνοντας τις άριστες κλιματολογικές συνθήκες αλλά και τη φιλοξενία των κατοίκων-επισκεπτών της περιοχής.¹⁶⁷

Σπήλαια Κάψια: Βρίσκονται 15 χλμ. από τη Τρίπολη και 1,5 χλμ. βόρεια του χωριού Κάψια Μαντινείας. Ο πλούσιος εσωτερικός φυσικός διάκοσμος από πολύχρωμους σταλακτίτες εντυπωσιάζουν τον επισκέπτη. Είχαν δηλώσει την παρουσία τους από το 1887, όταν πρώτος τα είχε επισκεφτεί ο Γάλλος αρχαιολόγος Γουσταύος Φουζέρ, που έκανε ανασκαφές στην αρχαία Μαντινεία. Στο σπήλαιο βρέθηκαν ανθρώπινα οστά και πήλινα

¹⁶⁵ Μπίρης – Καρδαμίτση-Αδάμη 2001: 239.

¹⁶⁶ <http://www.inarcadia.gr/tourism/fo/taka/index.htm>.

¹⁶⁷ <http://www.inarcadia.gr/tourism/fo/moustos/index.htm>.

αντικείμενα. Οι ειδικοί το κατατάσσουν μεταξύ των δέκα πιο αξιόλογων σπηλαίων της Ελλάδας. Το σπήλαιο άνοιξε για το κοινό στις 19-12-2010. Αξίζει να αποτελέσει πόλο έλξης επισκεπτών όχι μόνο από την Ελλάδα, αλλά και από ολόκληρο τον κόσμο.¹⁶⁸

Φαράγγι Λουσίου στη Δημητσάνα: Μεταξύ Στεμνίτσας και Ζάτουνας, τα βουνά σχίζονται στα δύο από τον Λούσιο ποταμό, που οι αρχαίοι ονόμαζαν έτσι, επειδή εκεί λουζόταν ο Δίας. Ο Λούσιος είναι ένα ποτάμι μικρό, ορμητικό, μήκους 23 χιλ., διατρέχει το φαράγγι του, μήκους 5 χιλ., και συμβάλλει με τον Αλφειό ποταμό δυτικά της Καρύταινας. Η παρόχθια περιοχή του Λούσιου, στο μεγαλύτερο της τμήμα είναι απόκρημνη, ενώ υψώνονται κάθετοι κοφτεροί βράχοι, κάνοντας αδιάβατο το πέρασμα μέσα από αυτούς. Έτσι δημιουργήθηκε το ιδιαίτερου κάλλους φαράγγι του.¹⁶⁹ Από το έτος 1997 έχει χαρακτηριστεί «ως περιοχή ενιαίου αρχαιολογικού χώρου» και προστατεύεται από το Υπουργείο Πολιτισμού. Έχει πλούσια χλωρίδα και πανίδα, που συνυπάρχουν αρμονικά. Στο φαράγγι αναπτύχθηκε η μοναστική ζωή. Δημιουργήθηκαν ασκητήρια, μοναστήρια, εκκλησίες και παρεκκλήσια. Επίσης αναπτύχθηκαν βιομηχανικές μονάδες-μουσειακοί χώροι σήμερα- που στηρίχθηκαν στην υδροκίνηση. Αναπαράσταση αυτών των μονάδων υπάρχουν στο μουσείο Υδροκίνησης.

Παρράσιο Πάρκο Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΠΠΚ): Στις 10 Απριλίου του 2013 συγκεντρώθηκαν (48) ιδρυτικά μέλη και συνυπέγραψαν την ίδρυση αυτού του σωματείου. Πρόκειται να αρχίσει να διαμορφώνεται στην ευρύτερη περιοχή του Λυκαίου Όρους και της αρχαίας Παρασσίας που περιλαμβάνει περιοχές των νομών Αρκαδίας-Ηλείας-Μεσσηνίας. Στόχος του είναι η ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του πάρκου, η αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, η ήπια τουριστική ανάπτυξη, η διοργάνωση παντός είδους πολιτιστικών εκδηλώσεων και αθλητικών αγώνων, η ίδρυση μουσείων και η ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και τροφίμων. Όλα τα παραπάνω αποσκοπούν στην ανάπτυξη και συγκράτηση του πληθυσμού στα μέρη αυτά, που βιώνουν την απειλή της αποψίλωσης και εγκατάλειψης των αγροτικών περιοχών από τους νέους.¹⁷⁰

¹⁶⁸ www.spilaiokapsia.gr.

¹⁶⁹ Λαμπρόπουλος 2004: 23.

¹⁷⁰ <http://parrhasianheritagepark.org/>.

9. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αλεξόπουλος Ν.Κ., 1959: *Μεσαιωνική Πελοπόννησος*, εκδόσεις Συνοδινού, Αθήνα.
- Ανδριώτης Κ., 2008: *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός*, εκδόσεις Σταμούλη, Ηράκλειο.
- Αντωνάκου Ντ., Μαύρος Τ., 1979: *Ελληνικά Μοναστήρια Πελοπόννησος, τόμ. Β', Μονές Αρκαδίας*, Αθήνα.
- Βαρβαρέσος Σ., 1998: *Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα*, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.
- Βερνίκος Ν. - Δασκαλοπούλου Σ. - Μπαντιμαρούδης Φ. - Μπουμπάρης Ν. - Παπαγεωργίου Δ., (επιμ.), 2005: *Πολιτιστικές Βιομηχανίες. Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Βίγλας Ι.Β., 1989: *Παυσανίου «Αρκαδικά»*, εκδόσεις Βυζάντιο, Αθήνα.
- Βόμβας Μ. Γ., 2010: *Αρκαδία Χαίρε Η Προϊστορική Αρκαδία μέσα από τις παραδόσεις, τους μύθους και τις ιστορικές πηγές*, εφημερίδα «Νέα της Μεγαλοπόλεως», Αθήνα.
- Γρηγοράκης Ν., 1980: *Μαλλιανοπούλειο Θέατρο*, εκδόσεις Υάκινθος, Αθήνα.
- Γριτσόπουλος Τ., 1965: *Τα μοναστήρια της Αρκαδίας*, Αθήνα.
- Γριτσόπουλος Τ., 1972: *Ιστορία της Τριπολιτσάς*, εκδόσεις Ενώσεως Τριπολιτών Αττικής, Αθήνα.
- Δέφνερ Α., 1999: «Πολιτιστικός τουρισμός και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου: η επίδραση στις λειτουργίες των πόλεων», στο: Δ. Οικονόμου, Γ. Πετράκου (επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 117-156.
- Διαμαντή Κ., 2010: «Οι πρωτοβυζαντινοί χρόνοι στην Αρκαδία (4^{ος} – 8^{ος} αιώνας)», στο: Π. Σαραντάκης, (επιμ.) *Αρκαδία τόπος-χρόνος-άνθρωποι*, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα, 101-121.
- Διαμαντή Κ., - Πάντου Ε., 2006: *Τα μοναστήρια στο φαράγγι του Λούσιου ποταμού στην Αρκαδία*, εκδόσεις Υπουργείο Πολιτισμού Ταμείο αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα.
- Διονυσοπούλου Π., 2012: *Ευρωπαϊκή Τουριστική Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Δρίτσα Μ., 2007: *Ευρωπαϊκός Τουρισμός και Πολιτισμός*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.

- Ζαγορησίου Μ., 1997: *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Δημητσάνας - Έρευνα και προτάσεις για αποκατάσταση και αξιοποίηση*, εκδόσεις Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα.
- Gruben G., 2000: *Ιερά και ναοί της αρχαίας Ελλάδας*, εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Fennell D.A., 2001: *Οικοτουρισμός*, μτφρ. Α. Αποστολοπούλου, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.
- Ηγουμενάκης Ν. - Κραβαρίτης Κ. - Λύτρας Π., 1999: *Εισαγωγή στον Τουρισμό*, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.
- Καραπαναγιώτου Α., 2010: « Αρχαία Αρκαδία στα βήματα του Πausανία», στο: Π. Σαραντάκης, (επιμ.) *Αρκαδία τόπος-χρόνος-άνθρωποι*, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα, 15-99.
- Καρδάση Α. Α., 1988: *Δημητσάνα μια δοξασμένη πόλη*, Αθήνα.
- Καρυδάς Ι., 2007: *Ψηφιακές Πόλεις*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Κατραμάδος Σ., 2009: *Η δημιουργία και οι δραστηριότητες του Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος* στο: <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/92.pdf>, ημερήσια πρόσβαση: (1/10/2012).
- Κολτσιδόπουλος Δ. Γ., 2005: *Τουρισμός θεωρητική προσέγγιση*, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.
- Κόνσολα Ντ., 1995: *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Κουρή Μ., 2010: «Πολιτισμός, Τουρισμός και η πρόκληση της αειφορίας», στο: Ρ. Μητούλα, (επιμ.) «*Η περιφερειακή διάσταση της νέας στρατηγικής ΕΥΡΩΠΗ 2020*», *Πρακτικά του 16^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου*, 324-333, Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων, Αθήνα.
- Κουστένη Α., 1984: *Λαογραφικά της Δημητσάνας*, Κόρινθος.
- Κουτσούκος Ι., 1980: *Ιστορία της Γορτυνίας*, Αθήνα.
- Κυδωνιάτης Σ., 1988: *Το νεοκλασικό κίνημα και τα νεοκλασικά σπίτια της Τριπολιτσάς*, εκδόσεις Ένωση Τριπολιτών Αττικής, Αθήνα.
- Κωνστάντιος Δ., 2003: *Η Πόλη, το Μουσείο, το Μνημείο. Δοκίμια Πολιτιστικής Διαχείρισης*, Αθήνα.
- Κωσταρίδου Σ., - Λυριτζής Ι., (επιμ.) 2008: *Πολιτισμικός Τουρισμός στο Λύκαιο Όρος, Πρακτικά εργασιών διημερίδας (23-24 Μαΐου 2008)*, Τρίπολη.
- Λαγκαδινός Ν. Χ., 2000: *Μαλλιμπούλειο Θέατρο*, Κέντρο Καλλιτεχνικής Πράξης, Αθήνα.
- Λαγός Δ., 1997: «Οι δυνατότητες και οι προοπτικές ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού στο Νομό Αρκαδίας», *Οικονομικά Χρονικά*, τεύχ. 92, 5-6.

- Λαγός Δ. - Σταματίου Ε., 2005: «Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη: κριτική αποτίμηση των επιπτώσεων στην ελληνική οικονομία», στο: *Διεθνές Συνέδριο του ΤΕΕ- Heleco '05*, Αθήνα, 121-146.
- Λαμπρινουδάκης Β., 2008: Δέκατο μάθημα: Η διαχείριση της Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς: Μνημεία και Κοινωνία. Αξίες, Ολοκληρωμένη Προστασία, Ένταξη των Μνημείων στη Σύγχρονη Ζωή, στο *Δέκα Μαθήματα Αρχαιολογίας: Οδοιπορικό από την Αρχαία Ελληνική Τέχνη στη Σύγχρονη Ζωή*, Ελεύθερο Πανεπιστήμιο της Στοάς του βιβλίου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.
- Λαμπρόπουλος Α., 2004: *Το Μαίναλο, η χλωρίδα και η πανίδα*, εκδόσεις Καταγράμμα, Κιάτο.
- Leonard J. - Lickorish-Carson I. - Jenkins L., 2004: *Μια εισαγωγή στον τουρισμό*, μτφρ. Γ. Ζαχαράτος - Π. Τσάρτας, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Λεοντίδου Λ., 2005: *Αγεωγράφητος χώρα: Ελληνικά Είδωλα στις Επιστημολογικές Διαδρομές της Ευρωπαϊκής Γεωγραφίας*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Λιακόπουλος Γ., 2010: «Οι Φράγκοι, οι Βενετοί και οι Οθωμανοί στην Αρκαδία (1204-1830)», στο: Π. Σαραντάκης, (επιμ.) *Αρκαδία τόπος-χρόνος-άνθρωποι*, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα, 149-221.
- Λιαργκόβας Π., 2010: «Αρκαδία, οικονομική και κοινωνική ζωή (19^{ος}-20^{ος} αιώνας)» στο: (επιμ.) *Αρκαδία-τόπος-χρόνος-άνθρωποι*, Π. Σαραντάκης, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα, 229-255.
- MBATourism.gr. (2008). *Στατιστικά στοιχεία για τον τουρισμό στην Ελλάδα 2007-2008. Στατιστικά στοιχεία και διαγραμματική απεικόνιση με βάση την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος*: στο <http://www.mbatourism.gr>, ημερήσια πρόσβαση: (1/10/2012).
- Μεταξάς Θ., 2010: «Ο πολιτισμός ως εργαλείο αστικής ανάπτυξης και ανταγωνιστικότητας: η διαδικασία του μάρκετινγκ των πόλεων», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 15/58 (2010), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 159-190.
- Μοραΐτου Ν.Δ., 1927: *Ο ναός της Αλέας Αθηνάς εν Τεγέα*, εκδόσεις Τυπογραφείο Εστία, Αθήνα.
- Μουτσόπουλος Ν., 1956: *Αρχιτεκτονική των εκκλησιών και μονών της Γορτυνίας*, Αθήνα.
- Μπίρης Μ., - Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., 2001: *Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα.
- Μπιτούνης Γ.Χ., 1989: *Η μαπαρούτη της Δημητσάνας από το 17^ο αιώνα μέχρι σήμερα*, Εκδοτική Ελλάδος Α.Ε., Αθήνα.
- Μπιτσάνη Ευ., 2004: *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.
- Μπονάρου Χρ., 2012: *Οπτικός πολιτισμός και τουρισμός αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις τουριστικές καρτ ποστάλ*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

- Μπούρας Χ., *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα.
- Μπρούσαλης Τ. Χρ., 2008: *Εισαγωγή στο μύθο, Μυθική Αρκαδία και πραγματικότητα, Προϊστορία-Θεογονία-Ηρωογονία*, εκδόσεις «Δεδεμάδη», Αθήνα.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας, 2007: *Αρκαδία: Παραδοσιακοί οικισμοί*, Τρίπολη.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας, 2007: *Θρησκευτικός προορισμός*, Τρίπολη.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας, 2002: *Αρκαδικό Ιδεώδες*, Τρίπολη.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας, 2000: *Αρκαδία, Μύθος και Ιστορία, Πολιτισμός και Παράδοση*, Τρίπολη.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας, 2000: *Αρχαία Αρκαδία*, Τρίπολη.
- Ντάτσουλη-Σταυρίδη Α., 1997: *Γλυπτά του Αρχαιολογικού Μουσείου Τρίπολης*, εκδόσεις Περγαμηνή, Αθήνα.
- Ξανθάκη-Καραμάνου Γ. (επιστημονική εποπτεία), Δουλαβέρας Α. – Σπηλιοπούλου Ι. (επιστημονική επιμέλεια), *Μεσσηνία: Συμβολές στην ιστορία και τον πολιτισμό της*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012.
- Παπαγιάννη Α. Φ., 1977: *Μαντινειακά μοναστήρια*, εκδόσεις Ιστορία και Λαογραφία του Μοριά, Αθήνα.
- Παπανικολάου Θ. – Παπανικολάου Ν., 2007: *Αρκαδία πατρική χώρα, δήμοι-κοινότητες-οικισμοί-μοναστήρια-γεωγραφία-ιστορία-πολιτισμός*, Πάτρα.
- Παπαχατζής Ν., 1980: *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις Αχαϊκά-Αρκαδικά*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα.
- Πετρονώτης Α., 1973: *Η Μεγάλη Πόλις της Αρκαδίας*, εκδόσεις Αθηναϊκό Κέντρο Οικιστικής, Αθήνα.
- Πετρονώτης Α., 1975: *Οικισμοί και Αρχιτεκτονικά Μνημεία στην Ορεινή Γορτυνία (Αρκαδία)*, έκδοση Τ.Ε.Ε., Αθήνα.
- Πετρονώτης Α., 1986: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα.
- Πούλιος Ι., 2012: «Εισαγωγή στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς: Ορολογία, Έννοια και Μοντέλα Διαχείρισης», *Αρχαιογνωσία* 16, τεύχ. 1-3, Αθήνα, 321-340.
- Ρετσίλα Ε., 2008: «Πολιτιστική Διαχείριση και Κοινωνική Ανάπτυξη», στο: *Πολιτισμικός τουρισμός στο Λύκαιο Όρος, Πρακτικά Εργασιών Διημερίδας*, Τρίπολη, 73-78.
- Σαραντάκης Π., 2000: *Αρκαδία: τα μοναστήρια και οι εκκλησίες της*, εκδόσεις Σαραντάκης, Αθήνα.
- Σαραντάκης Π. – Πετρούλια Ν., 2004: *Περιήγηση Αρκαδίας, Ιστορικός ταξιδιωτικός οδηγός: Ιστορία, Πολιτισμός, Φύση, Τουρισμός*, εκδόσεις Οιάτης, Αθήνα.
- Σαραντάκης Π., 2006: *Αρκαδία, οι Ακροπόλεις, τα Κάστρα και οι Πύργοι της*, εκδόσεις Οιάτης, Αθήνα.
- Σαραντάκης Π., 2008: *Ιστορικός, ταξιδιωτικός οδηγός-Περιήγηση Αρκαδίας*, Αθήνα.

- Σαραντάκης Π., 2010: *Αρκαδία, τόπος-χρόνος-άνθρωποι*, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα.
- Schulz G.N., 2009: *Genious Loci. Το πνεύμα του Τόπου. Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, μτφρ. Μ. Φραγκόπουλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα.
- Σπηλιοπούλου Ι., 2011: « Ο Καζαντζάκης, η Φραγκοκρατία στη Πελοπόννησο και το πρόβλημα της πολιτισμικής ταυτότητας του Νεοέλληνα μέσα από το έργο του Ταξιδεύοντα (Μοριάς)», στο Δ.Γ. Μαγριπλής (επιμ.), *Θεός-Άνθρωπος-Κοινωνία 4. Πολιτισμός και Διαφορετικότητα. Εμείς και οι άλλοι*, εκδόσεις Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 171-229.
- Σπηλιοπούλου Ι., - Κουρή Μ., « Η Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου ως παράγων τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης: καινοτόμος σχεδιασμός Διαδρομών Πολιτισμικού Τουρισμού στη Μεσσηνία», *Μελέτη Περίπτωσης (case study) στη θεματική ενότητα «Πολιτισμός»*, Πρόγραμμα: «Ενθάρρυνση επιχειρηματικών δράσεων, καινοτομικών εφαρμογών και μαθημάτων επιλογής φοιτητών-τριών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου του ΕΠΕΑΕΚ. Καλαμάτα, Ιούλιος 2011, (αδημοσίευτη μελέτη).
- Στρατής Α., 2007: «Ιστορικά κονιάματα από την “ Έπαυλη του Ηρώδη Αττικού” στη Λουκού Κυνουρίας», στο: *Πρακτικά του Ζ’ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών* (Πύργος – Γαστούνη – Αμαλιάδα 11-17 Σεπτεμβρίου 2005), τομ. Β’, Αθήνα, 23-32.
- Σφηκόπουλος Ι., 1968: *Τα μεσαιωνικά κάστρα του Μοριά*, Αθήνα.
- Τροβά Ε., (επιμ.), 2004: *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Τσάρτας Π., 2010: *Ελληνική τουριστική ανάπτυξη: χαρακτηριστικά, διερευνήσεις, προτάσεις*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας. (2010). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Ελλάδος, Πελοποννήσου, Ιονίων Νήσων 2007-2013*: στο <http://www.espa.gr/el/Pages/staticOpWesternGreecePeloponnesusIonianIslands.aspx>., ημερήσια πρόσβαση: (12/12/2012)
- Φάκλαρης Π.Β., 1985: *Αρχαία Κυνουρία ανθρώπινη δραστηριότητα και περιβάλλον*, εκδόσεις Υπουργείο Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη.
- Φιλιππίδης Δ., 1984: *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική*, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα.
- Φιλιππίδης Δ., 1990: *Κυνουρία*, Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα.
- Φιλιππίδης Δ., 2007: *Νεοκλασικές πόλεις στην Ελλάδα (1830-1920)*, Μέλισσα, Αθήνα.

- Χαραλαμπόπουλος Β., 2007: *Θέματα Ιστορίας της Δημητσάνας*, έκδοση της αδελφότητας Δημητσανιτών «Ο Γρηγόριος Ε΄», Αθήνα.
- Χαραλαμποπούλου Ε., 1979: *Αρχαία Αρκαδία, θεοί, μουσική*, Αθήνα.
- Χατζηδάκης Α., 2001: «Πολιτισμικός Τουρισμός και Μουσεία στα Νησιά», στο: *Θεματικά Μουσεία στο Νησιωτικό Χώρο του Αιγαίου*, 1^η Συνάντηση Πολιτισμού-Τουρισμού *Πρακτικά Συνεδρίου*, (Ερμούπολη 18-20 Οκτωβρίου 2000), 127-142, Υπουργείο Αιγαίου, Αθήνα.
- Χριστοφιλόπουλος Δ., 2005: *Προστασία Πολιτιστικών Αγαθών*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Gartner, W., 1996: *Tourism development. Principles, processes and policies*, John Wiley and Sons, USA.
- ICOMOS, 1999: *International cultural tourism charter*, ICOMOS, Mexico.
- World Tourism Organization, 1998: *Guide for local authorities on developing sustainable tourism*, World Tourism Organization.

Τουριστικοί Οδηγοί

- *Μοναστήρια-Εκκλησίες, Παραδοσιακοί Οικισμοί, Κορινθία-Αργολίδα-Αρκαδία-Μεσσηνία-Λακωνία*, ειδικές εκδόσεις Περιφέρειας Πελοποννήσου, 2004, Αθήνα.
- *Πεζοπορικός και Πολιτιστικός Χάρτης της περιοχής του Λουσίου ποταμού*, Πολιτιστικό, Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1999, Αθήνα.
- *Τουριστικός Οδηγός: Αρκαδία-Τρίπολη*, 2000, Τρίπολη.

Ιστότοποι

- <http://www.unesco.org/>, ημερήσια πρόσβαση (2/6/2012).
- <http://www.ypepth.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (12/7/2012).
- <http://www.culture.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/7/2012).
- <http://www.psifiakiellada.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/7/2012).
- <http://www.cultureguide.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/7/2012).
- <http://www.ellet.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (20/7/2012).
- <http://www.piop.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (20/7/2012).
- <http://www.eot.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (1/8/2012).
- <http://www.sete.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (1/8/2012).
- <http://www.ethics.unwto.org/>, ημερήσια πρόσβαση (24/8/2012).
- <http://www.notiakynouria.gov.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (1/10/2012).
- <http://www.traveltripolis.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (1/10/2012).
- <http://www.arcadia.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (1/10/2012).
- <http://www.visitgreece.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (2/10/2012).
- <http://www.inarcadia.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (5/10/2012).
- <http://www.e-arcadia.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (10/10/2012).
- <http://www.e-gortynia.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/10/2012).
- <http://www.megalopolis.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (20/10/2012).
- <http://www.tmth.edu.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/1/2013).
- <http://www.ppel.gov.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (14/10/2012).
- <http://www.discover-peloponnisos.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/1/2013).
- <http://www.buildings.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/1/2013).
- <http://www.uop.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/1/2013).
- <http://www.archaiologia.gr/>, ημερήσια πρόσβαση (15/5/2013).
- <http://www.parrhasianheritagepark.org>, ημερήσια πρόσβαση (3/6/2013).

10. ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1 Σαραντάκης 2010: 32, εικ. 2.

Εικ. 2 Σαραντάκης 2010: 83, εικ. 1.

Εικ. 3 Σαραντάκης 2010: 116, εικ. 2.

Εικ. 4 Τουριστικός Οδηγός Αρκαδίας 2005: 15, εικ. 1.

Εικ. 5 Τουριστικός Οδηγός Αρκαδίας 2005: 55, εικ. 1.

Εικ. 6 Τουριστικός Οδηγός Αρκαδίας 2005: 27, εικ. 1.

Εικ. 7 http://www.cultureportal.uop.gr/viewitems.php?topic_id=29&belongs=12&area_id=4&lang=gr,
ημερήσια πρόσβαση (15-10-2012).

Εικ. 8 http://www.kathimerini.gr/4dgi/_w_articles_kathglobal_4_09/11/2003_1281075,
ημερήσια πρόσβαση (16-10-2012).

Εικ. 9 http://el.wikipedia.org/wiki/Δημητσάνα_Αρκαδίας, ημερήσια πρόσβαση (7-11-2012).

Εικ. 10 <http://www.athinorama.gr/travel/travelideas/articles.aspx?artid=9930>, ημερήσια πρόσβαση (8-11-2012).

Εικ. 11 http://www.arcadiaportal.gr/news/ekthesi_sti_dimitsana_apo_tin_sxoli_arguroxrusoxoias_stemmitsas,
ημερήσια πρόσβαση (8-11-2012).

Εικ. 12 <http://www.mainalo.com/ski-center.html>, ημερήσια πρόσβαση (8-11-2012).

Εικ. 13 http://www.kavi.gr/packages/outdoor_activities_en/rafting/Lousios.asp,
ημερήσια πρόσβαση (9-11-2012).

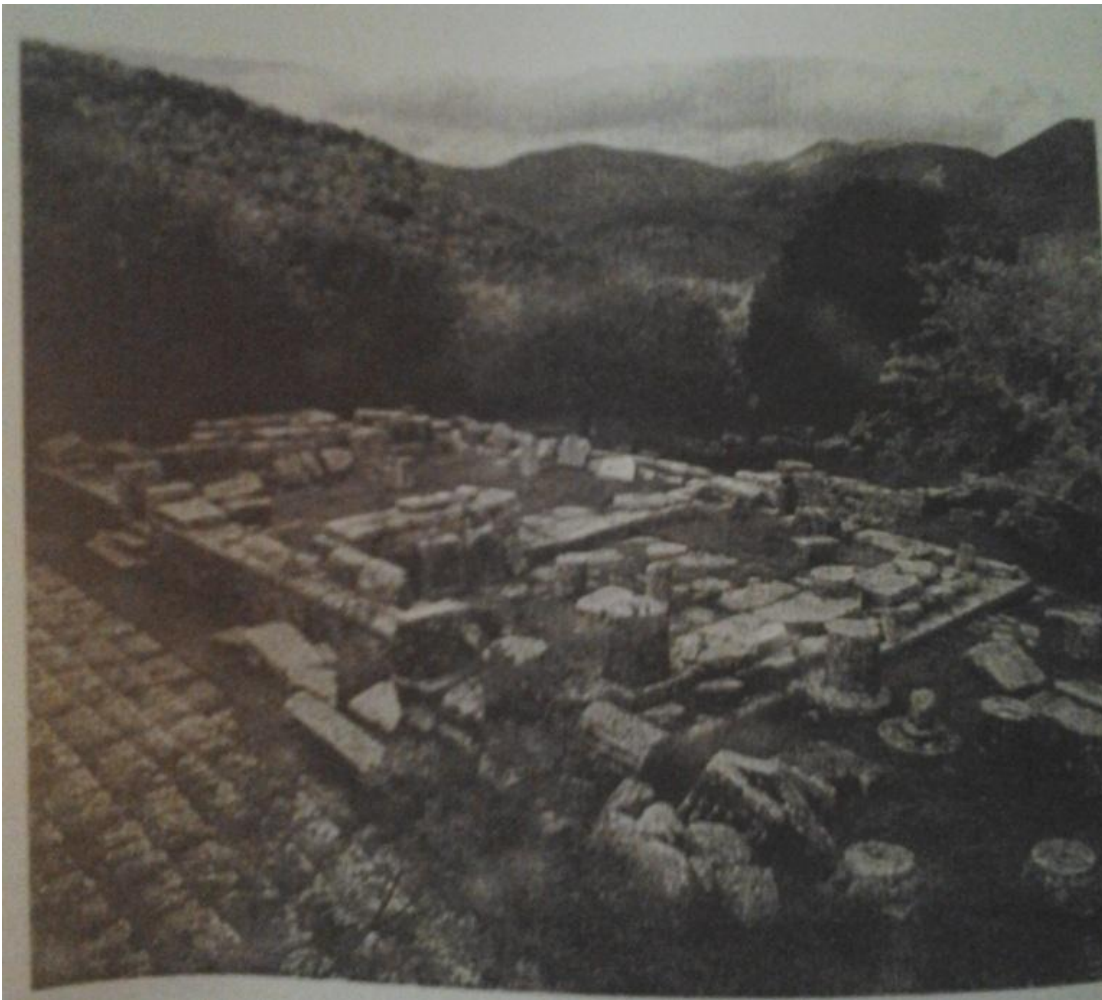
Εικ. 14 <http://hiking-club.blogspot.gr/2011/04/blog-post.html>, ημερήσια πρόσβαση (10-11-2012).

Εικ. 15 <http://www.spilaiokapsia.gr>, ημερήσια πρόσβαση (10-11-2012).

11. ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ.1 Ο ναός της Αλέας Αθηνάς στην Τεγέα.

Εικ.2 Τα ερείπια του ναού της Δέσποινας στην αρχαία Λυκόσουρα.

Εικ.3 Το αρχαίο θέατρο της Μεγαλόπολης.

Εικ.4 Η Ιερά Μονή Παναγίας Έλωνας στο Λεωνίδιο.

Εικ.5 Η Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Σίτζας στο Λεωνίδιο.

Εικ.6 Η Ιερά Μονή Παναγίας στην Κανδήλα (δήμος Τρίπολης).

Εικ.7 Η Ιερά Μονή Φιλοσόφου Γορτυνίας.

Εικ.8 Η Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Γορτυνίας.

Εικ.9 Ο παραδοσιακός οικισμός Δημητσάνας (δήμος Γορτυνίας).

Εικ.10 Τσακόνικα αρχοντικά, Πραστός, χωριό Πάρνωνα.

Εικ.11 Η Σχολή Αργυροχρυσοχοΐας στην Στεμνίτσα.

Εικ.12 Το χιονοδρομικό κέντρο του Μαινάλου.

Εικ.13 Δραστηριότητα ράφτινγκ στον ποταμό Λούσιο, Γορτυνία.

Εικ.14 Στιγμιότυπο πεζοπορίας στο Μαίναλο.

Εικ.15 Το εσωτερικό του Σπηλαίου Κάψια.

12. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πολιτισμός και τουρισμός είναι δύο έννοιες που όταν συνεργαστούν μπορούν να επιτύχουν σε κάθε χώρα και μέρος πολλά. Ο τουρισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον πολιτισμό. Παρόλο δε που ο τουρισμός είναι οικονομικό μέγεθος που μετρά αφίξεις, απασχόληση, συνάλλαγμα κ.ά., ο πολιτισμός εμπεριέχει αξίες και πολιτισμικά αγαθά, άυλα και υλικά που έχουν διαφορετική από την καθαρά οικονομική διάσταση. Τα ερωτήματα που αφορούν την σχέση πολιτισμού και τουρισμού είναι: α) αν μπορούμε να έχουμε φιλοδοξίες για τον τουρισμό χωρίς πολιτισμικό υπόβαθρο και χωρίς αντίστοιχη παιδεία των ανθρώπων που τον προσφέρουν και τον υποδέχονται, β) ποιος ο ρόλος του πολιτισμού σε μια κοινωνία στην οποία το χρήμα και η κατανάλωση είναι ιδιαίτερα υψηλά στην κλίμακα των αξιών, παρουσιάζει παρακμιακά φαινόμενα και συγχρόνως ψάχνει να αγκιστρωθεί από σταθερά σημεία αναφοράς γ) υπάρχει σήμερα ομογενοποίηση στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και πολιτισμική υποβάθμιση; Μπορούμε να προσεγγίσουμε τον πολιτισμό με άλλο τρόπο;

ABSTRACT

Culture and tourism, two concepts together when they can achieve in every country and place a lot. Tourism is inextricably tied to culture. Although tourism is an economic size that counts arrivals, employment, foreign exchange, etc., culture involves values and intangible assets that have another dimension to the purely economic. The questions concerning the relationship between culture and tourism: a) if we have ambitions for our tourism without a cultural background and without appropriate education of people who give and receive, b) what is the role of a culture in a society where the range of values to money and consumption is very high, showing decadent phenomena while looking to hook from fixed reference points and c) there is now homogenization in the context of globalization and cultural degradation? Can we approach culture with another way?

